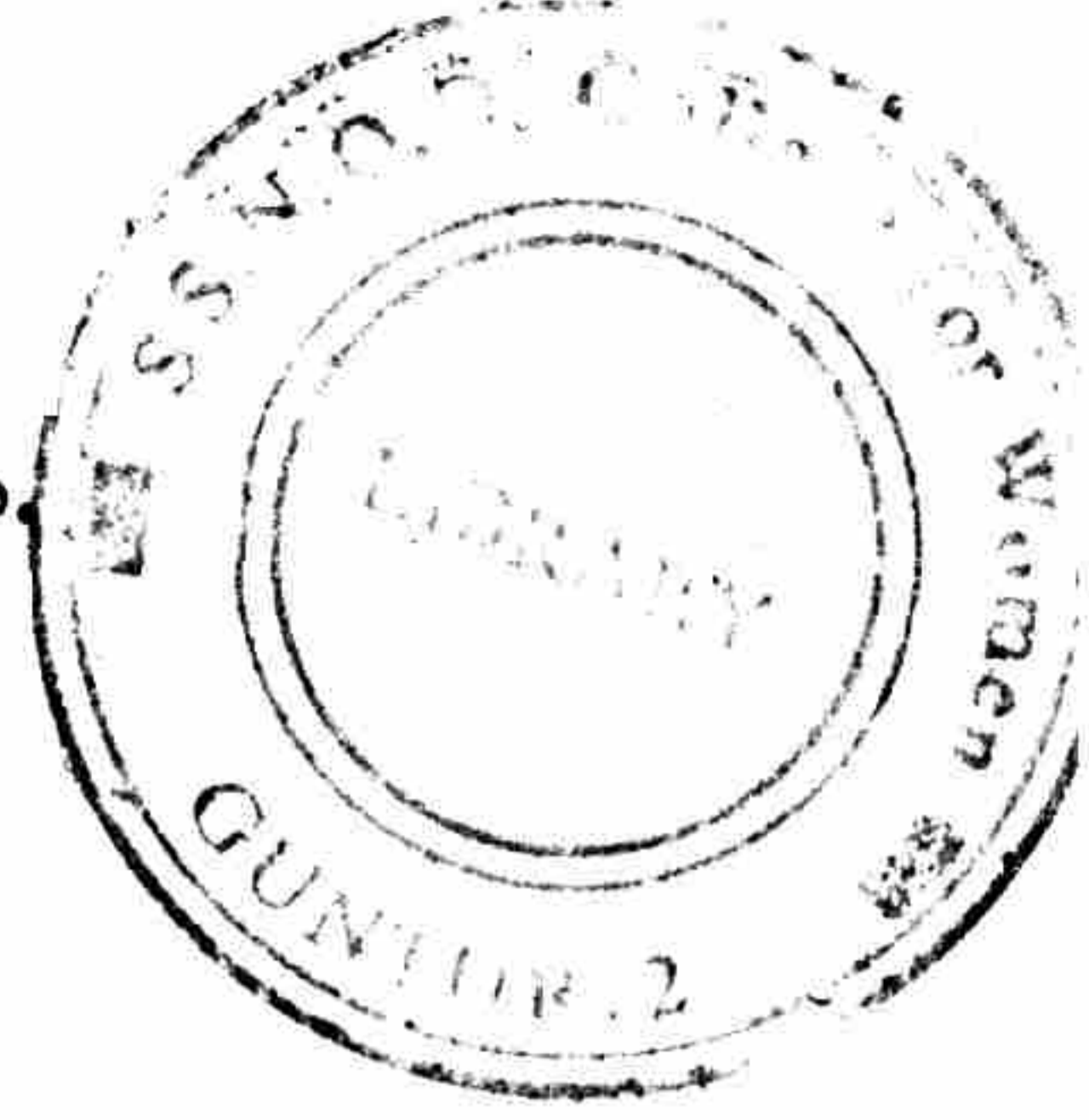

ఓం.

ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘ ప్రచురణములు—౧

మృగ శీర్షిక
లేక

వేదకాల నిరయము
వి

శ్రీ లోకమాస్య బాలగంగాధర
తిలక మహాశయ కృతము.

మానికొండ సత్యనారాయణశాస్త్రిచే
సంక్షిప్తాంధికృతము.

దీని వెల

రూ ౧౦

61

మిత్రులు

37

దేశాభివృద్ధికి (బ) వర్గ

మన గీతాల. బలరామకృష్ణగారి

వేది ప్రాధికారము

సంకల్పము కల్పించి

చెంబ 6957 Rajinam

మన గీతాల సారము

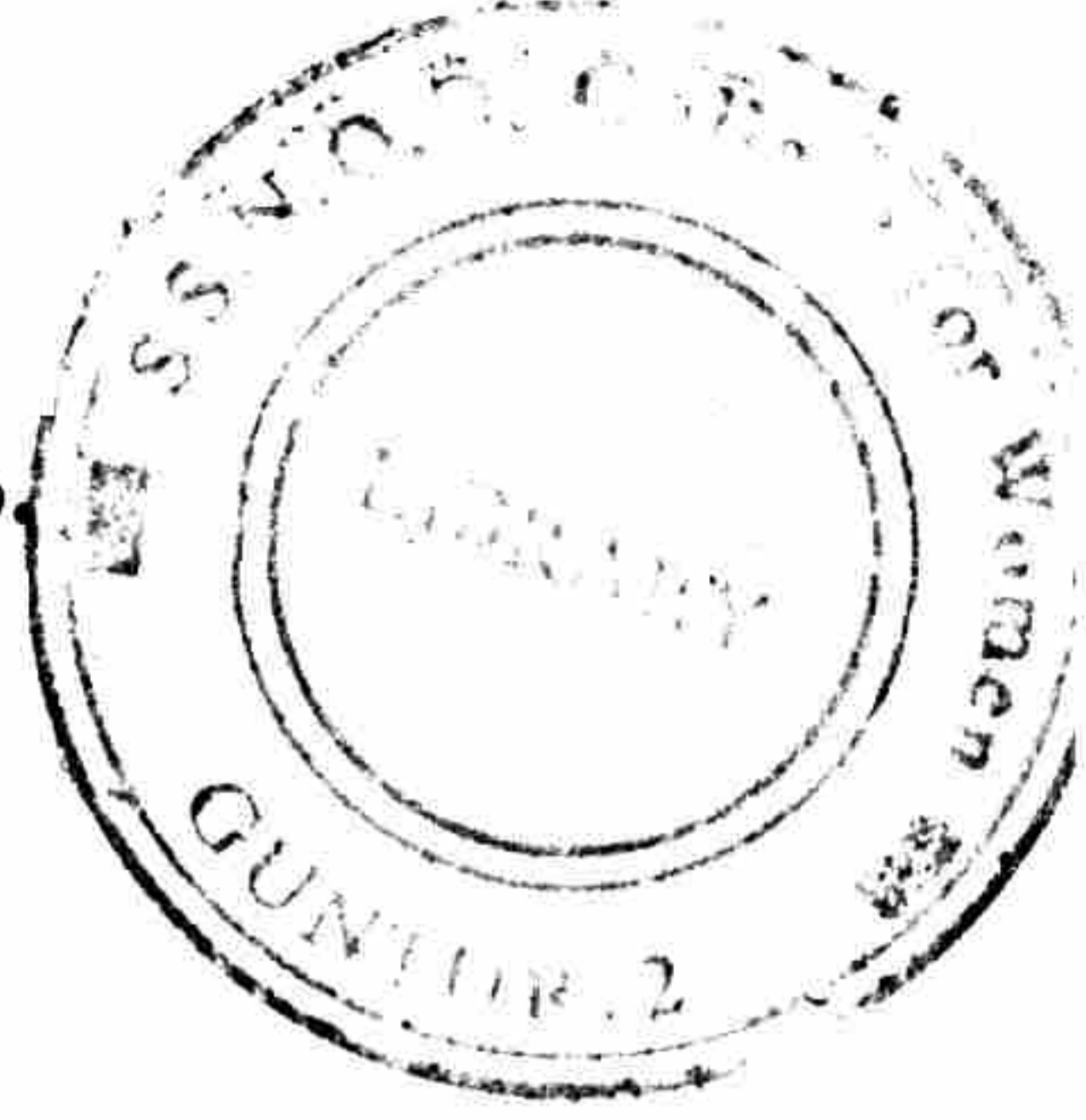

27.12.1930

కాయవలంబు

రెండవది

చెంబ 1185

ఓం.

ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘ ప్రచురణములు—౧

మృగ శీర్షిక
లేక

వేదకాల నిరయము

శ్రీ లోకమాస్య బాలగంగాధర
తిలక మహాశయ కృతము.

మానికొండ సత్యనారాయణశాస్త్రిచే
సంక్షిప్తాంధీకృతము.

దీని వెల

రూ ౧౦

సర్వస్వత్వములు
గ్రంథకర్తవి

ప్రథమ ముద్రణము
రుధిరోద్గారి: ౧౯౨౩

జెజవాడ: శ్రీ శారదా
భాంజారి మద్రాసుకాలలో ముద్రితము.

రాజపోషకులు

- ౧ శ్రీశ్రీ వాసిరెడ్డి దుర్గా సదాశివేశ్వర ప్రసాద్ బహద్దూర్, మన్నె సుల్తాన్ జయంతిపురం జమీందారుగారు.
- ౨ శ్రీశ్రీ రాజకోటగిరి వెంకటకృష్ణారావు బహద్దూరుగారు గంపలగూడెము.
- ౩ శ్రీశ్రీ బెల్లంకొండ రాఘవరావుగారు, అగ్రహారం దారు.

విషయ సూచిక

	పుట
1 భూమిక	౧
2 విషయ పరిచయము	1
3 ప్రథమాధ్యాయము	8
4 ద్వితీయాధ్యాయము... సంవత్సరము లేక యజ్ఞము.	14
5 తృతీయాధ్యాయము... కృత్తికలు.	36
6 నాలుగవ అధ్యాయము అగ్రహాయణ.	57
7 అయిదవ అధ్యాయము మృగశిరము.	72
8 ఆరవ అధ్యాయము ... ఓరియన్ ఆశని మొలవటకా	94
9 ఏడవ అధ్యాయము ... ఋభువులు, వృషాకపి.	112
10 ఎనిమిదవ అధ్యాయము ఉపసంహారము.	126

11 అనుబంధము

(1) ఋగ్వేదము, పదవ మండలము: వృషాకపినూక్తము.
అనుబంధము.

(2) కాలశ్రవణము.

భూమిక

ఈ గ్రంథమును శ్రీలోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకుగారు ౧౮౯౨ సం॥ లండను నగరమున జరుగుచున్న ౯. వ. ప్రాచ్య మహాసభలో (9th Oriental Congress లో) నివేదించుటకై యొక చిన్న ఇంగ్లీషు వ్యాసముగ రచించిరి. పిమ్మట దీనిని విస్తరించి పుస్తకరూపముగ ప్రకటించిరి. దీనిపై ప్రాచ్యత్య పండితులొసంగిన యభిప్రాయముల నిందు బొందుపరువ యత్నించితిని. కాని, అవిసకాలమునకు నాకు అందకపోవుటచే వానినిందు ముద్రింపలేదు. వాని నెట్లయినను సంపాదించి పర్యాయితీని పత్రికలలో ప్రచురింపగలను.

ఈ గ్రంథమును తెలిగించుటకు నాకెంతమాత్రమును అధికారము (సమర్థత) లేదని నేను తక్షణ మొప్పుకొని తీరవలెను. ఏలననగ:—నాకు జ్యోతిషశాస్త్రజ్ఞానముగాని, ఋగాదివేద వాఙ్మయము నర్థము చేసుకొనగల సంస్కృత జ్ఞానముగాని లేదు. అయినను, యిట్టి అత్యుత్తమ గ్రంథము రచింపబడి యిప్పటికి ముప్పది సంవత్సరములు దాటినను యిట్టి గ్రంథ మొకటియున్నదను సంగతియే ఆంధ్రలోకమున కెరుకబడకపోవుట చాల విచారకరమని చింతించినవాడనై, శ్రీ భగవాన్ తిలకాచార్యులవారియందలి యపారమగు

భక్తి ప్రేమలచే, దీనినిక అజ్ఞాతముగ పడవేసియుంచుటకు సహింపజాలక—నా అసమర్థతనైనను గణింపక—దీనిని తక్షణమే తెలిగించి ప్రచురింప సాహసించితిని. నాకంటె సమర్థులైనవారి గ్రంథ రచనకు గడంగినచో నెంతయో భాగుండెడిది. కాని, యింతవరకెవరును దీనినిగూర్చి యోచింపక పోవుటచే, నాబోటి అసమర్థుడే దీనికి సాహసింప వలసివచ్చెను. అయినను, యిందలి లోపములు నావిగను, సుగుణములు శ్రీ లోకమాన్యులవిగను భావించి ఆంధ్రలో కము నన్ను మన్నింతురుగాక.

ఈ గ్రంథ మందలి విషయము బహు క్లిష్టమైనది. ఇది నవలవలె చదివి పారవేయదగినదికాదు. ముక్కకుముక్క తెలిగించి పెట్టినచో జనసామాన్యమున కర్థముకాదు. అందుచే, యిందలి విషయము ప్రతివారికిని సాధ్యమైనంత తక్కువ శ్రమతో అర్థమై పోవునట్లు నులభశైలిని చాలవరకు స్వతంత్రరీతిగనే వ్రాసితిని. వ్యాకరణ సూత్రముల నంతగ పాటింపలేదు. అందులకై నన్ను మన్నింపుడని వైయాకరుణుల కొక నమస్కార బాణము వదలుచున్నాడను. అసలు విషయమేమో తక్షణమే తెలిసికొనుటకై „విషయపరిచయ,, మను చిన్నవ్యాసమునుకూడ ముందువ్రాసితిని కావున, దానినిట విస్తరింప ఫణిలేదు.

నేనీ గ్రంథమును తెలుగున వ్రాసి చాలా కాలమైనది. నా
 వద్ద ధనము లేమిచే దీని నెట్లు ప్రచురింతునాయని యోచించు
 చున్న కాలమున—పూర్వము అమరావతీ పట్టణము గాజ
 ధానిగ జేసికొని ఆంధ్రమఘ్నీమండలము నవక్రపరాక్రమం
 బున పరిపాలించి, విద్యతోష్ణణచేత మకీర్తిని దశదిశల వెలుం
 గజేసిన శ్రీ శ్రీ వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడు గారి వంశీకు
 లును, ప్రస్తుతము ముక్తేశ్వరపురము (ముక్త్యాల) నేలుచుండి
 తమకు వంశపారంపర్యముగ వచ్చుచున్న విద్యతోష్ణణమే
 సహజాలంకారముగా గల శ్రీశ్రీ చంద్రమాళేశ్వర ప్రసాద్
 బహద్దూర్ గారి యను జన్ముఖును, సహజపాండిత్యధనులును,
 సరస్వతీ పత్రికాధిపతులును నగు శ్రీశ్రీ వాసిరెడ్డి దుర్గా
 సదాశివేశ్వర ప్రసాద్ బహద్దూర్ మన్నేసుల్తాన్ జయంతి
 పురం జమీందారుగారు సహజౌదార్యముతోడను, నిర్వాహ
 జానురాగముచేతను, శ్రీ లోకమామ్యులందలి నిర్మలభక్తి
 తోడను యీ గ్రంథముద్రణకు తాముగవచ్చి తోడ్పడుట
 నాకు మహా విచిత్రసంఘట్టనముగ గన్పట్టెను. శ్రీ లోక
 మామ్యుని ఆత్మయే పైనగాపుండి, నేచేయు యీ చిన్ని ప్ర
 యత్నమందు ముచ్చటపడి, నన్నాశీర్వాదింపనెంచి, శ్రీ రా
 జావారిని యీ రీతిగ ప్రేరేపించెనా యేమియని నాకప్పుడ
 ప్పుడు సందేహముతోచుచున్నది. ఏ మహానీయునియందలి
 భక్తిత్రైధ్యలచే నేనీ గ్రంథమును ఆంధ్రలోకమునకెరుక పరుప

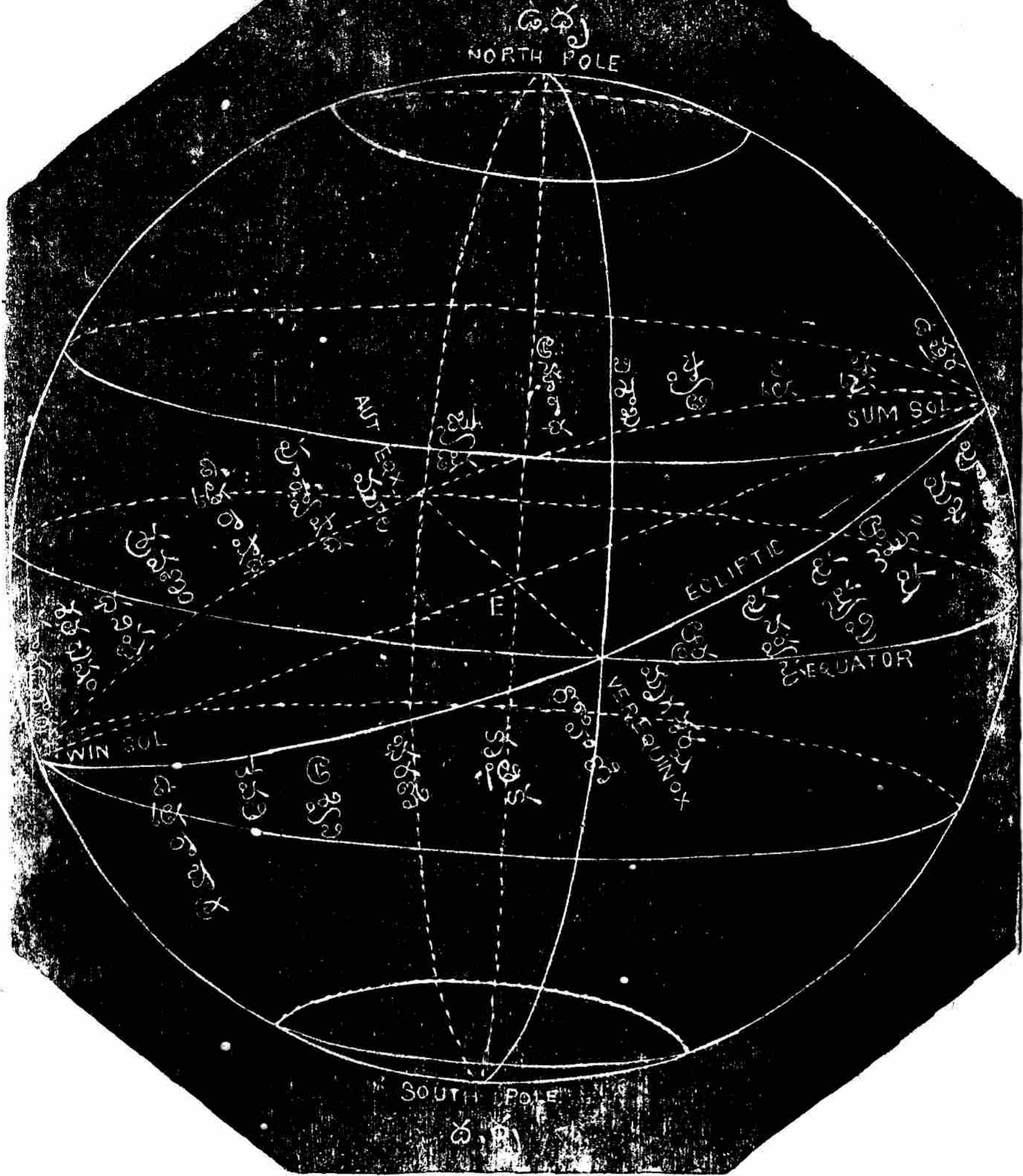
దలచితినో, ఏమహానీయుని అశ్రీర్వీచనబలిమిచే యీ కార్యము నిర్విఘ్నముగ నెరవేరినదని నాకు దృఢనిశ్చయము కుదిరెనో, అట్టి శ్రీ లోకమాన్యులవారి పవిత్రాత్మకే గ్రంథము నంకితమొనర్చుచున్నాడను.

సద్యః కాలమునకువచ్చి తోడ్పడిన శ్రీ రాజా వారికి నేనును, ఆంధ్రలోకమునుకూడ, సర్వదా కృతజ్ఞులమై యుండక తప్పదు. శ్రీ వారికి దీర్ఘాయురారోగ్య విశ్వర్యాభివృద్ధిలొసంగి, సదా వారినిట్టి పవిత్ర కార్యములొనర్చుటకే ప్రేరేపింపవలసినదని శ్రీ లోకమాన్యుల పవిత్రాత్మచుగూర్చి ప్రార్థించుచున్నాను.

ఓం తత్ సత్ బ్రహ్మర్పణమస్తు.

శ్రీరుధిరోద్ధారి స॥
మాన్యశిర శు ౬ లు
గురువారము,
బెజవాడ,
౧౩—౧౨—౨౩

ఇట్లు విన్నవించు విభయండు.
మానికొండ సత్యనాగాయణశాస్త్రి.
అనువాదకుడు.

ఇది బ్రహ్మాండగోళము. దీనిమధ్యబిందువు భూమి. సూర్యుడు రాశిచక్రము వెంట స॥ కొకచుట్టు చొ॥ బాణము చూపినవైపుగ తిరుగును. విషువణ బిందువు రాశిచక్రమువెంట — తద్వ్యతిరిక్తమగు వైపునకు — షుమారు 23 వేల స॥ ల కొకచుట్టు చొప్పున తిరుగును. విషువణ బిందువు ఫలాని నక్షత్రము లోనున్నదని నిర్ణయించినచో, తక్కిన మాడుపరిధానస్థానములును యేయే నక్షత్రములవద్దనున్నవో తక్షణమే నిర్ణయింపవచ్చును. దీనినిబట్టి హైమసంక్రామణమువద యొప్పుదేమాసము వచ్చునో నులభముగ తెలిసికొనవచ్చును.

అపాంశునన నముచేశిరః ఇంద్రో దవర్తయః ఋశా, ౧౪, ౧౩ నముచి, వృశ్చి, మృగ

ARCONAVIS

1 శృంగిణ మశినచ్చుష్ట మింద్రః॥ ఋగ 33, ౧౨ 2 యధత్యం మాయిశంమ్మగం తమత్యం మాయయావధీః॥ ఋ.౧, ౮౦, 2 3 శిగో వ్యస్య రావిషం॥ ఋ, ౧౦. ౮౬, ౫ 4 శ్వావ్యస్యజం శివదపింకర్ణే వరాహాయుః॥ ఋ ౧౦

౮౬, ౪ 5 యాతేశ్వానా యమరక్షితారా చక్షురక్షా పథిరక్షో॥ ఋ, ౧౦, ౧౪, ౧౧, శ్వానంబస్తో బోధయితార మబ్రవీతోంపత్నీర ఇదమద్యావ్యరవ్యత ఋ ౧ ౧౬౧, ౧౩

శ్వనపెనుపనః (వెండిడాడ్ : 13,9)
చమ్ మెమ్ (వెండిడాడ్ 8;16)

శ్వనమ్ జైరితెమ్ చతు

విషయ పరిచయము

పాశ్చాత్యపండితులు ఐగుప్తీయసభ్యతయొక్క యతి ప్రాచీనత నంగీకరించినను, వారింకను భారతజాతీయసభ్యతయొక్క యనాదిత్వము నంగీకరించుటలేదు. మన జాతియొక్క ప్రాచీనదశను గుర్తెరుంగుటకై మనకు వేదములు దక్క వేరొండు గ్రంథాధారము లేవియు గానరాకున్నవి. ఈ వేదగ్రంథము లెప్పుడు వెలువడినవో తెలిసికొనగలిగినచో, మనజాతి యంత ప్రాచీనమైనదో మన కెగుకపడగలదు. మాక్సిముల్లగు ఔదలగు పాశ్చాత్యపండితులు కేవలము సారస్వతప్రమాణములనే యాధారముగ గొని వేదకాలము క్రీ॥పూ॥ ౧౨౦౦ సంవత్సరములకంటె యుక్కువకాలదని సిద్ధాంతముజేసిరి. కాని యీపద్ధతి సరియైనది కాదనియు ఖగోళమందు కర్మసూత్రములచే కట్టువడి నియమానుసారముగ తిరుగుచున్న జ్యోతిర్మూర్తుల చలనాదుల ప్రమాణముగ గైకొని యీవేదకాలమును నిర్ణయించుట యుక్తమనియు శ్రీలోకమాన్య బాలగంగాధర తిలక్ గారు నిశ్చయించిరి. ఆప్రకారమే వేదగ్రంథములం దచ్చటచ్చట చెదరిపడియున్న ఖగోళాంశముల నెల్ల క్రోడీకరించి, వాని నుండి నిర్దుష్టమగు సిద్ధాంతము నొకదానిని వెలువరించిరి. ఈ సిద్ధాంతమునుబట్టి చేసిన సారాంశమేమనగా, వేదకాలమును—ద్యానిననుసరించి అర్యసభ్యతయొక్క ఆదిని—ఖండితముగ నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. కాలగర్భములోనికి

చొచ్చుకొని పోగాపోగా, మనకు క్రీ॥పూ॥౪౦౦౦ సంవత్సరములవరకు ప్రబలప్రమాణములు గన్పట్టుచున్నవి; కాని వేదకాల మంతటితో ముగియలేదు. వైన యింకను పోవుటకు వీలున్నట్లు చిహ్నములు గన్పట్టుచున్నవి. ఎంతవరకు పోవచ్చునో మనము చెప్పజాలము. దానియొక్క కొన (లేక ఆది) కనిపించదు. ఏదికనిపించదో అది లేనట్లెంచవచ్చును. వేదములకు ఆదికనిపించలేదు కనుక వానికి ఆదియే లేదన్నారు. అనగా వేదములు 'అనాది' యన్నారు.

మనకు కనుపించని యీ 'ఆది'ని వదలివేసి మనకు గాన్పించుచున్న ఎంతవరకుమాత్రమే పోయి చూతము. ఇట్లు చూడగ వేదకాలమిప్పటికి ౬౦౦౦ సంవత్సరములకు తక్కువగాదని శ్రీలోకమాస్యలు నిర్ణయించిరి. వీరీవిషయమై చేసిన కృష్ణినంతయు "మృగశీర్షా" యను గ్రంథరాజమందు బొందుపరచిరి.

ఈభూగోళ మొక యిరుసుమీద దినమునకొక చుట్టు చొప్పున తిరుగుచుండును. ఈ యిరుసునకు సూటిగ బ్రహ్మాండగోళమందు గాన్పించు నక్షత్రమునకు ధృవనక్షత్రమని పేరు. ఈ ధృవనక్షత్రమునకు సూటిగ ఖగోళమధ్యనుండిబోయి దానిని రెండు సమభాగములుగచేయు వలయమునకే "ఖగోళమధ్యరేఖ" యనిపేరు. మరియు సూర్యుడు సంవత్సరమున కొకసారి ఖగోళమందొకానొక వలయము మీదుగ పోవును. దీనికి రాశిచక్రమనిపేరు. దీనియందు అశ్విన్యాది ౨౭ నక్షత్రము లున్నవి. ఇవి సూర్యుని మార్గ

ములోని మైలు రాళ్లు. ఇప్పుడు చెప్పినయీ “ఖగోళమధ్య రేఖయు” రాశిచక్రమును రెండుతావులలో కలియును. ఈ తావులకే “విషువను” అని పేరు, ఒకటి వసంతవిషువణ్. రెండవది శరద్విషువణ్. సూర్యుడు వసంతవిషువణ్ లోనికి వచ్చినప్పుడు వసంతర్తువు ఆరంభమగును. రాత్రింబగళ్లు సరి సమానముగ నుండును. ఈ వసంతవిషువణ్ చాల ముఖ్యమైనది. ఈవ్యాసమందు విషువణ్ అనగా వసంతవిషువణ్ అని యే యర్థముచేసికొనవలెను.

కొన్ని కారణములచేత విషువణ్ స్థానమునకు బహుసూక్ష్మమైన చలనముగలదు. విషువణ్ బిందువు (Point) సూర్యుని కభిముఖముగ ఘూమారు ౨ వేల సం॥ల కొకచుట్టు (360 డిగ్రీల) చొప్పున తిరుగును. అనగా, ఘూమారు ౭.౨ సం॥ కొక డిగ్రీ చొ॥ రాశిచక్రమువెంట వెనుకకు తిరుగును. ఈ లెక్కప్రకారము ఋతువులు ఘూమారు ౨ వేల సంవత్సరముల కొకనెల చొ॥ వెనుకబడుచుండును. ఈ ప్రకారము పంచాంగముల నప్పటప్పటికి సంస్కరింపుచుండవలెను. ప్రస్తుతము మన పంచాంగములు విషువణ్ రేవ త్యంతమం దున్నదను నూహతో వ్రాయబడుచున్నవి. కాని యీ తిరుప్పటిదికాదు. క్రీస్తుశకానంతరము ఘూమారు ౪౦ సంవత్సరములనాడు వరాహమిహిరుని కాలములో విషువణ్ రేవ త్యంతమందుండెను. ఆకారణముచేతనే, వరాహమిహిరుడు నక్షత్రమాలను అశ్వినీతో ప్రారంభించి నూతన సంవత్సరాదిని వసంత విషువణ్ వద్ద చైత్ర శుకనాడు

ప్రారంభించెను. కాని యీ స్థితి యిప్పుడు మారిపోయినది. విషువత్ ఇప్పుడు రేవతినికూడ గడచి షుమారు ౨౦ డిగ్రీలు వెనుకకు నడచినది. అనగ, వసంతఋతువు మన కిప్పుడు ౨౦ రోజులు వెనుకబడినదని చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే మనకు ఫాల్గుణ మాసారంభముననే ప్రకృతియందు వసంతోదయ మగుచున్నది; కాని పంచాంగములు మాత్రము తదనుగుణముగ మార్పు చెందలేదు. కావున సిద్ధాంతులెల్లరును యీ యంశమును గుర్తించి ౧౫౦౦ సం॥ల నాడు వరాహమిహిరు డేర్పరచినదానినే పట్టుకొని వ్రేలాడక విషువత్ బిందువుయొక్క చలనమును, అది ప్రస్తుతమిప్పుడున్న స్థానమును గుర్తించి తదనుగుణముగ వసంతోదయమును నూతన సంవత్సరాదిని మార్పుచేయుదురుగాక యని మనవి చేసికొనుచున్నాను.

ఇప్పటికి ౧౫౦౦ సంవత్సరములనాడు విషువత్ బిందువు అశ్వినీనక్షత్రముయొక్క ప్రారంభములో నుండెనని చెప్పితిమి. ప్రాచీనగ్రంథములను పరిశీలించి చూచినచో విషువత్ ఒకప్పుడు భరణిలోను, అంతకంటె పూర్వకాలములో కృత్తికలోను, మృగశిర్షలోను, పునర్వసులోనుకూడ నున్నటు నిదర్శనములు గన్పట్టుచున్నవి. కనుక, యీవిషువత్ స్థానములనుబట్టి ఆయా ప్రాచీనగ్రంథములయొక్క కాలములను నిర్ణయింపవచ్చును. రాశిచక్రముడు ౨౨ నక్షత్రములున్నవి. కనుక, ఒక్కొక్క నక్షత్రముయొక్క యవధి 13½ డిగ్రీలగును. విషువత్ ఒకడిగ్రీ వెనుకకు జరుగుటకు

72 సం॥లు పట్టునని చెప్పితిమి. ఒక నక్షత్రమును గడుచు
టకు విషువణ్ కు $13\frac{1}{3} \times 72 = 960$ లేక ఘమాగు వెయ్యి
సంవత్సరములు పట్టును. వేదాంగజ్యోతిషమును ప్రాచీన
గ్రంథములో విషువణ్ “భరణి”లో పదిడిగ్రీలలో నున్నట్లు
చెప్పబడియున్నది. అనగా, వరాహమిహిరుని కాలమునుండి
మాచినచో అశ్వినీనక్షత్రము $13\frac{1}{3}$ లును + భరణిలో 10 డి
గ్రీలును, మొత్తము $23\frac{1}{3}$ డిగ్రీల దూరములో నున్నదన్న
మాట. కనుక, యీ వేదాంగజ్యోతిషగ్రంథము వరాహమిహి
రుని కాలమునకు (అనగా 480 A. D. కి) $23\frac{1}{3} \times 72 = 1680$
సంవత్సరములక్రిందట (అనగా, క్రీ. పూ. 1200 సం॥లనాడు)
వ్రాయబడినదని తేలుచున్నది.

ఇదేరీతిగ తైత్తిరీయ సంహితా కాలమునాటికి విషువణ్ కృ
త్తికలలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. అనగా, వేదాంగజ్యో
తిషకాలమునకు $14\frac{1}{3}$ డిగ్రీల దూరములో నున్నదన్నమాట.
దీనినిబట్టి లెక్కవేసిచూడగా తైత్తిరీయ సంహితా కాలము
క్రీ. పూ. 2232 సం॥లు అని తేలుచున్నది. ఈ తైత్తిరీయ
సంహితయందే విషువణ్ బిందువుయొక్క ప్రాచీనస్థానములు
సూచింపబడినవి. దీనినిబట్టి విషువణ్ ఒకప్పుడు మృగశీర్ష
లో నున్నట్లు చెప్పటకు ఖండితమైన ప్రమాణములను శ్రీ
లోకమాన్యులు చూపించిరి. అనగా, కృత్తికలనుండి $28\frac{1}{3}$ డి
గ్రీల దూరములో నున్నదన్నమాట. లెక్కప్రకారము క్రీ.
పూ. 4320 సంవత్సరములగును. ఈసా. మును స్థిరపరచు
టకే, అనగా, విషువణ్ ఒకప్పుడు మృగశీర్షలో నుండెనని

నిరూపించుటకే, శ్రీ లోకమాన్యు లీగ్రంథము దెక్కువగ
కృషిసలిపిరి. అందుచేతనే యీగ్రంథమునకు మృగశీర్షయని
పేరు పెట్టిరి.

శ్రీలోకమాన్యు లంతటితో తృప్తిజెందలేదు. విష్ణువక్త
స్థాన మొకప్పుడు 'మృగశీర్ష' కంటె యింకను ప్రాచీనకాల
ములో 'పునర్వసు' నక్షత్రములోకూడ నుండెనని నిరూపిం
చుటకు యత్నించిరి. కాని దీనికి ఒకటి, రెండు నిదర్శనము
లు తెత్తిరి. మహాత మొదలగు గ్రంథములందు గాన్పించి
నను, యీస్థానమును ఖండితముగ సిద్ధాంతీకరించుటకు తగి
నన్ని ప్రబల సాక్ష్యములు గానరామిచే వారు 'మృగశీర్ష'
తోనే తృప్తిజెంది, పునర్వసు స్థానమును మాత్రము కొద్దిగ
సూచించి, దీనిని స్థిరపరుచు భారమును భావిపరిశోధకులకు
వదలివేసిరి. ఈపునర్వసుస్థానమును స్థిరపరచినచో వేదకాల
ము నింకను క్రీ॥ పూ॥ 6240 సం॥ల వరకు తీసికొనిపోగలము.
ఈరీతిగ పరిశోధనలు చేసినకొలదియు వేదకాలము ముందు
నకు జరుగుచునే యుండును. దీనియొక్క 'ఆది' కానవచ్చుట
బహుదుర్లభముగ నున్నది. దీనికి 'ఆది'యే లేదనికాదు!
ఉన్నది. ఉండితీరవలెనని శ్రీలోకమాన్యుల యభిప్రాయము.
కాని, యిది కాలగర్భము దెచ్చటనో మాయమైపోయినది.
అందుచే చునకది గాన్పించుటలేదు; కనిపించినవస్తువు లేనట్లే.
కనుక వేదములకు 'ఆది' లేదని మనవారనిరి.

వేదకాలము క్రీ॥ పూ॥ ౪౦౦౦ సం॥లకు తక్కువగాదని
శ్రీలోకమాన్యులు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఇంతటితో వేదకాల

నిర్ణయము పూర్తికాలేదు. ఇంకపైన యెన్ని వేలసంవత్సరములున్నదో తెలియదు. కాలగర్భమును త్రవ్వగ, త్రవ్వగ, శ్రీ లోకమామ్యలు ॥ పూ॥ ౪౦౦౦ సం॥ల వరకు పోగలిగిరి. పైనయింకను పోవుటకు మార్గమున్నదని సూచించిరి. ఈ మార్గమువెంట కాలగర్భమును పెకల్చుకొనిపోయి, పోయి, వేదకాలముయొక్క ఆదిని పట్టుకొనగల మహామహులు 'లెవరైనా' పుట్టుదురో పుట్టరో! అట్టివారుజన్మించువరకు వేదములు అనాదియనుమాట నిలిచియుండక తప్పదు.

మృగశీర్ష

లేక

వేదకాలనిర్ణయము

ప్రథమాధ్యాయము

సృష్ట్యాదినుండియు మానవకోటి యేయేగీతుల పరిణామమునొందెనో తచ్చారిత్రమునంతను దెలిసికొనుటకు మనకు వేదములుదక్క వేటొండు ఆధారము లేమియుఁగానరావు. గౌతమబుద్ధుని యవతారము, అలెగ్జాండరు దండయాత్రలు, అశోకుని శిలాశాసనములు, చైనాయాత్రికుల వ్రాతలు మొదలగునవి మనలకు కొంతవరకు మాత్రమే తీసికొనిపోఁగలవు. కాని మనలను సృష్ట్యాదికిఁ గొనిపోఁగల సాధనము వీయొక్కవేదములే తక్క. వేటొండు గ్రంథములుగాని నిదర్శనములుగాని గానరావు. కనుక ప్రాచీనమహర్షులీవేదగానము నెప్పు డొనర్చిరో. యెన్నివేల సంవత్సరములక్రిందట నొనర్చిరో నిర్ణయించుట చాలయవసరము. కాని యీపని బహుదుర్ఘటమైనది. ప్రాచీనకాలపు చర్మితాంశములు మిక్కిలి యంధకారబంధురమై యేరికిని జొరనశక్యముగ నున్నవి. అత్యధిక మేధావంతులగు పండితులకే యీపని దుర్ఘటమైనట్లు తోచెను. వేదకాలమును నిర్ణయించుట కసలు సాధ్యమగునా? కాదా? యనుసంశయమే చాలమందికిఁ

గలిగెను. ఇట్టిదుర్ఘటకార్యమునకు నే నిప్పుడు పూన సాహ
 సించితిని కాని నేనైనను యాయంశమును సమగ్రముగఁ
 బరిష్కరింపఁగలిగితి నని చెప్పఁజాలను. అయినను నే నీవిష
 యములో చేసినకృషిని నాపరిశోధనలను పండితులయెదుట
 ప్రసాదించుచున్నాను. వీనివలన వేదముల యతిప్రాచీనతను
 నిర్ణయించుట కేమైన సులభమార్గ మేర్పడునేమో పండితు
 లే నిర్ణయించుకొందురుగాక.

వేదకాలనిర్ణయమునకై యిదివఱలో పాశ్చాత్యపండితు
 లేయేమార్గముల నవలంబించియుండిరో మున్నుండు వాని
 నిటఁ బరిశీలించి చూచెదముగాక. మేక్కుముల్లరుపండితుఁ
 డు వేదవాఙ్మయమును నాలుగుభాగములుగ విభజించెను.
 అవి యేవనగః ఛందస్సు, మంత్రము బ్రాహ్మణము, సూత్ర
 ము. ఈనాలుగుభాగములును గ్రమముగ ఒకదానివెంబడి
 మఱియొకటి ప్రచారములోనికి వచ్చెనట; ఒక్కొక్కవిభాగ
 ము ౨౦౦ సంవత్సరములు ప్రచారములో నుండెనట; ఈ
 ప్రకారము చిట్టచివరిదియగు సూత్రభాగముపూర్తియగునప్ప
 టికి ౨౦౦ x ౪ = ౮౦౦ సంవత్సరములు పట్టెనట; ఈసూత్ర
 యుగము పూర్తికాఁగానే బౌద్ధమతము ప్రబలెనట; బౌద్ధమ
 తము క్రీస్తుకు పూర్వము నాలుగువశతాబ్దియందు ప్రబలె
 నట; కనుక వేదములు రచింపబడి మొత్తము క్రీస్తుకుపూర్వ
 ము ౮౦౦ + ౮౦౦ = ౧౬౦౦ సంవత్సరములకంటె యెక్కువ
 కాలముకాలేదని మేక్కుముల్లరుపండితుఁడు నిర్ణయించెను.
 (అనఁగ నిప్పటికి ౧౯౦౦ + ౧౬౦౦ = ౩౫౦౦ సంవత్సరములకంటె

నెక్కువకాలము కాలేదని యీపండితుని యభిప్రాయము) వేదవాఙ్మయము నీరీతిని నాలుగుభాగములుగ విభజింప వీలున్నదని యంగీకరించినను ఒక్కొక్కభాగమునకు ౨౦౦ సంవత్సరములకాలమునే యేల నిర్ణయింపవలెను? ఎక్కువ యేల నిర్ణయింపఁగూడదు? లేదా తక్కువ యేల నిర్ణయింపఁగూడదు? డాక్టరు హేగు అనుపండితుఁడు ఒక్కొక్కభాగమునకు ౫౦౦ సంవత్సరము లని నిర్ణయించెను. ఇది కేవలము ఊహించిచెప్పినమాట; ఊహకు మేరలేదు. శేషు ఇంకొకపండితుఁడు వచ్చి ఒక్కొక్కభాగమునకు వేయిసంవత్సరము లని చెప్పవచ్చును, కనుక కేవలము నారస్వతవిభాగముపై ఆధారపడి ఊహించిచెప్పెడియీపద్ధతి మన కంతగ నుపకరింపదు. కనుక మన మింకొకమార్గము నారయవలసి యున్నది.

వేదములందును, తదంగములందును అచ్చటచ్చటఁగొన్ని ఖగోళాంశములుగలవు. నక్షత్రములయొక్కయు, సూర్యచంద్రాదుల యొక్కయు గతులనుగూర్చి కొన్ని నిదర్శనములు వేద వేదాంగములందుఁ గలవు. వీనియాధారమున వేదకాలమును నిర్ణయించుటకు వీలుండునని కొందఱుఁహించిరి కాని వారి యత్నములు సఫలత నొందలేదు. కారణ మేమనఁగ ఒక్క “వేదాంగజ్యోతిషము” తప్ప తక్కిన ఖగోళశాస్త్ర గ్రంథములన్నియు ప్రాచీనకాలపు సంస్కృతభాషలోఁగాక తదుపరి వెలువడిన సంస్కృతభాషలో ప్రాయబడియున్న కారణముచే ఈపని

కష్టసాధ్యమయ్యెను. అదిగాక, గ్రీకుల గణిత పద్ధతి కూడ ఈ గ్రంథములలో కొంతవఱకు అనుసరింపబడినది. అనేక గ్రంథములలో అనేక గణిత పద్ధతులు అవలంబింపబడి యున్నవి. విక్రమశకానంతరమున భారతవర్షమునం దనేక శకము లేర్పడెను. బార్హస్పత్యమాన మేప్పడెను. గ్రీకుల పద్ధతి ననుసరించి మేషాదిద్వాదశరాసు లేర్పడెను. ఇన్ని యసందర్భముల కూటమిచే వేదవాఙ్మయమందు అచ్చటచ్చట చెదరిపడియున్న ఖగోళశాస్త్రసంబంధములగు వాక్యములకు సరియైన యర్థము చెప్పి వానికి ఏకవాక్యతను చేకూర్చి వానిలోనుండి నిర్దుష్టమైన సిద్ధాంతమును వెలువరించుట బహుకష్టసాధ్యమైనది. నక్షత్రముల సంఖ్య యిరువదియేడా? లేక యిరువదియెనిమిదియా? అనువాదము వచ్చి యీపనిని మఱింత అయోచయముగఁ జేసెను. అదిగాక, అప్పటి బ్రాహ్మణులకు ఆకాశమునందుండు నక్షత్రాదుల నంతసూక్ష్మముగఁ బరిశీలింపఁగల తెలివితేటలున్న వాయను అనుమానము కొందఱిని బాధింపజొచ్చెను. ఈకారణముచేఁగూడ వేదకాలనిర్ణయమునకు కొంత అటంకము గలిగెను.

ఇట్టిశంకలు మనస్సునం దుండుటచే ప్రాచీనగ్రంథము తలోనున్న ఖగోళశాస్త్రసంబంధమగు వాక్యములను పాశ్చాత్యపండితు లెవరును నమ్మలేదు. వానిని పాటింపలేదు. ఈ పాశ్చాత్యపండితు లీవిషయములో అనవసరముగ భయపడి రని నానమ్మకము. అసలే కష్టములు లేవని కాదు - అప్రస్తుతమును అనవసరమును నగు చిల్లరయంశములనుగూర్చి వాద

ప్రతివాదములకు దిగుటచే పాశ్చాత్యపండితులు ప్రథానాంశ మగు నీవేదకాల నిర్ణయమును గూర్చి తగినంతశ్రద్ధ వహించినట్లు గాన్పించదు. జ్యోతిషగ్రంథములలోను వేదసంహితులలోను నున్నయంశములను సమన్వయించి దానివలన వేదకాలనిర్ణయ మొనర్చుట కేమైన వీలున్నదోలేదో యని పాశ్చాత్యపండితులు యత్నింపనైనలేదు. మీదు విక్కిలి యిట్టిప్రయత్నములవలన నంతమాత్రమును లాభములేదని 'వీబర్' పండితుఁడు వక్కాణించెను. కాని మన మింత మాత్రముచే నిరాశఁజెందవలసినపని లేదని యీగ్రంథము నందు వివరించెదను. వేదముల యతిప్రాచీనతను నిర్ణయించుటకు తగినన్ని నిదర్శనములు ప్రాచీనసంహితా గ్రంథములందుఁ గలవని ఋజువుపఱచెదను. నేను ముఖ్యముగ అతి పురాతన గ్రంథములగు సంహితాబ్రాహ్మణములను, ఋగ్వేదమును మాత్రమే ప్రమాణముగఁ గైకొందును. పురాతన గ్రంథములలోనియంశములను బలపర్చుటకుమాత్రమే యిటీవలిగ్రంథములకు సాక్ష్యముగఁ గైకొందును. ప్రథానాంశములనన్నిటిని వేదసంహితులనుండియే ఋజువుపర్చెదను.

పాశ్చాత్యపండితులేగాక మనభారతవర్షీయులగు పండితులు కూడ యీవిషయమై కొంతకృషి సలిపియుండిరి. కీర్తిశేషులగు క్షత్రి, కృష్ణశాస్త్రిగార్లును, శంకర బాలకృష్ణదీక్షితులుగారును ఈవిషయమై కొంతకృషి సలిపినమాట వాస్తవమే కాని వారిప్రయత్నములు తగినంత ప్రచారమునకు రాకపోవుట కడుశోచనీయము. నే నీగ్రంథములో చాల

భాగము వారుచేసిన కృషి ననుసరించియే సిద్ధాంతముఁజేసి
 యుంటిని. ఒకవిధముగ నాయీప్రయత్నము వారుపాఠం
 భించినదానికి పూరణ మని చెప్పినఁజెప్పవచ్చును. అందుచే
 నేనీపండితుల కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ద్వితీయాధ్యాయము

—♦ సంవత్సరము లేక య.జ్ఞము ♦—

ప్రస్తుతము భారతవర్షము దనేకవిధములగు కాలమానములు ప్రచారములో నున్నవి. చాంద్రమానము బార్హస్పత్యమానము సౌరమానము నక్షత్రమానము సవనమానము మొదలగునవి వివిధప్రాంతములలో ప్రచారములో నున్నవి. కొన్నిచోట్ల తిథులును మాసములును చాంద్రమానముననుసరించియున్నవి. సంవత్సరముమాత్రము సౌరమానముననుసరించియున్నది. సాధారణదినములను తిథులతో సరిపూర్చుటకును చాంద్రమాసములను సౌరమాసములతో సరిపూర్చుటకును పలు తెఱగులగు క్లిష్టపద్ధతు లవలంబింపబడియున్నవి. కాని యోచించిచూడగ, ప్రాచీనకాలము దిన్నిరకముల కాలమానము లున్నట్లు గాన్పింపదు. ఇవన్నియు నితీవల ప్రబలినవి.

వేదకాలము దున్నపంచాంగపద్ధతి కంటున్నదో తెలిసికొనుటకు మనకు వేదాంగజ్యోతిష మనుచిన్నిగ్రంథము దప్ప వేఱొండు ఆధారము లేమియు విశేషించి కానరావు. కనుక వేదకాలమునాటి పంచాంగపద్ధతిని తెలిసికొనుటకు మనకు రెండే ఆధారములు గలవు. ఒకటి:—వేదసంహితలయం దచ్చటచ్చట చెదరిపడియున్న ఖగోళశాస్త్రసంబంధముగు వాక్యములు గాని లేక రెండు:—అతిప్రాచీనములగు

యజ్ఞయాగాదికర్మకాండలలో నుదహరింపబడిన ఆచార
 వ్యవహారములుగాని మన కిప్పుడు ముఖ్యాధారములై యు
 న్నవి. వేదములలోని ఋక్కులనుబట్టి చూచినచో ఆకాల
 మున యజ్ఞయాగాదికర్మకాండమువిశేషముగ విజృంభించియు
 న్నట్లు స్పష్టము గా గలదు. తిథి వార నక్షత్రములు మాస
 ములు ఋతువులు మొదలగు కాలమానములు పూర్తిగ
 తెలిసిననేగాని యజ్ఞయాగాది కర్మకాండలు అంతవిరివిగ
 జరిగియుండజాలవు. కనుక యెప్పు డేదేక్రతువులను చేయ
 వలెనో ఎప్పు డేదేకర్మకాండమును జరుపవలెనో స్ప
 ష్టము గ దె లి సి కొ నుట కు అ ప్ప టి వారి కొ క
 పంచాంగముండితీరవలెను. ఈపంచాంగము యొక్కసం
 పూర్ణస్వభావమును నిర్ణయించుట కష్టము. అయినను, మన
 పూర్వులు యజ్ఞయాగాదికర్మకాండలను పూర్తిగ బరిశీలించి
 చూచినచో ఈపంచాంగముయొక్కస్వభావమును కొంతవ
 ఱకు మనము గ్రహింపవచ్చును. అట్లు పరిశీలింపగ మనకు
 రెండుప్రధానాంశములు గోచరించుచున్నవి. ఒకటి:—చం
 ద్రునివృద్ధిక్షయములు, ఋతువులమార్పులు, సూర్యునిఉత్తర
 దక్షిణయానములు— ఇవన్నియు మనపూర్వులకాలమాన
 ములో ప్రధానాంశములుగఁ గన్పట్టుచున్నవి; రెండు:—
 యజ్ఞాదిక్రతువులలోని ప్రధానాంశములే సంవత్సరములోఁ
 గూడ ప్రధానాంశములుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఐత రేయబ్రా
 హ్మణమున కుపోద్ఘాతము వ్రాయుచు కీర్తిశేషుఁడగు హేగు
 పండితుఁ డిట్లు వచించియున్నాఁడు:— “సంవత్సరముపొదు

గునను జరుగు సత్రములు (అనగ యజ్ఞములు) కేవలము సూర్యుని వార్షికగమనమునకు సరియైన నకలని చెప్పవచ్చును. ఈ సత్రము లన్నియు రెండుభాగములుగ విభజింపబడినవి. ఒక్కొక్కభాగము ఆఱుమాసములవఱ కుండును (మాసమునకు ముప్పది దినములు) ఈ రెండుభాగములకును నడుమ 'విషువత్' గలదు. ('విషువత్' అనగ మధ్యదినము.) ఈదినము ఈసత్రము నంతటిని రెండుసమభాగములుగ విభజించుచున్నది. కనుక మానఋషీశ్వరులు యజ్ఞయాగాదిక్రతువులను నడుపుకొనుటకే పంచాంగమును నిర్ణయించుకొనిరని స్పష్టమగుచున్నది. మరియు ఈక్రతువులను కాలమానవ్రకారము, నడుపుకొనుటచేత పంచాంగనిర్మాణముకూడ దానియంతటయదియే జరుగుచుండెడిది. ఈవిధముగ పంచాంగముచేత క్రతువులునుక్రతువులచేత పంచాంగమును అన్యోన్యశ్రయముగ నడచుచుండెడివి. సాయంప్రాతముల యందును పూర్ణిమామావాస్యలయందును, ఋతువ్రవేశములయందును అయిన ప్రవేశములయందును హోమములును బలులును అర్పింపబడెడివి. [బౌ. సూ. II, 4-23. అగ్నా ధేయ ప్రభృత్యధేమాన్య జస్తాణిభవంతి. యథైతదగ్నాధేయ మగ్నిహోత్రం దిర్భపూర్ణిమాసావాగ్రయణ ముదగయన దక్షిణాయనయోః పక్షశ్చతుర్మాస్యాన్యతుముఖే షడ్ధోతా వసంతే జ్యోతిష్టోమ ఇత్యేవం క్షేమప్రాపణం॥—]

ఈరీతిని క్రతువులన్నియు పూర్తికాగానే సంవత్సరము కూడ పూర్తియయ్యెడిది. ఆశారణముచేతనే, "సంవత్సర

ము,” “యజ్ఞము” — అను రెండు పదములును సమానార్థ కము లయ్యెను. “సంవత్సర” మన్నను, “యజ్ఞ” మన్నను ఒకటే అర్థమని సంహితాబ్రాహ్మణములయం దనేకస్థలముల ఘంటాపథముగ వక్కాణింపఁబడియున్నది. [ఐ. బ్రా.

II, 17. సంవత్సరః ప్రజాపతిః ప్రజాపతిర్యజ్ఞః॥

తై. సం. II, 5, 7, 3. VII, 5, 7, 4. యజ్ఞోవై ప్రజాపతిః॥

VII. 2, 10, 3. సంవత్సరః ప్రజాపతిః॥

ఈవాక్యములను సమర్థించుటకు నేను పైనఁ జెప్పిన సిద్ధాంతముదక్క వేఱొందుసమాధానము గానరాదు.

కనుక వేదకాలమునాటి ఋషులు తమగృహములలో సదా అగ్నిహోత్రము నుంచుకొనెడివా రనియు, ఆయగ్నిహోత్రమునందు సంవత్సరముపొడుగునను హోమము లర్పించుచు, కాలమానము ననుసరించి క్రతువు లొనర్చుచుండెడివారనియు, ఈక్రతువుల ననుసరించి తమపంచాంగమును కాపాడుకొనుచుండెడివారనియు నాయభిప్రాయము. బ్రాహ్మణములలో విరివిగ వర్ణింపఁబడిన విపులమగుకర్మ కాండమంతయు తదుపరి పెరిగియుండవచ్చును. కాని, ప్రథానాంశమగు వార్షికయజ్ఞములుమాత్రము చాల పురాతనములైనవనుమాట స్పష్టము. ఋత్విజ్ (ఋత్ + యజ్) అను

పదముయొక్క వ్యుత్పత్త్యర్థముకూడ దీనినే బలపఱచుచు
 న్నది. ఋతువులకును, యజ్ఞములకును సన్నిహితసంబంధ
 మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టి సంవత్సరమునకును
 యజ్ఞమునకునుగూడ సంబంధ మున్నదని వేఱుగఁ జెప్పన
 క్కఱలేదు. “సంవత్సర” పదముయొక్క వ్యుత్పత్త్యర్థ మేమి?
 (వన్ = నివసించు) అనఁగ ఋతువుల వసించుకాలపరిమాణ
 మునకు “సంవత్సర” మని పేరు. పూర్వము యాజ్ఞకులకు
 యజ్ఞములు చేయుటయేగాక, కాలమానాదుల దెల్పుపంచాం
 గమును సంరక్షించుటకూడ విధ్యుక్తధర్మముగ నుండెను.
 పూర్వము రోమకసామ్రాజ్యములోగూడ పంచాంగమును
 సంరక్షించు బాధ్యత మతగురువుల యందే యుండెను.
 ఇది యొకపవిత్రకార్యముగ భావింపఁబడెడిది. కనుక, పూర్వ
 ము మనయాజ్ఞకులు ఈరెండుధర్మములను సమన్వయించి
 సంవత్సరముపొందుగునను వచ్చుక్రతువులను సంవత్సరములో
 వ్రధానదినములందే ప్రారంభించెడివారు. ఈరీతిని క్రతువు
 లచే కాలమానము నడచు చుండెడిది. కాని, యిటీవల కాల
 మానమును నిర్ణయించుటకు ఉపాయాంతరములు ప్రబలు
 టచే యీక్రతువులకు కాలమానమును నిర్ణయించుపని తప్పి
 పోయెను. అప్పటినుండి క్రతువులును కాలమానమును వేఱ
 గుటయు, ఈరెండును స్వతంత్రరీతుల పలుతెఱఁగు లగుటచే

ణామములఁ బొందుటయు తటస్థించెను. అప్పటినుండియే యజ్ఞయాగాదులలో కర్మకాండమంతయు పలుకీతుల పెరిగిపోయెను. కనుక, వార్షికసత్రములే పంచాంగము యొక్క ప్రథమదశ యని సిద్ధించుచున్నది. సంవత్సరములోని వివిధ విభాగములనుగూర్చి యోచించుదము.

(౧) సవనమాసము:—“సవన” దినము స్వాభావికమగు కాలసరిమాణముగఁ గైకొనఁబడినది. (సవనదినమనగసూర్యోదయముమొదలు మరల సూర్యోదయమువఱకు). ఇది మన మామూలుదినము. ౩౦ సవనదినములు కలిసి ఒక సవనమాస మగును. ౧౨ సవనమాసములు లేక ౩౬౦ సవనదినములు కలిసి ఒక సవనసంవత్సరము.

(౨) చాంద్రమాసము:— వ్యుత్పత్యర్థమునుబట్టి చూచినచో మాసమునకును చంద్రునకును సన్నిహితసంబంధమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కనుక చంద్రునిగతినిబట్టియే మాసములు నిర్ణయ మగుచువచ్చెను. చంద్రునిగతినిబట్టి (అనగ చాంద్రమాసమునుబట్టి) నెలకు ముప్పదితిధులు; సంవత్సరమునకు ౩౬౦ తిధులు. తిధికిని మామూలుగ మనముమాచు సవన దినమునకును భేదమున్నది. ౩౦ తిధులకంటె ౩౦ సవనదినములు ఎక్కువగుచువచ్చెను. కనుక, యీరెంటిని సరిచేసుకొనుటకై కొన్నిసవనమాసములలో ఒక్కొక్కదినమును తగ్గించవలసినవచ్చెను [తై||సం|| VII, 5, 7, 1 ఉత్సృజ్యా ౭ నోత్సృజ్యామితి మీమాంసంతే బ్రహ్మవాదినః||]

ఈరీతిగ మొత్తముమీద ఆఱు సవన దినములు తగ్గింపఁ బడెను. కనుక 354 సవన (మామూలు) దినములు=360 తిథులు.

(3) సౌరమాసము:— ఇంతటితో పూర్తికాలేదు. ఈ చాంద్రమాసమును సౌరమాసముతో సరిపుచ్చుకొనవలెను. సౌరమాసమనఁగ సూర్యునిగతినిబట్టి నిర్ణయింపఁబడు మాసము. సూర్యుఁడు ఒకచుట్టు తిరిగివచ్చునప్పటికి 3౬౬ సవన దినములు పట్టును. (అనఁగ, సూర్యుఁడు ఆలస్యముగ తిరుగును.) ఆకాలముగాటి కింకను మేషాదిరాసులు మనగణితములోనికి రాలేదు. ఇవి గ్రీకుసంపర్కమునుండి వచ్చినవి. కనుక, సౌరమాసములు ఇప్పటివలె మేషమాసమనియు, వృషభమాసమనియు లెక్కింపఁబడుచుండుట లేదు. అప్పుడు సౌరమాసములు కేవలము ఋతువుల మార్పులనుబట్టియే యుండెడివి. ఏదోఒకఋతువుతో సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెడిది. తక్కినఋతువు లన్నియుక్రమముగ పూర్తియై తిరిగి ఆఋతువు వచ్చినప్పుడే మరల సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెడిది. ఇది సౌరమాసపద్ధతి. ఈప్రకారము సౌర సంవత్సరము పూర్తియగునప్పటికి 3౬౬ మామూలు దినములు పట్టునని చెప్పియుంటిని. చాంద్రసంవత్సరమునకు 3౫౪ దినములే యనికూడ చెప్పియుంటిని. కనుక యీరెండు రకముల సంవత్సరములకును (3౬౬—3౫౪) ౧౨ దినములు భేదమున్నది. అనఁగ చాంద్రసంవత్సరము సౌరసంవత్స

రమునకంటె ౧౨ దినములు ముందుగానే పూర్తియయ్యెడిది. కనుక దీనిని సారసంవత్సరముతో సరిచేసికొనుటకై చాంద్ర సంవత్సరమునకు ౧౨ దినములు అధికముగ కలుపవలసి వచ్చెను. ఈరీతిగ చాంద్రసారమానములను సరిచేసికొనుటకై అధికదినములను లేక అధికమాసములను చేర్చుకొనవలసివచ్చెను. ఋగ్వేదమునగుదుచు, తైత్తిరీయ, వాజసనీయ సంహితలయందును అధికమాసములనుగూర్చి స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది [తై. సం. I. 4, 14; వాజసనేయసంహితా 7, 30; ఋ. I, 25, 8; ఋ. IV, 33, 7; అథ. వే. IV, 11, 11, తై. బ్రా., I, 1, 9, 10.]

సారచాంద్రమానములకు ౧౨ దినములు భేదమున్నది. దీనినే, ఋ. I, 33-లో ఇట్లు వర్ణించియున్నారు. ఋతువుల కధిష్ఠానదేవతలగు “ఋభువులు” తమగమనవేగముచు తగ్గించుకొని సంవత్సరముపొడుగునను తాము పడినశ్రమనంతచు బాపుకొని, సూర్యుని దయవలన కొంతకాలము హాయిగ సుఖించుచున్నారు.” మరియు, అథర్వవేదము [IV, 11, 11] లో నిట్లని వర్ణింపఁబడినది. “యజ్ఞాధిష్ఠానదేవతయగు ప్రజాపతి ప్రాతసంవత్సరపు యజ్ఞమును పూర్తిచేసినపిమ్మట, తిరిగి క్రొత్త సంవత్సరపు యజ్ఞమునకై కావలసిన యేర్పాట్లను చేసికొనుటకు కొంతవ్యవధి గావలె”నట. సారచాంద్రమానములకుగల ౧౨ దినములవ్యత్యాసమే యీవ్యవధి యని యెఱుంగవలెను. ఈ ౧౨ దినములను మనవారు యజ్ఞాధిష్ఠానకర్మకాండలలో వదలిపెట్టకుండ తీసికొనియే

వచ్చుచున్నారు. సంవత్సరయాగములను చేయఁదలచుకొనిన వారెవరైనను సరే ౧౨ దినములు (ద్వాదశాహము) యజ్ఞోపక్రమణపూర్వకముగ కొన్నికర్మలను చేయవలెనని మనవారు నియమించియున్నారు. కనుక, సారచాంద్రమాసములను సరిపుచ్చుటకు మనవారొకయుపాయమును కనిపెట్టగలిగి రచుట స్పష్టము. ఏసంవత్సరమున కాసంవత్సరము చివరనే యీ ౧౨ దినములను కలిపెడివారా? లేక వీని నన్నిటిని చేర్చి ఒకపర్యాయమే—ఒకఅధికమాసముగ ఏర్పాటుచేసెడివారా? అనునది వివాదాంశము. కాని నాకుఁ జూడగ, పూర్వము ఏసంవత్సరమున కాసంవత్సరము చివరనే యీ ౧౨ దినములను కలుపుచుండెడివారని నాయభిప్రాయము. ఏల ననఁగ; అప్పటి వారికయజ్ఞములనుబట్టి చూడగ ఈపద్ధతియే ప్రచారములో నుండియున్నట్లు గాన్పించుచున్నది.

సారచాంద్రమాసములకుఁ గలయీభేదమును గనుఁగొని సరిపుచ్చుకొనగల తెలివితేటలు ప్రాచీనపుటార్యులకు లేవని వీబకు, మొదలగుపాశ్చాత్యపండితులు ఆక్షేపించుచున్నారు. నిజపరిస్థితులు కండ్లకుఁగట్టినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నను, శంకాకళంకితదృష్టితోఁజూచు నీపండితులు కవిగాన్పించకపోవుట బహువిచిత్రము.

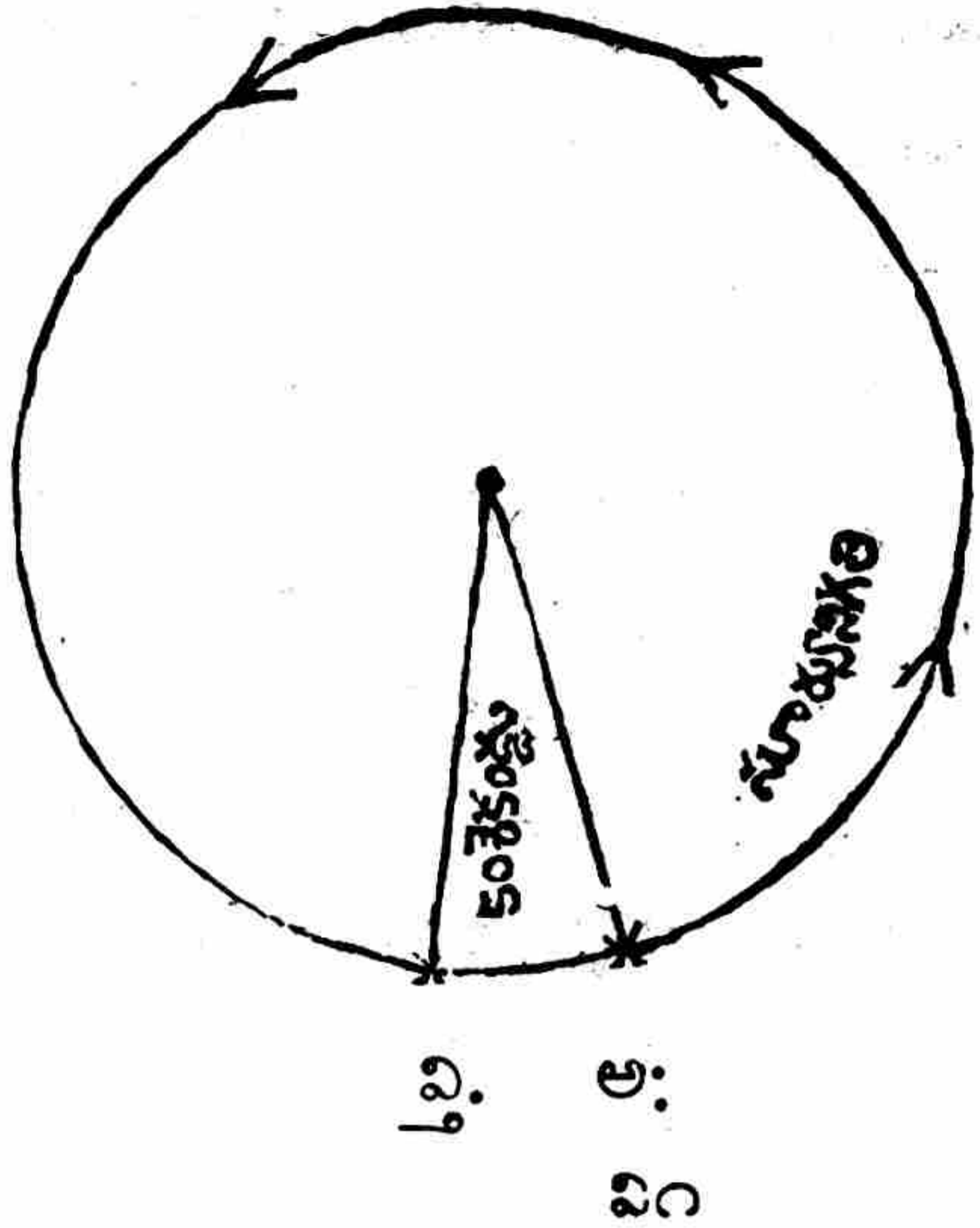
చంద్రునిగతినిబట్టి మాసముల నిర్ణయించు కొనుచు, నూర్యునిగతినిబట్టి సంవత్సరముల నిర్ణయించుకొనుచు, యీరెంటికిఁ గలభేదమును ఋతువులమార్పుచేఁ గనిపెట్టుచు

యీ భేదమును అధిక దినములచేగాని, అధికమాసములచే గాని సరిపుచ్చుకొనుచు, మనప్రాచీనపుటార్యులు కాలమానాదులఁ దెలిసికొనుచుండెడివారని నాతాత్పర్యము. వేదకాలమునాఁటి పంచాంగపద్ధతి యిదియే యని నాయభిప్రాయము.

సౌరమానముకూడ స్థిరమైనది కాదు. దీనిలోఁగూడ రెండువిధముల సంవత్సరము లున్నవి. ఇట్లు రెండువిధము లుండుటకు కారణమేమో దెలిపెదను. ఖగోళమధ్య రేఖయు, రాశిచక్రమును కలియుచోటికి “విషువత్” అనిపేరు. అది ఒక బిందువు (Point) మాత్రమే. ఈవిషువత్ యొక్క విశేష మేమనఁగ; — సూర్యుఁ డీ ‘విషువత్’ వద్ద నున్నప్పుడు రాత్రింబవళ్ళు సమానపరిమితిగల వగును; వసంతర్తువు ప్రారంభమగును. ఈ విషువత్ బిందువు స్థిరమైనదిగాదు. దీనికి చలనము గలదు. ఉత్తరధ్రువమును, దాని ననుసరించి ఖగోళమధ్య రేఖయు చలింపుచుండుటచే ఈవిషువత్ బిందువుకూడ రాశిచక్రమువెంట సంవత్సరమునకు గిం శేకండులచొప్పున వెనుకవైపునకు నడచుచుండును. ఈవిషువత్ చలనముచుట్టి రెండురకముల సంవత్సరము లేర్పడుచున్నవి. (౧) సూర్యుఁ డేచోటనుండి బయలుదేరెనో, తిరిగి ఆచోటికి వచ్చుటకు పట్టుకాలము — (Sidereal year — యథాస్థానిక వత్సరము) (౨) వసంతర్తువు మొదలు తిరిగివసంతర్తువు ప్రారంభమగువఱకు పట్టుకాలము — (అనఁగ) ‘విషువత్’నుండి, తిరిగి విషు

వర్షవర్షకు పట్టుకాలము. — (Tropical year: వాసంతిక వత్సరము.)

అ: అనునది అశ్వినీనక్షత్ర మనుకొనుము. వి. వినునది విషువ బిందువుయొక్క మొదటిస్థానమనుకొనుము. ఈ రెండును ఒక చోట నేయున్న వనుకొనుము. సూర్యుడు కూడ అ. వి చోట నేయున్నాడనుకొనుము. సూర్యుడు విషువ బిందువులోనుండుటచే రాత్రింబ

వళ్లు సమానముగ నుండును; వసంతర్తువు ప్రారంభమగును. ఇదియే సంవత్సరాది యనుకొందము. సూర్యుడు సంవత్సరాదినాడు (అ, వి) నుండి బయలుదేరి బాణముచే చూపబడినవైపుగఁ దిరుగుచు కొంతకాలమువకు (షుమారు 3౬౫ దినములకు) తిరిగి అ వి అనుచోటికి చేరును. ఇది మొదటి రకము సంవత్సరము (Sidereal year: యథాస్థాని కవత్సరము) ఇక రెండవరకపు సంవత్సర మేదనగ సూర్యుడు బాణము చూపువైపునకుఁ దిరుగుచుండగ, విషువ బిందువు వెనుక వైపునకు మెల్లగ జరుగుచుండు నని చెప్పియుంటిమిగద

కనుక సూర్యుడు తనసంచారములో విషువృత్తిబిందువును
 (వి ౨) అనుచోటనే— అనగ మొదటతాను బయలుదేరిన
 అవి ౧ చోటికి రాకపూర్వమే, అనగ అది యింకను గిం
 సెకండులదూరములో నున్నదనగానే కలుసుకొనుచున్నాడు.
 సూర్యుడు విషువృత్తిబిందువును వి ౨ అనుచోటనే కలుసుకొ
 నుటచేత, తక్షణమే, అచ్చటనే, సమరాత్రులును, వసంతర్తు
 వును ప్రారంభమగుచున్నవి. కనుక, మొదట వసంతర్తువు
 వి ౧ వద్ద నుండగ నైనది, ఇప్పుడు వి ౨ వద్ద నుండగానే యైన
 ది. కనుక, ఋతువులనుబట్టి చూచినచో, మొదటివసంత
 మునకును, రెండవ వసంతమునకును మధ్య గిం సెకండుల
 దూరము భేద మున్నది. అనగ, (౨౦ ని. ౨౪ శ్లో) కాలము
 భేద మున్నది. ఈప్రకారము చూచినచో మొదటిరకపు
 యథాస్థానికవత్సరమునకును, రెండవ రకపు వాసంతిక వత్స
 రమునకును, ౨౦. ౪ నిమిషములభేద మున్నది. అనగ,
 ఋతువులుసంవత్సరమునకు ౨౦. ౪ నిమిషముల కాలము
 వెనుకబడుచుండును. దీనినిబట్టిఋతువులు ఘమారురెండు
 వేల సంవత్సరములకొక నెలచొప్పున వెనుకబడుచుండును.
 అనగ, నిప్పుడు వసంతర్తువు చైత్ర శుద్ధ పాడ్యమినాడు ప్రా
 రంభమైన దనుకొందము. ఇంక రెండువేలసంవత్సరములకు
 ఫాల్గుణ శుద్ధపాడ్యమినాడే వసంతర్తువు ప్రారంభమగునని
 తాత్పర్యము. కనుక ఋతువులను రెండువేలసంవత్సరముల
 కొకపర్యాయము ఒక నెలచొప్పున వెనుకకు నెట్టుకొనుచుం
 డవలెను. లేనిచో పంచాంగములుతప్పును.

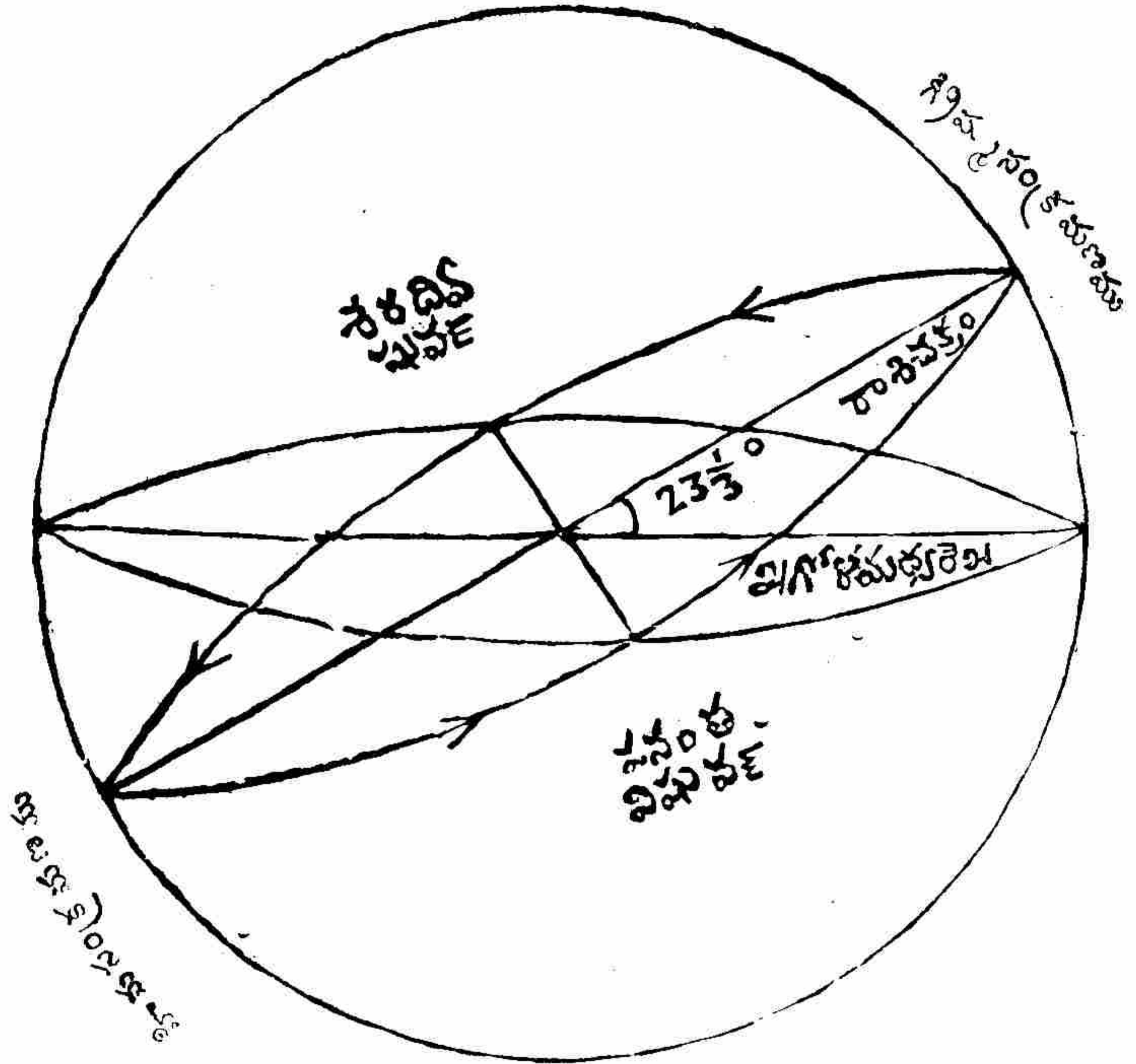
ఇప్పుడు బయలుదేరిన సమస్య యేమనగా:—పూర్వము వేదకాలమునాటి ఋషులకు ఈరెండు రకముల సంవత్సరములు దెలియునా? లేక ఒకరకమే దెలియునా? రెండరకముల సంవత్సరము లేర్పడుటకు విషువృత్తిబిందువుయొక్క చలనమే కారణముగద. ఈచలనము బహుసూక్ష్మమగుటచే ఆదిమందుమన సూర్యులు దీనిని గుర్తించియుండకపోవచ్చును కొన్నివందల సంవత్సరములు గడచినగాని ఋతువులలో భేదమున్నట్లు గాన్పింపదుగద. ఋతువులలో బాహ్య దృష్టికి బాగుగ గోచరమగునంతభేదము గలిగినప్పుడు మన వారు దీనిని తప్పక గుర్తించిరి. దీనిని గుర్తించినప్పుడు మనసూర్యుల కెంతటియాశ్చర్యమును, ఆనందమును గలిగెనో యెవనికెఱుక!

కాని, ఆదికాలమందు మనవారు మొరటిరకపు (యథాస్థానిక) వత్సరముకుమాత్రమే యెఱిగియుందురు. సూర్యుఁ డొకస్థానమునుండి బదులుదేరి తిరిగి యాస్థానమున కెప్పుడు వచ్చునో అదియే సంవత్సరప్రమాణముగ వారు గ్రహించిరి. ఎట్లనగా, వారు ప్రతియుదయమునను సూర్యునకు సమీపమందున్న నక్షత్రమును గుర్తుంచుకొనుచుండెడివారు. తిరిగి సూర్యుఁ డానక్షత్రమువద్ద కెప్పుడువచ్చునో అప్పుడే సంవత్సరము పూర్తయియ్యెనని నాకు తలచుచుండెడివారు. [తై. బ్రా. I. 5, 2, 1— యత్పుణ్యం నక్షత్రం, తద్వ

హాకుర్వీతో పవ్యుషం । యదావై సూర్యుడదేతి । అథనక్ష
 త్రానైతి । యావతితత్రసూర్యోగచ్ఛేత్ । యత్రజవన్యప
 శ్చేత్ । తావత్కుర్వీత । యత్కారీస్యాత్ । పుణ్యాహ
 వవకురుతే॥]— ఈవాక్యములనే మనవారు ఇప్పటికిని పుణ్యా
 హావాచనకర్మయందు పఠింపుచుందురు. కాని రానురాను
 బాహ్యదృష్టికే గాన్పించు వసంతాదిఋతువులు వెనుకఁబడు
 చుండుటచే వారు “సంవత్సరాది”ని రెండుమూడుపర్యాయ
 ములు వెనుకకు నెట్టుకొనవలసివచ్చెను. వా రీప్రకారము
 సంవత్సరాదిని వెనుకకు నెట్టుకొన్నట్లు నృష్టముగ నిదర్శన
 ములుగలవు. ఈఋతువు లిట్లు వెనుకఁబడుటకు కారణమేమో
 వారూహించియుండును. ఇట్లూహించినపిమ్మట దీనికిఁగల
 నిజమైన కారణము “విషువత్” యొక్క చలనమే యని తెలిసి
 కొనియుండును. అటుపిమ్మట దానియొక్క గతినికూడ నిర్ణ
 యించియుండురు. [దానియొక్క గతి సంవత్సరమునకు గీర
 శైకండు లని మనయార్థులు నిర్ణయించిరి. ఇప్పటిపాశ్చా
 త్యులు కొందరు గీం. ౨౩ శైకండుల నిర్ణయించిరి. గ్రీకు
 లు 3౬ శైకండులని నిర్ణయించిరి.]

దీనిపిమ్మట మనము యోచింపవలసిన సమస్యయేమనగా:-
 ప్రాచీనకాలమందు నూతనసంవత్సరము నెప్పుడు ప్రారంభం
 చెడివారు? పూర్వము “సంవత్సరము,” “యజ్ఞము” అనుప
 దములు రెండును సమానార్థకములుగ నుండెడివని పైనదెలిపి
 యుంటిమి. కనుక, ఒక దానియొక్క ప్రారంభమే రెండవదా

నికీకూడ ప్రారంభ మగునని మన మూహించవచ్చును.

సూర్యుడు హిమసంక్రమణమునం దుండగ నూతనసంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెడి దని వేదాంగ జ్యోతిషములో చెప్పబడియున్నది.

“గవాంతియనం” మొదలగువార్షిక సత్రములుకూడ ఆ సమయమందే (హిమసంక్రమణమందే) ప్రారంభము గావలయునని శ్రౌతసూత్రములు పల్కుచున్నవి. అదిగాక, దేవ

కర్మలన్నియు ఉత్తరాయనములోనే జరుగవలయు నని శ్రమి
నిమొదలగువారు సూచించియున్నారు, (ఉత్తరాయనమనగ
హినుసంక్రమణముమొదలు గ్రీష్మసంక్రమణమువరకు గల
కాలమని జ్యోతిషగ్రంథములు పల్కుచున్నవి) దీనినిబట్టి
సంవత్సరము, యజ్ఞము, ఉత్తరాయణము — యీ
మూఁడును హిమసంక్రమణమువద్దనే ప్రారంభ మగుచున్న
ట్లు గాన్పించుచున్నది. ఈస్థితి ప్రాచీనకాలమునుండి యున్న
దో, లేక తదుపరి వాడుకలోనికివచ్చినదో చూడవలెను. దీని
లోని నిజానిజములను మనమిప్పుడు సూక్ష్మముగ పరిశీలించి
చూడవలెను.

వార్షిక సత్రముయొక్క మధ్యదినమునకు 'విషువత్' దిన
మని పేరు. 'విషువత్'దినము సంవత్సరమును రెండుసమభా
గములుగ విభజించుచున్నట్లే, యీమధ్యదినముకూడ ఈస
త్రమును రెండుసమభాగములుగ విభజించుచున్న దని స్పష్ట
ముగ వర్ణింపబడియున్నది. [ఐ. బ్రా IV, 22, తై. బ్రా.
I, 2, 3, 1 — తం. బ్రా, IV, 7, 1] కనుక సత్రము (లేక
యజ్ఞము) అనగ సంవత్సరమునకు నకలని చెప్పవచ్చును.
'విషువత్' అనగ సమరాత్రింబగళ్లని అర్థము
[Equinox = Equal nights & days] పైనచెప్పినప్రకా
రము ఆదికాలమున హిమసంక్రమణములోనే సంవత్సరము
ప్రారంభమైయుండినయెడల, విషువత్ దినము సంవత్సరము
మధ్యమందు వచ్చుటకేవలము అసంభవమగును. ఆరీతిగనే
యజ్ఞముయొక్క మధ్యమదినముకూడ విషువత్ దిన మగుట

అసంభవ మగును. కనుక, దీనినిబట్టి సంవత్సరములు సత్రములునుకూడ వసంతవిషువణవర్షనే ప్రారంభ మైయుండి యుండవలెను. సంవత్సరముగాని, సత్రముగాని (వసంత) విషువణవర్ష ప్రారంభమైనచో శరద్విషువణదినము ఈ రెంటి కిని మధ్యదిన మగును. అప్పుడే వైవర్ణనకు సరియైనసమాధానము కుదురును.

ఇక ఉత్తరాయణ మనుపదమునకు నిజమైన అర్థ మేమో విచారించిచూచెదముగాక. దీనికి రెండువిధములుగ అర్థము చెప్పటకు అనకాశ మున్నది. “నక్షత్రపుకొననుండి ఉత్తరము నైపునకు నడుచుట” అనిగాని, లేక “ఉత్తరార్థగోళమందు సంచారమొనర్చుట” అనిగాని చెప్పవచ్చును మొదటియర్థము నంగీకరించినచో ఉత్తరాయణము హిమసంక్రమణములో ప్రారంభమగుననియు, నూతనసంవత్సరముకూడ అప్పుడే ప్రారంభమగుననియు తాత్పర్యము. ఇక రెండవయర్థము నంగీకరించినచో ఉత్తరాయణమును, దాని ననుసరించి నూతనసంవత్సరమునుకూడ వసంతవిషువణవర్ష ప్రారంభ మగుననియు తాత్పర్యము. ఈ రెంటిలో దేని నంగీకరింపవలెను? వార్షిక సత్రముయొక్క మధ్యమదినమునకు “విషువణ”, దినముని పేరిడుటచేతను, ఋతువులలో వసంతర్తువు ప్రథమఋతు వని యంగీకరించుటచేతను, [తై. బ్రా. I, 1, 2, 6— ముఖంవాయే శ దృ తూ నాం యద్వస తః,] అ గ్ర య నే ష్టు ల అ న గ షా క్షా స క్రతువులను వసంతశరదృతువులలో నాచరింపవలె నని

విధించుటచేతను, ఉత్తరాయణ మనుపదమునకు రెండవ అర్థమే యంగీకార్యమని సిద్ధించుచున్నది.

అయినను ఈయంశమునే యింకను సూక్ష్మముగ విచారించి చూచెదముగాక. వేదసంహితలయందు ఉత్తర దక్షిణాయనములకుమాటుగ దేవ, పితృ, యానములు వర్ణింపఁబడియున్నవి. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు, ఛాందోగ్యోపనిషత్తు లలోకూడ వీనిని విపులముగ వర్ణించిరి. దేవయాన మనగ దేవతలమార్గ మనియు ఇచ్చట సదా పగ లనియు, కావలసినంత వెలుతురు, అగ్ని యుండుననియు, సూర్యుఁడు ఆఱు నెలలు ఉత్తరముగ నుండుననియు వర్ణించిరి. పితృయాన మనగ పితరులమార్గమనియు, ఇచ్చట సదా రాత్రీగమండి, చీకటిగను, ధూమావృతముగను ఉండుననియు, ఇచ్చట సూర్యుఁడు దక్షిణముగ నుండుననియు వర్ణించిరి. ఉత్తరాయణమును భగవద్గీతలలోకూడ వర్ణించియుండిరి. ఈవర్ణనల కన్నిటినికీని నిజమైన అర్థమేమి? భాష్యకారులందఱును మొదటియర్థమునే (హిమసంక్రమణము మొదలు గ్రీష్మసంక్రమణమువఱకు ననియే) చెప్పిరి. ఈయర్థము ఇటీవలి శాస్త్రజ్ఞుల మతమునకు సమ్మత మేయైనను, ప్రాచీన వేదకాలమునకు మాత్రము సమ్మతముగాజాలదు. దీనికిప్రైవమాణము శతపథబ్రాహ్మణము (II, 1-3; 1-3) నుండి చూపెదను. [వసంతోగ్రీష్మోవర్షా తేదేవాఋతవః | శరద్ధేమంతః శశిరస్తే పితరోయవనా పూర్యతేర్థమాసః | సదేవాయోఽపక్షీయతే సపితరోఽహారేవ దేవారాత్రః పితరః సునరహ్నాః పూ

హణోదేనా అపరాహణాః పితరః..... | నయత్రఉదగా
వర్తతే దేవేషు తర్హీభవతి దేవారిస్తర్హ్యభిగోపాయత్యథ
యత్రదక్షిణావర్తతేపితృషు తర్హిభవతిభవతి పితృంస్తర్హ్యభి
గోపాయతి||]

శతపథబ్రాహ్మణమునందు ఈరీతిని స్పష్టముగ వర్ణన గలదు.

“వసంతగ్రీష్మవర్షర్తువులు దేవఋతువులు; శరత్, హేమంత, శిశిర ఋతువులు పితృఋతువులు. వృద్ధికొండుపక్షము దేసపక్షము. క్షీణించుపక్షము పితృపక్షము. పగలు దేవతలది; రాత్రి పితరులది; పగటిలో మొదటిభాగము దేవతలది; పగటిలో రెండవభాగము పితరులది; (సూర్యుడు) ఉత్తరమునకు తిరిగినప్పుడు దేవతలలోనుండి వారిని కాపాడుచుండును. దక్షిణమునకు తిరిగినప్పుడు పితరులలోనుండి వారిని కాపాడుచుండును.” ఈవాక్యములు పూర్తిగ సొశయ విచ్ఛేద మొనర్చుచున్నవి.

కనుక దేవయానమనగ, వసంత, గ్రీష్మ, వర్షర్తువు లని సిద్ధించుచున్నది. కనుక ఉత్తరాయణమనగ వసంతవిషువత్ మొదలు శరత్విషువత్వరకు నని తాత్పర్యము. సూర్యుడు ఉత్తరార్ధగోళములో సంచార మొనర్చు కాలమునకు ఉత్తరాయణ మనియు, దక్షిణార్ధగోళములో సంచార మొనర్చు కాలమునకు దక్షిణాయణమనియు అని కాలమునాటి ప్రాచీన వేదకాలమునాటి యర్థమైయున్నది. కనుక ఉత్తరాయణము, వసంతము, నూతనసంవత్సరము, చార్షికసక్రము -

యివన్నియు ప్రాచీన వేదకాలమున వసంతవిషువన్ వద్దనే ప్రారంభమైనవని సిద్ధించుచున్నది. వర్షర్తువు పూర్తియైన పిమ్మట వచ్చు శరద్విషువన్ దినమే సంవత్సరమునందును, సత్రమునందును మధ్యమదినముగ యెన్నికకువచ్చెను.

కాని సూర్యుడు హిమసంక్రమణమునందుండగ నూతన సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెడిదని వేదాంగజ్యోతిషములో చెప్పబడి యుండుటకు కారణమేమి? ఈయభిప్రాయమునే శ్రోతసూత్రములును జైమినియు చెప్పుటకు కారణమేమి? దీని కొక్కటే సమాధానముగలదు. ఈమార్పు ఇటీవల జరిగియుండియుండవలెను. ఎప్పుడు జరిగినదో ఖండితముగ చెప్పుటమాత్రము కష్టము. ఏదియెట్లున్నను, వసంతవిషువన్ కృత్తికలలోనికి రాకపూర్వము చాలకాలముక్రిందటనే యీమార్పు జరిగియుండియుండవలెను. (ఏలనన, కృత్తిక యుగములో నున్న భారతకాలమునకు పూర్వమే యీమార్పు జరిగియుండెనని భీష్ములవారిమరణవృత్తాంతమువలన గోచరమగుచున్నది. ఈమార్పు జరిగినప్పటినుండియు సంవత్సరము యొక్క ప్రథమభాగమును దెల్పుటకు ఉత్తరాయణ మనుపదము వాడుకలోనికి వచ్చెను (అనగ హిం సం మొదలు గ్రీ. సం॥వరకు) అంతకుపూర్వము దేవయానము దేవలోకము అనుపదములే తప్ప ఉత్తరాయణ మనుపదము లేనే లేకని నాయభిప్రాయము. ఋగ్వేదములో ఉత్తరాయణ మనుపదము అసలు లేనేలేకపోవుటచే నాయభిప్రాయము మఱితరబలపడుచున్నది. ఈమార్పు జరిగినపిమ్మటనే ఉత్త

రాయణమునకు హిమసంక్రమణము మొదలు గ్రీష్మసంక్రమ
 ణమువఱకు గలకాలము అను అర్థము వచ్చెను. కనుక
 ప్రాచీనవేదకాలమునాటి యాచారవ్యవహారములనుగూర్చి
 మాట్లాడుచున్నప్పుడు ఉత్తరాయణపదమునకు మన యీ
 కాలమునాటి యర్థమునే మనస్సునఁ బెట్టుకొనఁగూడదు.
 ఈయర్థమును మనస్సులో పెట్టుకొని వ్యవహరించినకారణ
 ముచేతనే భాస్కరాచార్యులవంటి గొప్పపండితుఁడు సైతము
 తికమకపడవలసివచ్చెను. ("ఆర్యుల ఉత్తరధ్రువనివాసము"
 అనుగ్రంథమును చూడుఁడు.) మేరువువద్ద (ఉ. ధ్రు) నున్న
 దేవతలకు ఉత్తరాయణము పగలనియు, దక్షిణాయనము
 రాత్రియనియు సంహితాగ్రంథములలో గలదు. సూర్యుఁడు
 వసంతవిషువ్ వద్దనుండి బయలుదేరి శరద్విషువ్ వద్దకు
 సంచారముచేయుచున్న ఁ మాసములకాలమందే ఉ. ధ్రు.
 (మేరువు) వద్దనున్న వారికి పగ లగును. ఇదియే దేవతలకు
 పగలు. అనగ ఉత్తరాయణము, సూర్యుఁడు శరద్విషువ్
 నుండి బయలుదేరి ఖగోళరేఖకు దక్షిణభాగమందు సంచార
 మొనర్చి తిరిగివసంతవిషువ్ వద్దకు వచ్చు ఁ మాసములును
 ఉ. ధ్రు. (మేరువు) వద్దనున్న వారికి చీకటియగును- అనగ దేవ
 తలకు రాత్రియగును. అనగ, దక్షిణాయనము - కనుక ప్రా
 చీనకాలమునాటి యుత్తరాయణసంజ్ఞకు నేను చెప్పినయర్థ
 మే సరియైనదని సంహితాగ్రంథములు మఱింతబలపర్చు
 చున్నవి.

ఈరీతిని సంవత్సరాదిదినము వసంతవిషువక్తునుండిమాటి హిమసంక్రమణమువద్దకుపోగనే దానిజనుసరించియున్న సత్రములప్రారంభదివసముకూడ హిమసంక్రమణమునకే మార్చబడెను. అప్పటినుండియు విషువక్తుదినముయొక్క నిజార్థము పోయి, దానికి సత్రముయొక్కమధ్యదినమని అప్రాముఖ్యమగు (Secondary) అర్థము వచ్చెను. ఈమార్పు తైత్తిరీయ సంహితాకాలమునాటికే జరిగియుండెను.

[కాని, కొన్ని కారణాంతరములచే ఇప్పటికి షుమారు ధిగింప సలలిక్రిందట వరాహమిహిరుడు వచ్చి సంవత్సరాదిని మరల వసంతవిషువక్తువద్దకు చేర్చెను. అయినను, ఉత్తరాయణప్రారంభము మాత్రము హిమసంక్రమణమువద్దనే నిలిచిపోయెను. వరాహమిహిరుడు దానినిమాత్రము మార్చలేదు.] కావుననే నర్మవాననికి దక్షిణముననున్న మనమండలమును మాతనసంవత్సరాదిని ఇప్పుడు వసంతవిషువక్తువద్దనే ప్రారంభించుచున్నాము. మరియు, ఉత్తరాయణములో చేయవలసినవని చెప్పబడినకర్మలనన్నిటిని హిమసంక్రమణముతోడనే ప్రారంభించుచున్నాము.

తృ తీ యా ధ్యాయ ము

—♦ కృ త్తి క లు ♦—

మొట్టమొదట ప్రాచీనపుటాశ్వులు తమనూతన సంవత్సరమును వసంతవిషువత్వద్ద ప్రారంభించిరనియు, అటు పిమ్మట కొంతకాలమునకు దానిని హిమసంక్రమణమువద్ద కుమార్చిరనియు వైయధ్యాయములో చెప్పియుంటిమి. సగవత్సరాదిని యీ ప్రకారముమార్చినను నక్షత్రక్రతువు మొదలగు కొన్నిక్రతువులనుమాత్రము విషువత్వద్దనే ప్రారంభించుచుండెడివారని గర్లుకుబల్కుచున్నాడు.

విషువత్వచలనమువలన ఋతువులు వెనుకబడుచుండుటచే యీమాపును దెలియబరచుటకు ప్రాచీనపుటాశ్వులు తమ పంచాంగములలో కూడ తదనుగుణముగ మార్పులనేమైన చేసికొనెడివారో లేదో విచారించి చూచెదముగాక.

విషువత్ యిప్పుడు రేవత్యంతమం దున్నదనుభావముతో యిప్పటికాలపు పంచాంగములు గుణింపబడుచున్నవి. అందుచేతనే నక్షత్రములను అశ్వనీతో ప్రారంభించుచున్నాము. కాని విషువత్ యిప్పుడు రేవతనుండి గూ డిగ్రీలు వెనుకకు నడచినది. ఆ ౪౯౦ సం॥ లో (అనగ, ౧౪౩౦ సంవత్సరములక్రిందట) విషువత్ రేవత్యంతమందుండియుండవచ్చునని 'విట్నీ' పండితుడు చెప్పుచున్నాడు. దీనినిబట్టి విషువత్ బిందువు రాశిచక్రములవెంబడి యెప్పు డేయేనక్షత్రములలోనుండెనో పరిశీలించి చూచెదముగాక.

రాశిచక్రములో ౨౭ నక్షత్రము లున్నవి. రాశిచక్రమును ౨౭ సమభాగములుగ విభజించినచో ఒక్కొక్కనక్షత్రప్రమాణము $\frac{360}{27} = 13^{\circ} - 20''$ (౧౩ డిగ్రీల ౨౦ నిమిషములగును.) అనగ, గణితశాస్త్రప్రకారము ఒకనక్షత్రమునకును, మరియొక నక్షత్రమునకును మధ్య దూరము ౧౩ డిగ్రీల ౨౦ నిమిషములై యుండవలెను - కాని, ఆకాశమును పరీక్షించిచూచినచో, యీనక్షత్రము లీరీతిగ సరిసమానముగు దూరములలోలేవు. కొన్నిదగ్గరగును, మరికొన్ని దూరముగను నున్నవి. ప్రాచీనపుటార్యులు సూర్యునిస్థలమును నిర్దేశించుటకై ప్రతియుదయమునను సూర్యునకు సమీపముననున్న నక్షత్రమును గుర్తుంచుకొనెడివారని పైయధ్యాయములో ప్రమాణసహితముగ దెలిపియుంటిమి. కనుక, గణితశాస్త్రప్రకారము వచ్చు నక్షత్ర ప్రమాణమునకును, కేవల మాకాశముందు మనకంటికగపడు నక్షత్రప్రమాణమునకును తప్పక భేదముండితీరును. వేదవాక్యములతాత్పర్యమును నిర్ణయించునప్పు డీభేదమును ముందు మనస్సునందు బాగుగ గుర్తుంచుకొనవలెను. ప్రాచీనపుటార్యులు ఆకాశమందు తమకండ్లకు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించు నక్షత్రప్రమాణములనే ఆధారముగ నైకొనిరిగాని, యిట్టిగణితశాస్త్రప్రకారము సరిసమానమునవచ్చు ౧౩^o-౨౦"ల ప్రమాణమును నైకొనలేదని మనము బాగుగ గుర్తుంచుకొనవలెను. (ముఖ్యముగ యీయధ్యాయము దీయంశమును జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను.) ప్రత్యక్షనక్షత్రమే యాధారముగాని, కృత్రి

మమగుగణితవిభాగము ఆధారముగాదు. దీని ప్రయోజనము ముందు దెలియనగును. ఈ ౧౩-౨౦" నక్షత్రప్రమాణమునకే "అంశ" మని పేరిడుదుము. ఒక్కొక్కనక్షత్రమునకు ఒక్కొక్కఅంశ.

"సూర్యుడు కృత్తికనక్షత్రములో నున్నాడ"ని వేదములో నొకవాక్యమున్నదనుకొనుము. అనగ అర్థమేమి? సూర్యుడు ఆకాశములో ప్రత్యక్షముగ కృత్తికనక్షత్రముదగ్గరగ నున్నాడనియే అర్థమగునుగాని గణితశాస్త్రప్రకారము కృత్తికలకై కృత్తిమముగ వియమింపబడిన ౧౩౦, ౨౦"ల పరిమితిగలరాశి చక్రభాగముయొక్క కొన (ఇ) యందున్నాడని అర్థముకానేరదు.

విషువత్ చలనమువలన హిమసంక్రమణమునకును, తక్కిన ప్రధానస్థానములకునుకూడ చలనము తప్పకగలిగితిరును. విషువత్ చలించినట్లు ప్రాచీనగ్రంథములలో నెచ్చటనైన గన్పట్టినప్పుడు, తక్కినస్థానములుకూడ, తదనుగుణ్యముగ చలించినట్లు గన్పట్టుచున్నదా లేదాయని విచారించిచూడవలెను. నేనీగ్రంథము నందవలంబింపబోవు పద్ధతయిదియే.

ఇక విషువత్ ఒకప్పుడు కృత్తికలలోనున్నట్లు చెప్పు ప్రమాణవాక్యములనుగూర్చి విమర్శింతము.

1 వరాహమిహిరునికాలములో విషువత్ రేవత్యం తమం దుండెను. గ్రీ. సం. పునర్వసులోనుండెను. వరాహమిహిరుడు తనకుపూర్వకాలమందున్న గ్రంథములలో నుదహరింపబడిన

ఖగోళస్థితిగతుల నిట్లువర్ణించియున్నాడు. 'నూర్యుడు ఆశ్లేషార్థమునుండి తిరిగినప్పుడు, ఆయనముసరిగనుండెను. కాని యిప్పుడది పునర్వసునుండియే జరుగుచున్నది. [ఆశ్లేషార్థాదాసీద్యాదానివృత్తిః కిలోష్ణకిరణస్థ యుక్తమయనంతదాసీత్సాంప్రదమయ నంపునర్వసుతః]. ఇట్లే బృహత్సంహిత లోకూడ వైచెప్పినరీతిని గ్రీ. సం. కు రెండుస్థానములు వర్ణింపబడినవి. ఈరెంటిలో నేదిసరియైనదో పాఠకులే ప్రత్యక్షముగ ఆకాశమును పరీక్షించిచూచి నిర్ణయించుకొనవలసినదని గ్రంథకారుడు చెప్పియున్నాడు (ఆశ్లేషార్థాద్దక్షిణముత్తరమయనం : వేర్ధనిష్ఠాద్యమ్ నూనంకదాచి దాసీద్యేనోక్తం పూర్వశాస్త్రేషు॥ సాంప్రతమయనం సవితుః కర్కటకాద్యం మృగాదితశ్చన్యత్ | ఉక్తాభావోవికృతిః ప్రత్యక్షపరీక్షణైర్వ్యక్తిః ॥

గర్గః— "యదామావస్య శుక్లస్య ప్రతిపన్యత్తరాయణం | సహోదయంశ్రవిష్టాభిః సోమాశ్కాప్రతిపద్యతః ॥ —

భట్టోపాధ్యాయః— శ్రవిష్టాద్యాత్పౌష్టార్థం చరతః శిశిరః |—

అమర I 4 13:— ద్వాద్వామావాది మాసాస్యాదృతు స్తైరయనంత్రిభిః॥—

హి॥ సం॥ ధనిష్ఠాంశాద్యమందును, గ్రీష్మసంక్రమణము ఆశ్లేషార్థమునందును గలవని చెప్పుపురాతనగ్రంథములు ఏరాహుమిహునునికాలములో నుండెనని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. [గర్గః పరాశరః— యదామావస్య శుక్లస్యప్రతిద్యు

త్తరాయణం | సహోదయం శ్రవిష్టాభిః సోమర్కా ప్రతి
పద్యతః॥—

శ్రవిష్టాద్యాత్వో ష్టార్థంచరతః శిశిరః॥—

వైనుదహరించిన దాసనిబట్టి సూర్యుడు హిమసంక్రమణ
మువద్దనుండగానే నూతనసంవత్సరి ముప్రారంభమైనచో మాఖ
మాసమే సంవత్సరాది యగునని తేలుచున్నది.

[పౌర్ణమినాడు చంద్రుడు సూర్యునకు ౧౨౦ డిగ్రీలదూర
ములో నుండును. పౌర్ణమినాడు చంద్రు డేనక్షత్రమువద్ద
నుండునో, ఆనెలకు ఆనక్షత్రముపేరేవచ్చును. సూర్యుడు
ధనిష్టలో (హిమసంక్రమణమువద్ద) నున్నప్పుడు చంద్రుడు
(ఆనెలలో పౌర్ణమినాడు) ఆశ్లేషార్థమందుగాని మఖయందు
గాని యుండును. కనుక ఆమాసము మాఖమాసమగును.]

కనుక సూర్యుడు ధనిష్టలో— హిమసంక్రమణమువద్ద నున్న
ప్పుడది మాఖమాసము. కాబట్టి నూతనసంవత్సరాది మాఖ
మాసములో వచ్చును. వేయేల? పూర్వమొకప్పుడు నూతన
సంవత్సరమునుమాఖ మాసముతో ప్రారంభించినట్లనేక నిద
ర్భనములున్నవి. ఋతువనగ రెండుమాసములనియు, ఋతు
వులు మాఖమాసముతో ప్రారంభమయ్యెడివనియు అమర
సింహుడు చెప్పుచున్నాడు. [అమర. I, 4, 13:— ద్వా
ద్వామావాదిమాసో స్యాదృతుస్తైరయనంత్రిభిః॥—

శుశ్రుత, వాగ్భటములను వైద్యగ్రంథములుకూడ యీ
తాత్పర్యమునే చెప్పుచున్నవి. [శుశ్రుత I. 6, వాగ్భట.
(అష్టాంగహృదయః సూత్రస్థానము III, 2)

అంపశయ్యయందున్న భీష్మాచార్యులవారు ఉత్తరాయ
ణముకొరకు (సూర్యుడు హిమసంక్రమణముచుండి ఉత్తరము
నకు తిరుగుటకొరకు) వేచియుండెననియు, అప్పుడు ఉత్తరా
యణము మాఖశుద్ధమందువచ్చెననియు మహాభారతము
ఆశుశాసనపర్వములోనున్నది. దీనినిబట్టి ఆకాలములో హిమ
సంక్రమణము ధనిష్ఠాంశాద్యమందు వచ్చెననియు స్పష్టమగు
చున్నది. వేదాంగజ్యోతిషములో చెప్పినదానికిది సరిపోవు
చున్నది.

వసంతవిషువక్ రేనత్యంతము, దున్నప్పటికాలమున
కంటె పూర్వకాలమందొకప్పుడు నూతనసంవత్సరమును
మాఖమాసములో హిమసంక్రమణముచుండి ప్రారంభించె.
డివారనియు. అప్పుడు వసంతవిషువక్ భరణియొక్క చతుర్థ
పాదమందో లేక కృత్తికయొక్క ప్రథమపాదమందో యుం
డెననియు సిద్ధించుచున్నది, ఈయంశమే వేదాంగజ్యోతిష
ములోకూడా వర్ణింపబడినది.

వేదాంగజ్యోతిషమనునది వేదకాలమునాటి జ్యోతిష
గ్రంథము. దీనిలో కొన్నివాక్యములిప్పటికిని బోధపడకు
న్నవి. కాని కొన్నిప్రధానాంశములను మాత్రము దీనినుండి
గ్రహింపవచ్చును. అప్పటిఖగోళస్థితినిగూర్చి వేదాంగజ్యోతి
షములో నిట్లువర్ణింపబడియున్నది.

(౧) హిమసంక్రమణము శ్రీవిష్టాంశాద్యమందున్నది.

- (2) నసంతవిషువక్ భరణి పది డిగ్రీలలో (చతుర్థపాదములో) నున్నది.
- (3) గ్రీష్మసంక్రమణము ఆశ్లేషార్థమందున్నది.
- (4) శరద్విషువక్ విశాఖానక్షత్రము ౧౩౨ ౨౦" లలో నున్నది.

సూర్యచంద్రులిరువురును ధనిష్ఠాంశార్థమందున్నప్పుడు హిమసంక్రమణముతో నూతనసంవత్సరాది ప్రారంభమయ్యెను. ఉత్తరాయణముకూడ అప్పుడే ప్రారంభమాయెను. [ప్రమాణం; వేదాంగజ్యోతిషము: గీ. న. శ్లో. ప్రపద్యే తేశ్రవిష్టాశౌ సూర్యాచంద్రమసావుదక్ సార్పార్థే దక్షిణార్కస్తుమాన శ్రావణయోః సదా.] అదిగాక, ఒక్కొక్కనక్షత్రమునకు ఒక్కొక్క అధిష్ఠానదేవతకలదట ఈ దేవతలను లెక్కించుటలో మొట్టమొదట కృత్తికానక్షత్రమున కధిష్ఠానదేవతయగు అగ్నితో ప్రారంభించెడివారట. [వేదజ్యో. ౨గీ శ్లో అగ్నిః ప్రజాపతిః సోమో etc] మైనవర్ణితమైన ఖగోళస్థితి క్రీ. పూ. ౧౨౬౯ సం ల క్రిందటనో లేక ౧౧౮౧ సంవత్సరములక్రిందటనో యుండియుండవలెనని జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు గణితశాస్త్రరీత్యా నిర్ణయించియున్నారు. వేదాంగజ్యోతిషములోని యంశములను బలపరచుచు, వేదకాలము సింకను వెనుకకు తీసికొనిపోవు ప్రమాణములు పెక్కులుగలవు. నక్షత్రగణనమును కృత్తికలతో ప్రారంభించు వాక్యములనేకములు తై|| సం||, తై|| బ్రా|| మొదలగు

ప్రాచీనగ్రంథములందు గలవు. [తై. సం. IV, 4, 10, తై. బ్రా. III, 1-1-6; I, 5, 1, 2,] “కృత్తికలు నక్షత్రములకు ముఖమని తై. బ్రా. I, 1, 21 లో స్పష్టముగనున్నది. [కృత్తికాస్వాగ్నిమాదధీత్ | ముఖానా ఏతన్నక్షత్రాణాం యతకృత్తికాః.] ఋతువులకు పసంతర్పు “ముఖ”మై నట్లుగానే, నక్షత్రములకు కృత్తికలు ముఖమైయున్నవి. నక్షత్రములలో కృత్తికలకు ప్రథమస్థాన మిచ్చుటకు అర్థమేమి? పూర్వము నూతనసంవత్సరమును వసంతవిషువత్ వద్దగాని హి|| సం|| వద్దగాని ప్రారంభించెడివారని చెప్పితిమి. అయితే యీకృత్తికలు యీరెండుస్థానములలో నెచ్చటనుండెడివి? లేక, మరియుంకెచ్చటనైన నుండెడివా? కృత్తికలు గ్రీ||సం|| వద్ద వున్నవని చెప్పినచో తై. సం|| క్రీ|| పూ|| ౨౨ వేలసంవత్సరములక్రిందట పుట్టినదని చెప్పవలెను. ఇది అసంభవము దీనిని బలపరుచు ఆధారములేమియులేవు. ఆరీతిగనే కృత్తికలు శరద్విషువత్ లో వున్నవని చెప్పినచో తై. సం|| క్రీ|| పూ|| ౧౫|| వేలసం|| ల క్రిందట పుట్టినదని చెప్పవలెను. ఇదియు అసంభవమే. ఇదిగాక, యిక హి|| సం|| ను వసంతవిషువదును మిగిలినవి. వసంతవిషువత్ భరణి చతుర్థపాదములో నున్నదను వేదాంగజ్యోతిషపు షర్ణననుబట్టి చూడగ కృత్తికలు తైత్తిరీయ సంహితాకాలమునాటికి వసంతవిషువత్ లోనున్నవని నిర్ణయించుట యెక్కువ యుక్తముగనుండును.

కాని, మన మింతటితోనే తృప్తిజెందియుండ నక్కరలేదు. దీనిని బలపరుచుట కింకను ప్రమాణములు గలవు. తైత్తిరీ

య బ్రాహ్మణము I, 5, 2, 7 లో [దేవగృహములై నక్షత్రా
ణి | | కృత్తికాఃప్రథమం | విశాఖేఉత్తమం |
తానిదేవనక్షత్రాణి | అనురాధాఃప్రథమం | అపభరణీః
మం తానియమనక్షత్రాణి యానిదేవనక్షత్రాణితానిదక్షిణే
న పరియతి | యానియమనక్షత్రాణితాన్యత్తరేణ||

“నక్షత్రములు దేవగృహములు... దేవనక్షత్రములు కృ
త్తికలతో ప్రారంభమై, విశాఖతో అంతమొందుచున్నవి.
యమనక్షత్రములు అనూరాధతో ప్రారంభమై అపభరణి
తో అంతమొందుచున్నవి.” ఈ విభాగము
కూడ యిదివరలో వర్ణింపబడిన దేవపితృయాచములను
బోలియున్నది. సూర్యుడు ఉత్తరార్ధగోళమందు వసంత,
గ్రీష్మ, వర్షర్తువులలో సంచరించు చున్నపుడు దేవతలను
రక్షించుచున్నాడని శతపథ బ్రాహ్మణములో స్పష్టముగ
నున్నది. కనుక ఉత్తరార్ధగోళము [అనగ వసంతవిషువ
మొదలు శరద్విషువవరకు] దేవతలకును, దక్షిణార్ధగోళము
పితరులకును ప్రత్యేకింపబడినట్లు గాన్పించుచున్నది. కనుక
ఉత్తరార్ధగోళమందలి నక్షత్రములు దేవనక్షత్రములనియు,
దక్షిణార్ధగోళమందలి నక్షత్రములు యమనక్షత్రములనియు
వర్ణింపబడినవి. ఈరీతిగ విభజించినప్పుడు కృత్తికలు ఉత్త
రార్ధగోళములో ప్రథమ నక్షత్రములుగ నుండుననుమాట
స్పష్టము. (అనగ వసంతవిషువలో మొదలనుట స్పష్టము)
దానికి వెనుకనున్న ‘అప-భరణి’ దక్షిణార్ధగోళములోనికి
పోవునుగద.

దేవనక్షత్రములు దక్షిణపువైపునకు తిరుగుచున్నవనియు, యమనక్షత్రములు ఉత్తరపువైపునకు తిరుగుచున్నవనియు (పరియాంతి) తైత్తిరీయ సంహిత వర్తమానకాల సూచకముగ వర్ణించినది. కనుక, యదిప్రత్యక్షముగ ఆకాశమువృత్తజూచి చెప్పినమాటయని యూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. దేవనక్షత్రములు దక్షిణపువైపునకు తిరుగుచున్నవనగ అర్థమేమి? అనగవసంతవిషువత్ నుండి గ్రీష్మసంక్రమణముమీదాగ శరద్విషువత్ వరకు— దక్షిణార్ధగోళము ప్రారంభమగువైపునకు తిరుగుచున్నవన్నమాట. అట్లేయమనక్షత్రములు శరద్విషువత్ నుండి హిమసంక్రమణముమీదాగ ఉత్తరముఖముగ— ఉత్తరార్ధగోళము ప్రారంభమగువైపునకు తిరుగుచున్నవన్నమాట. ఈప్రమాణములనుబట్టి తైత్తిరీయ సంహితాకాలమునాటికి వసంతవిషువత్ కృత్తికలలోనున్నదని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇదిగాక తైత్తిరీయ సంహిత VII, 4, 8 లోనున్నవాక్యములనుబట్టి వైసిద్ధాంతము మరింతబలమగుచున్నది. సంవత్సరముపొడుపునను చేయవలసిన “గవాం అయనం” వంటి పత్రములను (అనగయజ్ఞములను) ప్రారంభించుట కేవలముచేసినమో యీక్రిందవాక్యములలో చర్చచేయబడియున్నది.

తైత్తిరీయ సంహితా VII, 4, 8.

సంవత్సరాయ దీక్షిష్యమాణా ఏకాష్టకాయాః దీక్షేరన్మషావై సంవత్సరస్య పత్నీ యదేకాష్టకైతస్యాంపావషవి

తా రాత్రింవసతి సాక్షో దేవ సంవత్సరమారమ్య దీక్షంత
 ఆర్తం వా ఏతే సంవత్సర స్యాభిదీక్షం తేయ ఏకాష్టకా
 యాందీక్షంతే తనామానాప్యతూ భవతోవ్య స్తంవా ఏతే
 సంవత్సర స్యాభిదీక్షం తే య ఏకాష్టకాయాం దీక్షంతే త నా
 మానాప్యతూ భవతః ఫల్గునీ పూర్ణమాసే దీక్షేరన్ముఖం వా
 ఏతత్ సంవత్సరస్య యత్ఫల్గునీ పూర్ణమాసో ముఖత ఏవ
 సంవత్సర మారభ్య దీక్షంతే తస్యైకైవనిర్యా యత్సామ్నే
 ధ్యే విషూవాత్సంపద్యతే చిత్రాపూర్ణమాసే దీక్షేరన్ము
 ఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసో ముఖత
 ఏవ సంవత్సరమారభ్య దీక్షంతే తస్యనకాచన నిర్యాభవతి
 చతురహే పురస్తాత్ పూర్ణమాస్యై దీక్షేరన్తే మామేకా
 కాయాంక్రియః సంపద్యతే తేనైకాష్టకాం వచం బహుకు
 ర్వంతి తేషాం పూర్వపక్షేసుత్యా సంపద్యతే పూర్వపక్షం
 మాసాభిసంపద్యంతే తే పూర్వపక్షఉత్తిష్టంతి తానుత్తి
 వ్యత ఓషధయో వనస్పతయోనుత్తిష్టంతి తాన్ కల్యాణీ

కీర్తిరనూత్తిష్ఠత్య రాత్సరిమే యజమానాఱి తదనుసర్వే రా
 ధ్నువతి॥

తం డ్య బ్రాహ్మణ్యము : V: 9.

ఏకాష్టకాయాందీక్షేరన్ ॥

ఏషానై సంవత్సరస్య పత్నీయ దేకాష్టకైతస్యాం వావతా
 రాత్రిం వసతిసాక్షా దేవతత్సంవత్సర మారభ్యదీక్షుంతే ॥౨॥

తస్యసానిర్యాం యదపోఽనాభినందంతోఽభ్యవయంతి
 ॥3॥

విచ్ఛిన్నం షావతే సంవత్సరస్యాభిదీక్షుంతే య ఏకాష్ట
 కాయాం దీక్షుంతేఽత నామానావృతూభవతః ॥౪॥

ఆర్తం వావతే సంవత్సరస్యాభిదీక్షుంతే యోఽతనా
 మానావృతూఅభిదీక్షుంతే ॥౫॥

తస్యాదేకాష్టకాయాం న దీక్ష్యమ్ ॥౬॥

ఫాల్గునేదీక్షేరన్ ॥౭॥

ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్యయత్ఫాల్గునీ ముఖత ఏవ
 తత్ సంవత్సరమారభ్యదీక్షుంతే ॥౮॥

తస్యసానిర్యాయత్సమ్నేఘే విషువాన్ సంపద్యతే ॥౯॥

చిత్రాపూర్ణమాసే దీక్షేరన్ ॥౧౦॥

చతుర్వావతత్ సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసో
ముఖతో వైచతుస్ముఖిత ఏవతత్ సంవత్సరమారభ్యదీక్షం తే
తస్యననిర్యాస్తి ॥౧౧॥

చతురహే పురస్తాత్ పౌర్ణమాస్యా దీక్షేరన్ ॥౧౨॥

తేషామేకాష్టకాయాంక్రియః సంపద్యతే తేనైకాష్టకాం
నసంవత్ కుర్వంతి ॥౧౩॥

ఏషాం పూర్వపక్షేసుత్యా సంపద్యతే పూర్వపక్షే మా
సాః సంతిష్ఠమానాయంతి పూర్వపక్ష ఉత్తిష్ఠంతి తానుత్తి
ష్ఠతః పశవః ఓషధయోఽనూత్తిష్ఠంతి తాన్ కల్యాణీనాగ
భివదత్యరాత్సురిమేసత్రిణ ఇతి తే రాధ్నువంతి ॥౧౪॥

ఈపైవాక్యముల భావమిట్లనాచుచున్నాము. [సంవత్స
రము=యజ్ఞము] “యజ్ఞముచేయదలచుకొనువారు “ఏకాష్ట
దినముందేదీక్షితులుగావలెను, [ఏకాష్టకమునగ మాఖబహు
ళాష్టమి] ఏకాష్టకము సంవత్సరమునకు వుత్తి. “సంవత్సర
ము” ఆరాత్రి ఆమెతోనుండును. కనుక - ఏకాష్టమునాడు
దీక్షితులైనవారు కొంచెము యించుమించుగ సంవత్సరారం
భముననే దీక్షితులైనట్లంచుకొనవచ్చును. (కాని) అట్లుయే
కాష్టమునాడు దీక్షితులైనవారు “ఆర్థ” దినములలో దీక్షి
తులగుచున్నారు. ఇది చిట్టచివర నుదహరింపబడిన ఋతువు
(అదిగాక) ఏకాష్టమునాడు దీక్షితులైనవారు “వ్యష్ట” కాల
మునందు దీక్షితులగుచున్నారు. ఇదిచిట్టచివర నుదహరింప
బడిన ఋతువు. ఫాల్గుణపౌర్ణమినాడు దీక్షితులుగావలెను.

ఫాల్గుణపౌర్ణమి సంవత్సరమునకు ముఖమైయున్నది. (అట్లయినచో) వారు సంవత్సరముఖమునందే దీక్షితులైనవారయ్యెదరు. కాని దీనిలో నొకలోపమున్నది. ఏమనగా, విషువదినము (యజ్ఞముయొక్క- మధ్యదినము) వర్షములలో పడిపోవును. చైత్రపౌర్ణమినాడు వారుదీక్షితులు గావచ్చును. చైత్రపౌర్ణమి సంవత్సరమునకు ముఖమైయున్నది. (అట్లయినచో) వారు సంవత్సరముఖమునందే దీక్షితులైనవారయ్యెదరు. దీనిలో లోపమేమియులేదు. (కాని) పౌర్ణమికి (మాఖపౌర్ణమికి) నాలుగురోజులు ముందుగానే దీక్షితులుగావలెను. (అట్లయినచో) వారిసోమ "క్రయ"ము ఏకాష్టక దినమందు జరుగగలము. ఇందువలన, ఏకాష్టమమును నిష్ప్రయోజనమును చేయనివారగుదురు. వారియొక్క "సుత్య"ము (అనగా, సోమరసమునుపిండి తీయుపని) పూర్వ (శుక్ల) పక్షమందే జరుగును. వారిమాస యజ్ఞములుకూడ శుక్లపక్షమందే జరుగును. వారుతమ (మాస) యజ్ఞములను పూర్తిచేసి శుక్లపక్షమందే లేవగలరు. వీరులేనగానే, వీరితో బాటు ఓషధులును, వనస్పతులును కూడలేచును. అటుపిమ్మట వీరికికల్యాణము జరిగినదనుకీర్తికూడప్రబలును. అటువై, అందరికిని కల్యాణమగును.

యజ్ఞము చేయదలచు కొన్నవారు నూతనసంవత్సర మింకను కొలదిదినములకు ప్రారంభమగు ననగానే దీక్షితులు కావలసియున్నారు. ఏకాష్టమము (అనగా మాఖబహుళాష్టమి) చాలముఖ్యమైనదినము దీనినెట్లైనను యజ్ఞదీక్షకు ప్రారంభదినముగా చేయవలయునని మనవారెంతయో యాతురపము

చుండినట్లు వైపాక్యములనుబట్టి గన్నట్లుచున్నది. కాని దీనికి ముఖ్యముగ మూడు అభ్యంతరములు గలిగెను. ఏమనగ ఒకటి [౧] ఈ ఏకాష్టము “ఆర్త” దినములలో [అనగ, శబ రుని వ్యాఖ్య ప్రకారము—అతి చలికాలములో] పడిపోయె ను; లేక శాయన వ్యాఖ్య ప్రకారము—ప్రాత సంవత్సరము న శించిపోయి క్రొత్త సంవత్సరమువచ్చిన తరువాతి దినములలో పడిపోయెను, ఇక రెండవ అభ్యంతర మేమనగ:— ఆ ఏకాష్ట దినము చిట్టచివరి ఋతువులో [అనగ శిశిరఋతువులో— అతిచలి కాలములో] పడిపోయెను. ఈ రెండభ్యంతరములు ను ఒకటే; ఇవియంత ముఖ్యమైనవి కావు. ఇక మూడవ అభ్యంతర మేమనగ:— ఈ ఏకాష్ట దినము “వ్యష్ట” కాలము లో [అనగ, సూర్యుడు హిమసంక్రమణమునుండి తిరిగిపోయిన తరువాత కాలములో] పడిపోయెను. కనుక, ముఖ్యముగ యీ మూడవ అభ్యంతరమును తొలగించుకొనుటకై మా ఖ పౌర్ణమి కింకను నాలుగురోజులు ముందుగానే [మాఖ శుద్ధ ఏకాదశినాడే] యజ్ఞదీక్షకు బూనవలెనని నిశ్చయించిరి. అట్లయినచో; సూర్యుడు హిమసంక్రమణమునుండి ఉత్తరమునకు తిరుగక పూర్వమే యజ్ఞదీక్షకు బూనినట్లు గును. [నూతన సంవత్సరము ప్రారంభము కాకపూర్వమే దీక్షితుడయి యుండవలెనని వైన చెప్పియుంటిమిగద] అట్లయినచో సోమరసక్రయము ఏకాష్టమునాడు [అనగ, దీక్షి తుడైన ౧౨ వ రోజున] జరుగును గనుక యీ ఏకాష్టము ను యేదో యేక విధముగ వినియోగింపుకొన్న వారగుదురు.

ఈ వాక్యములనుండి మనము గ్రహింపవలసిన యంశములుకొన్ని గలవు. అవేవనగ: —

(౧) తై || ౧౦ || కాలములో హిమసంక్రమణము మాఖ శు ౧౧ కిని మాఖ బృశిని మధ్య వచ్చెడిదని స్పష్టమగుచున్నది. అనగ మాఖశుద్ధ పౌర్ణమినాడే వచ్చెడిదని నిశ్చయింపవచ్చును.

(౨) ఆదినమే నూతనసంవత్సరాది యనికూడ స్పష్టము కాగలదు.

[3] ఫాల్గుణ, చైత్ర పౌర్ణమీలుకూడ సంవత్సరారంభములేయని పైవాక్యములోనున్నది. సంవత్సరములో మూడు సంవత్సరాదులండజాలవు. కనుక, యీ రెండును తత్పూర్వయుగములలోని సంవత్సరాదులను సూచించుచున్నవని గ్రహింపవలెను. దీనినిగూర్చి రాబోవు అధ్యాయములో చర్చించెదము.

[౪] ఫాల్గుణ పౌర్ణమినాడు దీక్షుగైకొన్నచో విషువక్, - అనగ యజ్ఞమధ్యదినము— వర్షములలో పడిపోవునని చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి విషువక్ అను పదముయొక్క నిజార్థము మారిపోయి, కేవలము యజ్ఞమధ్యదినమని మాత్రము అర్థమువచ్చినదని గ్రహింపవలెను.

ఈతై|| ౧౦|| వాక్యమువలన హిమసంక్రమణము ఆకాలమున మాఖశుద్ధపౌర్ణమినాడు జరిగెడిదని తెలియుచున్నది. కనుక, వసంతవిషువక్ కృత్తికలలో నున్నదని ఋజువగుచు

న్నది. తై॥ సం॥ కాలమున విషువ౯ కృత్తికలలో నున్నదని తెలుపుటకు మనకిప్పటికి ఘమారు ౬ ప్రమాణములు దొరికినవి.

(౧) వేదాంగజ్యోతిషములోని వర్ణనము; వరాహమిహిరుని వాక్యములు—

(౨) తై॥ సం॥; తై॥ బ్రా॥ లలో వర్ణితమైన నక్షత్రాధిష్ఠానదేవతల క్రమము.

(3) కృత్తికలు నక్షత్రములకు 'ముఖ' మని చెప్పు తై॥ బ్రా॥ లోని ప్రత్యక్షవాక్యము.

[౪] కృత్తికలు దేవనక్షత్రములలో ప్రథమనక్షత్రములని చెప్పు ప్రత్యక్షవాక్యము.

[౫] హిమసంక్రమణము మాఖశుద్ధపౌర్ణమినాడు జరిగె డిదని చెప్పు వైవాక్యము. —[తై॥ సం॥ VII, 4, 8]

[౬] మఖానక్షత్రమునకు పితరులు అధిష్ఠానదేవతలని తై॥ సం॥ IV 4, 10, 1, లో చెప్పబడియున్నది.— అనగ, కృత్తికలు విషువ౯పద్దనున్నప్పుడు, మఖానక్షత్రము గ్రీష్మ సంక్రమణములో నుండును. ఈ గ్రీష్మసంక్రమణము వర్షనే (యిప్పటి) దక్షిణాయనము— లేక పితృయానము— ప్రారంభమగును. కనుక మఖానక్షత్రమునకు పితరులధిష్ఠాన దేవతలనుట సమాజసమే.

దీనినిబట్టితై॥ సం॥ కాలమును నిర్ణయించుదము. [కృత్తికలనగ ఆకాశమందు మనకు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించు కృత్తికా నక్షత్రములగుంపే యని యెరుంగ వలెను— అంతియే

గాని, గణితశాస్త్రరీత్యా నిర్ణయింపబడిన ౧౩°-౨౦'ల అంశముయొక్క ఆదిబిందువుగాదని గుర్తుంచు కొనవలెను.] ఈ ఆదిబిందువునకును, నక్షత్రముల గుంపునకును ౧౦°-౧౦'-ల దూరమున్నదని సూర్యసిద్ధాంతము [VIII, 2, 9] చెప్పుచున్నది. ఈ ప్రకారము గుణించినచో తై॥ సం॥ కాలము క్రీస్తుకు పూర్వము ౨౩౧౦ సంవత్సరము లగునని "విట్నీ" పండితుడు తేల్చెను.

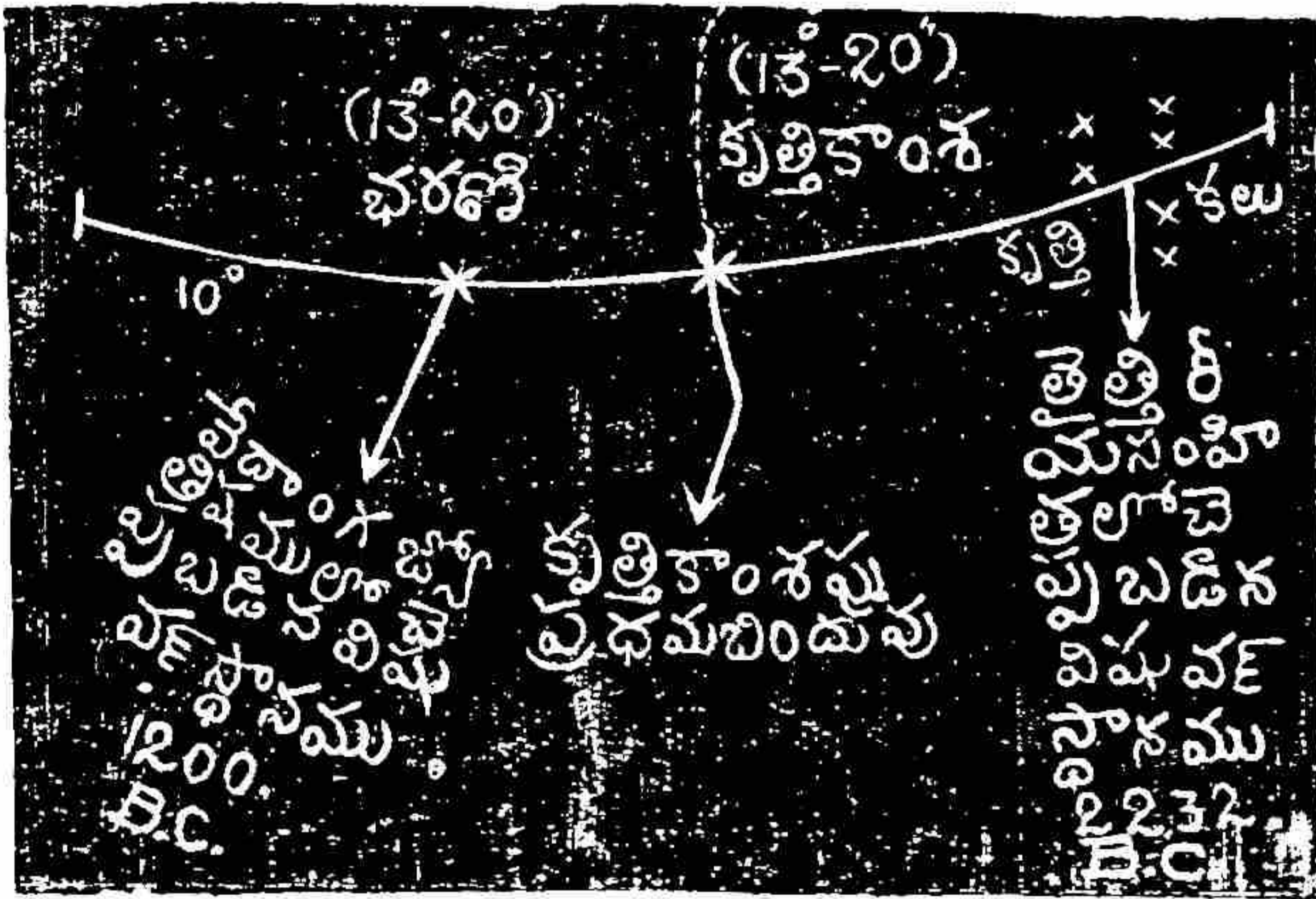
కాని, కృత్తికలనగ కృత్తి కాంశముయొక్క ఆదిబిందువేయని యూహించి, బెంట్లీపండితుడు విషువత్ ను ౧౦°-౧౦' అనగ షుమారు ౧౧ డిగ్రీలువెనుకకు నెట్టెను. ఈలెక్క ప్రకారము తై॥ సం॥ కాలము క్రీస్తుకు పూర్వము ౧౨౪౬ సంవత్సరములగునని బెంట్లీ గుణించెను. కాని యీ బెంట్లీ పండితుని యూహ సరిగాదని క్రిందటి అధ్యాయములోనే దెలిపియుంటిమి. ఏలననగ:- ఖగోళమందు హిమసంక్రమణము వంటి కృత్తిమ బిందువును గుర్తుంచుకొనగల శక్తి క్రీ॥ పూ॥ ౧౨౦౦ సంవత్సరములనాడు భారతీయులకు లేదనిపాశ్చాత్య పండితులు ఆక్షేపించిరి. ఇప్పుడుతమ వాదన కనుకూలముగ నున్నదన యూహతో - [వేదకాలమును తగ్గించుటకు ఏలుగనున్నదను యూహతో] కృత్తిమములేయైన నక్షత్రాంశ విభాగములను క్రీ॥ పూ॥ ౧౧౫౦వందల సంవత్సరములనాడు భారతీయులెరుంగుదురని యేమొగము పెట్టుకొని యీపాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు.

కాని, బెంట్లీగా రింకొక గొప్ప యూహ జేయుచున్నాను. "విశాఖా" నక్షత్రమునకు ఆపే రెట్లువచ్చినది? విశాఖ అనగ రెండు శాఖలు గలది. వసంతవిషువత్ కృత్తికాంశపు ప్రథమబిందువువద్ద నున్నచో, శరద్విషువత్ సరిగ విశాఖాంశముయొక్క మధ్యభాగమందుండును, అనగ, విశాఖలో సగము భాగము ఉత్తరార్ధ గోళమందును, మరయొక సగము దక్షిణార్ధగోళమందును పడును. ఈ ప్రకారము విశాఖానక్షత్రము సరిసమానమైన రెండు భాగములుగ చీల్చబడిన దనియు, దీనినిబట్టి వసంతవిషువత్ కృత్తికాంశపు ప్రథమ బిందువు వద్దనే యున్నదిగాని, కృత్తికానక్షత్రముల గుంపు లో లేదనియు బెంట్లీగారు తలంచుచున్నారు, ఇది చాల తెలివియైన యూహాయుట కేమియు సందియము లేదు— కాని, దీనికి వేదము దెచ్చటను ఆధారము లేకపోగా తై|| స|| వాక్యముల కిది ప్రత్యక్షవిరుద్ధముగ నున్నదని నిరూపించెదను.

తై|| స|| కాలములో హి|| స|| మాఖ శుద్ధ పౌర్ణమి నాడు జరిగెనని వైనచెప్పితిమి. కాని, వేదాంగజ్యోతిష కాలమునాటి కది మాఖ శుద్ధ పాడ్యమినాడే జరుగుచుండెనని వేదాంగజ్యోతిషములో నున్నది. అనగ, అప్పటికి ౧౫ రోజులు వెనుకబడెను. ఋతువులు ఒక్కమాసము వెనుకబడుటకావిషువత్ ఘమారు ౨౭°-౪౦' వెనుకకు జరుగవలెను. అనగ, ౧౫ దినములు వెనుకబడుటకు ౧౩°-౨ లేక ఘమారు ౧౪ డిగ్రీలు వెనుకకు జరుగవలెను.

భరణిలో ౧౦ డిగ్రీలు గడచినపిమ్మట విషువన్ గలదని వేదాంగ జ్యోతిషములో చెప్పబడియున్నది. అక్కడనుండి కృత్తికాంశపు ప్రథమ బిందువునకు 3°-౨౦' లు మాత్రమే దూరముగలదు- [ఇది ౧గి రోజుల వ్యవధికి చాలదు]- కాని, భరణిలో ౧౦ డిగ్రీలనుండి కృత్తికానక్షత్రము వరకు కొలిచినచో 3°-౨౦'+౧౦°-౫౦'=౧౪°-౧౦' అగును. [ఈదూరము ౧గి రోజుల వ్యవధికి సరిపోవును.] [మూడవ పటము చూడుడు] బెంట్లీలెక్కను గ్రహించినచో తై || సం || కును వేదాంగ జ్యోతిషమునకును మధ్య 3°-౨౦' లేయుండును. కాని యిది ౧గి దినముల వ్యవధికి చాలదు. మన సిద్ధాంతప్రకారమైనచో యీరెంటికిని మధ్య షుమారు ౧౪° దూరముగలదు. ఇది ౧గి దినముల వ్యవధికి సరిపోవుచున్నది. కనుక, బెంట్లీయూహ సరియైనదిగాదు. అయినను, బెంట్లీమాటను పూర్తిగ త్రోసివేయుటకును వీలులేదు. విశాఖలో నున్నవని చెప్పబడిన రెండు శాఖలును సరిసమానముగ నున్నవని యే చెప్పవలెను? ఒకటి పెద్దదిగను, రెండవది చిన్నదిగను ఉండి ఉండవచ్చును. వసంతవిషువత్ కృత్తికా నక్షత్రముల వద్దనున్నచో, శరద్విషువత్ విశాఖాంశం లోపడి దానిని రెండుగ (సమభాగములు కాదు) చీల్చి యుండవచ్చును. ఇంతవరకు మాత్రమే మన మంగీకరింపవచ్చును. ఈకారణముచే తై || సం || కాలము క్రీ || పూ || ౨3౫౦ సంవత్సరములేగాని, ౧౪౨౬ కాదని నిర్ణయ మగుచున్నది.

ఇంతటితో వేదకాల నిర్ణయము కాలేదు. మనమింకను వైకి పోవచ్చును. పాల్గుణం, చైత్ర పౌర్ణమీలు సంవత్సరముఖములని వై నుదహరించిన తై. సం. వాక్యములలో నున్నది. ఈ వాక్యములలోని నిజభావమేమియో గ్రహింతముగాక.

మృగశీర్ష

కవలధ్యాయం

“అగ్రహాయణ”

తైత్తిరీయ సంహిత VII, 4, 8 లో చిత్రాపూర్ణమాస
యు ఫల్గుణీపూర్ణమాసయు సంవత్సరాది దినములుగ వర్ణిం
పబడినవి. ఈ దినములకే “చైత్రీ” యనియు “ఫల్గుణీ”
యనియు జైమినీసూత్ర, తండ్యబ్రాహ్మణములందు క్రమము
గ నామాంతరములు గలవు. వీనికి క్రమముగ చైత్ర పౌర్ణమి,
ఫాల్గుణపౌర్ణమి అని అర్థము. ఈ రెండును దినములను సూ
చించు పదములేగాని మాసములను సూచించు పదములు
గావని గుర్తించుకొనవలెను.

ఫల్గుణీ, చైత్రీదినములు సంవత్సరాదిదినము లెట్లగును?
ఈ రెండుదినములును వసంతర్తువులో వచ్చినందున వీనికిట్టి
వర్ణన సరిపోవునని శాయనులవారు తలంచుచున్నారు.
కాని, క్రిందటి యధ్యాయములో చెప్పినట్లు హిమసంక్రమ
ణము వద్ద మాఖపౌర్ణమితో సంవత్సరము ప్రారంభమగునె
డల, ఫాల్గుణ చైత్ర పౌర్ణమిలు వసంతర్తువులో నెట్లుపడ
గలవు? ఇది అసంభవము. దీనిని సమర్థించుటకు శాయను
ల వారు సౌర చాంద్రమానముల ననుసరించి రెండు వసం
తము లేర్పడునని యేమేమో శ్రమపడిరి. కాని, యీ పకా

ర మాలోచించినను— అధికమాసమును కలుపుకొనక పోయినచో— సౌర వసంతము మరియొక మాసముముందునకే జరుగుచుగాని వెచుకకు రాజాలదు. కనుక వీరిసమాధానము సరిగలేదు.

ఇఁగాక, శుశ్రుత గ్రంథములోకూడ ఫాల్గుణ మాసము వసంతర్తువులో పడినదని యొక వాక్యముగలదు. కాని యీ వాక్యమును యితీనల యెవరో యిదికించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఏలననగ, శుశ్రుత గ్రంథములో పరస్పర విరుద్ధములగు వాక్యములు రెండు ఒకేచోట గన్పట్టుచున్నవి. అవేననగ :- [శుశ్రుతః సూత్రస్థానంః అధ్యాయం ౬ :- తత్ర మాఘాదయోద్వాదశ మాసాద్విమాసిక మృతుంకృత్వాషడృతవోభవంతి తేశిశిర వసంత గ్రీష్మవర్షాశరద్ధే మంతాః తేషాం తపస్తపస్యాశిశిరః!.....! అయనేద్యేభవతః! దక్షిణముత్తరంచ తయోర్దక్షిణం వర్షాశరద్ధేమంతాః...! సప్తవిమేషాది యుగపర్యంతః కాలశ్చక్రవత్పరివర్తమానః కాలచక్రముచ్యతయి త్యేకే॥

ఇహతువర్షాశరద్ధే మంతవసంతగ్రీష్మప్రాప్తవః షడ్ముతవోభవంతి । ... । తే తు భాద్రపదాద్యేనద్విమాసికేనవ్యాఖ్యాతాః । తద్యథా భాద్రపదాశ్వయుజౌ । వర్షః కార్తికమార్గశీర్షా శరత్ । పౌషమానాహేమంతః । ఫాల్గుణశ్చైత్రో వసంతః । వైశాఖజ్యేష్ఠగ్రీష్మః ఆషాఢశ్రావణప్రాప్తాదితి॥.....]

మొదటి వాక్యములోని వర్షనము కొంతకాలమునకు

మారిపోవుటచే అప్పటి దేశకాలాదులకు సరిపోవునట్లుగ
పై వాక్యములను మార్పదలచి యేమహామహుడో యీ రెం
డవ వచనమును తదుపరి వ్రాసియుండును. లేనిచో,
మూలగ్రంథముదే యిట్లు పరస్పర విరుద్ధములగు వచనము
లుండుట అసంభవము. రెండవ వచనమునకు మొదటనున్న
“ ఇహతు ” అను పదములే నీనికి నిదర్శనము. కృశుత,
చరక గ్రంథములకు సంపుటికరించిన వాగ్భటుడుకూడ
మొదటి వచనమునే గ్రహించెనుగాని, రెండవ వచనమును
గూర్చి ప్రశంసింపవలెనతేదు. కనుక, తైత్తిరీయ సంహితా
కాలములో ఘల్గుణమాసము వసంతర్తువులో మండెననుటకు
వీలులేదు.

ఘల్గుణ పౌర్ణమి సంవత్సరాదిగనుండెనని తైత్తిరీయ
సంహితా వాక్యమునకు శాయములనారు చెప్పదలచిన
సమాధానము సరిగలేదు. అదియటుండ, ఒక్క తైత్తిరీయ
సంహిత యేగాకుండ, శతపథ బ్రాహ్మణము (VI, 2. 2, 18)
లో ఘల్గుణ పౌర్ణమి సంవత్సరములో “ ప్రథమరాత్రి: ” అని
చెప్పబడియున్నది. తైత్తిరీయ బ్రా॥ I, 1, 2, 8; సంఖ్యాయన
బ్రాహ్మణము IV, 4; V, 1, — లోకూడ యిట్టి వాక్య
ములే గలవు. గోపథ బ్రాహ్మణము I, 19లో సంవత్స
రముయొక్క రెండు కొనలును ఉత్తర, పూర్వ ఘల్గుణుల
యందు కలియునని వర్ణనగలదు. తాడ్య బ్రాహ్మణములో
కూడ నిట్లేయున్నది. [శత॥ బ్రా॥ VI, 2.2-18. ఏషాహ
సంవత్సరస్య ప్రథమారాత్రి ర్యత్ఫాల్గుసి పౌర్ణమాసే];

(తై|| బా|| I, 1, 2, 8:—ఏషావై ప్రథమారాత్రిః సంవత్సరస్య యదుత్తరే ఫల్గునీ| ముఖత ఏవసంవత్సరస్యాగ్ని మాధాయరశీయాన్ భవతి||) సాంఖ్యాయన IV, 4:—ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యత్ఫల్గునీ పౌర్ణమాసీ||); గోపథ బ్రాహ్మణ I, 19:—ముఖముత్తరే ఫల్గున్యో పుచ్ఛం పూర్వే| తద్యథా ప్రవృత్తస్యాంతౌ సమేతౌస్యాతాం ఏవమే తత్సంవత్సరస్యాంతౌ సమేతౌ భవతః||

సూత్రకారులుకూడ యీయాహలనే బలపరుచుచున్నారు. “వార్షికసత్రములను చైత్ర పౌర్ణమినాడైనను లేక ఫాల్గుణ పౌర్ణమినాడైనను ప్రారంభింపవలె” నని సూత్రకారుల వాక్యములుగలవు. అనగ, యివిసంవత్సరాది దినములని సూచన దీనినిబట్టి ఫాల్గుణపౌర్ణమి యొకానొకప్పుడు సంవత్సరాదిగ నుండెననుట స్పష్టము:—అట్లే చైత్రపౌర్ణమికూడ ఫాల్గుణ పౌర్ణమిసంవత్సరాది యెట్లయ్యెనో ముందుపరిశీలింతము.

ఫాల్గుణపౌర్ణమి వసంతవిషువత్ వద్దకువచ్చెనని చెప్పట అసంభవము. అట్లయినచో వసంతవిషువత్ ను తీసికొనిపోయి ఉత్తరాభాద్రలోపెట్టవలెను. అనగ క్రీ|| పూ|| ౨౦ వేలసంవత్సరములు వెనుకకుపోవలెను. ఇదిఅసంభవము కనుక దీని కింకొక గత్యంతరమేమనగ, హిమసంక్రమణమువద్ద ఫాల్గుణ పౌర్ణమితో నూతనసంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెడిదని చెప్పవలెను. ఇవన్నియు నొక వాక్యములో నుండుటచేత, మాఖ పౌర్ణమికివర్తించినభావమే యీ ఫాల్గుణచైత్ర పౌర్ణమీలకు కూడవర్తించును. ఈయర్థమునే భాస్కరభట్టాచార్యులవారు

కూడతమ భాష్యములో వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి తై! సం॥ లోని వాక్యమునకు నిజమైన అర్థ మేమనగ; ఈ తై! సం॥ కాలమునకంటె పూర్వకాలమునందొకప్పుడు హిమసంక్రమణము వద్ద ఫాల్గుణపౌర్ణమినాడు నూతన సంవత్సరాది వచ్చుచుండెడి దనియు, ఆపూర్వగాధనే యీ సంహితలలోను బ్రాహ్మణములలోను నుదహరించిరనియు దీనిభావము. అట్లయినచో వేదకాలమింకొక రెండువేల సంవత్సరములు వెనుకకుపోవును. [ఋతువులు సుమారు రెండువేల సంవత్సరములకొక నెలచొప్పున వెనుకబడుచుండనను సంగతిని మరువకూడదు.]

హిమసంక్రమణమువద్ద ఫాల్గుణపౌర్ణమితో సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యే యెడల అప్పటిఖగోళస్థితి యీ క్రిందివిధముగనుండి యుండవలెను.

(౧) హి॥ సం॥:—ఉత్తరాబాధ్ర కే-౨౦ లలో నుండవలెను.

(౨) వసంతవిషువక్:— ఆర్ద్రా ౭ ద్యమందుండవలెను.

(౩) గ్రీ॥ సం॥—ఉత్తరఘ్ణణి ౧౦° డిగ్రీలలో నుండవలెను.

(౪) శరవ్షువక్:— మూలార్థమందుండవలెను.

గణితశాస్త్రరీత్యా వచ్చిన కృత్రిమాంశ విభాగములను వదలివేసి చూచినచో— కొంచె మించుమించుగ— ఖగోళస్థితి యీక్రిందివిధముగ నుండును:—

(1) హీ॥ సం॥:— ఉత్తరాభాద్రా నక్షత్రమునకు బహుదగ్గరగనుండును.

(2) వ॥ విషువత్॥— మృగశీర్షానక్షత్రమునకు తూర్పున 5°లలో నుండును,

(3) గ్రీ॥ సం॥:— ఉత్తరఫల్గుణీ నక్షత్రమునకు తూర్పున 2°లలో నుండును,

(4) శ॥ వి॥:— మూలానక్షత్రమునకు తూర్పున 7°లలో నుండును.

కనుక, ఫాల్గుణపౌర్ణమిహిమసంక్రమణమువద్ద వచ్చినప్పుడు వసంతవిషువత్ మృగశీర్షానక్షత్రమువద్ద నుండితీరవలెనని పైవివరణమునుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. తై॥ సం॥ కాలములో వసంతవిషువత్ కృత్తికలలోనున్నది. ఇప్పుడుమృగశీర్షలోనున్నది. అదిగ రెండునక్షత్రములు ముందునకు నడచినది. ఫాల్గుణపౌర్ణమి హిమసంక్రమణమువద్దకు వచ్చుటయే నిజమైనచో వసంతవిషువత్ మృగశీర్షలోనుండితీరవలెను, వసంతవిషువత్ యారీతిగ ఒకప్పుడు మృగశీర్షలో నున్నదని తెలుపుటకేమైన ప్రమాణములుగలవా? లేవా? యనివిచారింపవలెను. మనమిప్పుడుదీనికి ఉపక్రమింతము.

నక్షత్రములలోనికెల్ల కృత్తికానక్షత్రము ప్రథమనక్షత్రమునువల్లననుబట్టి వసంతవిషువత్ ఒకప్పుడు డక్కడనుండెనని ప్రైప్రకరణములో సిద్ధాంతీకరించితిమి. మృగశీర్షానక్షత్రము విషయమైకూడ అట్టివల్లన యేననున్నదా? నక్షత్రములలోనికెల్ల మృగశీర్షానక్షత్రము ప్రథమనక్షత్రమును వర్ణనము

మన కెచ్చటనైన దొరికినచో, ప్రైవకరణములోవలెనే యిచ్చటకూడమనపని చాలా తేలికయగును. కాని, మానదురదృష్టవశాత్తు అంతఖండితమైన వాక్యములెచ్చటను గానరావు. అయినను భయములేదు:—

అమరసింహుడు [I, 31, 23] తనకోశమునందు మృగశీర్షానక్షత్రమునకు „ఆగ్రహాయణి” అనునామాంతరము నిచ్చియున్నాడు: „ఆగ్రహాయణి” అనగ సంవత్సరమును ప్రారంభించు అనిఅర్థము. ఈపేరు యీనక్షత్రమున కెట్లువచ్చినది, పాణినీయ వ్యాకరణరీత్యా, అసలు యీపేరు సరియైనదగునా! కాదా? కానిచో, దీనికి సరియైనపేరేమి? అనునీయంశములనెల్ల నిప్పుడు విచారించెదముగాక.

మృగశీర్షానక్షత్రమునకు „ఆగ్రహాయణి” అను పేరును అమరసింహుడెట్లిచ్చెను? మాసములలో మార్గశీర్షమాసము ప్రథమమాసమని అమరసింహుడువాగ్భటుడు మొదలగుపండితులెల్లరును ముందుగ నొకవిపరీత సిద్ధాంతమునుబయలు దేరదీసిరి. దీనిని బయలుదేరదీయుటకొక్కటే గొప్పకారణమున్నది. ఏమనగా:—భగవద్గీతవంటిమహాగ్రంథములో॥మాసానాం మార్గశీర్షోఽపంఞ్ముతునాం కుసుమాకరః” అని (X, 35 లో) శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునకు జెప్పెను. ఈవాక్యములలో నిజముగ „మాసములలో మార్గశీర్ష మాసము ప్రథమమాసమ” ను భావమున్న మాట వాస్తవమే. కాని, యీభగవద్గీతలోని భావముకూడ సరియైనదిగాదు. ఇదికొన్ని యపోహలపై చేయబడిన తప్పుడు సిద్ధాంతమైయున్నది. ఇదెట్లు

తప్పుడు సిద్ధాంతమో పిమ్మట వివరించెదను. ప్రస్తుతాంశ
 మేమనగ:—భగవద్గీతయంత యుత్కృష్టగ్రంథములో చెప్ప
 బడిన భావములొకూడ దోషముండునాయను భ్రమచేత
 అమరసింహుడు వాగ్భటుడు మొదలైన పండితులెల్లరును
 ఆతప్పు సిద్ధాంతమునే యంగీకరించిరి. తదుపరి వచ్చిన
 వ్యాఖ్యాతలును జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులునుకూడ యీసిద్ధాంతము
 నేదోరీతిగ అతుకులుపెట్టి సమర్థింపజూచిరి. ఈతప్పుడు
 సిద్ధాంతముయొక్క ఆధారముతో మృగశిరానక్షత్రమున
 కమరసింహుడిచ్చిన “ఆగ్రహణిణి” అను పదమును తదు
 పరి వచ్చిన వ్యాఖ్యాతలు యీక్రిందిరీతిగ సమర్థింపజూచిరి,
 మార్గశిర పౌర్ణమిసంవత్సరములో ప్రథమరాత్రియను
 నూహతోపేరు బయలుదేరిరి. నూతనసంవత్సరమును ప్రా
 రంభించురాత్రిగనుక యీమార్గశిరపౌర్ణమికి, “ఆగ్రహణి
 ణి” అనుపేరువచ్చినదట! నూతనసంవత్సరమును ప్రారంభిం
 చుపౌర్ణమి మార్గశిరమాసములో వచ్చినదగనుక ఆమార్గశి
 రమాసమునకు “ఆగ్రహణిణి” అనుపేరువచ్చినదట. నరే
 ఇంతవరకు బాగుగ నేయున్నది. కాని, “ఆగ్రహణిణి” అను
 పేరుగల ఆమార్గశిర పౌర్ణమినాడు పూర్ణచంద్రుడు మృగశి
 రానక్షత్రమువద్దనుండుటచే ఆమృగశిరా నక్షత్రమునకుకూ
 డ “ఆగ్రహణిణి” అనిపేరువచ్చినదట! దీనిపై ఆక్షేపణయే
 మనగ: ఇదితలక్రిందు వ్యాపారముగ నున్నది. నక్షత్రముయొక్క
 పేరునుబట్టి నెలకుపేరు వచ్చునుగాని, నెలయొక్క పేరునుబట్టి
 నక్షత్రమున కెప్పుడునుపేరురాదు. దీనికి ప్రమాణముపాణిని

[iv, 2, 21, సాస్మిక్ష్ణా పౌర్ణమాసీతి సంజ్ఞాయామ్] పోనీ, నెలయొక్క పేరును బట్టియే నక్షత్రమునకు పేరువచ్చినదన్నను పాణిని iv, 2, 3, ప్రకారం [నక్షత్రేణ యుక్తః కాలః] నక్షత్రము యొక్క పేరులో మొదట "ఆ" (దీర్ఘము) ఉండుటకు వీలు లేదు; చివరనున్న 'ఇ' కారముకూడ అసంభవము కనుక మృగశిరానక్షత్రమున కమరసింహుడిచ్చిన 'ఆగ్రహాయణి" అనుపేరు సరియైందికాదు. పాణినిసూత్రముల ప్రకారము యీక్రమమును తలక్రిందు చేయవలెను. ఎట్లనగా:— అసలు నక్షత్రముపేరు 'అగ్రహాయణ" (అగ్ర + హాయణ) ఈనక్షత్రము యొక్క పేరునుబట్టి, యేదినమందు పూర్ణ చంద్రుడినక్షత్రమువద్దనుండునో ఆదినమునకు 'ఆగ్రహాయణి" అనుపేరు పాణిని (IV, 2, 3, IV, 1, 15,) సూత్రములనుబట్టి వచ్చును. ప్రథమాక్షరమునకు దీర్ఘమును; తుదకు స్త్రీలింగరూపమగు "ఇ" కారమువచ్చును. ఈసూత్రముచేతనే "చిత్ర" నక్షత్రమునుండి "చైత్ర" అనుపేరు చైత్రపౌర్ణమికివచ్చినది; అట్లే ఫల్గుణనక్షత్రమునుండి 'ఫాల్గుణి" అనుపేరు ఫాల్గుణపౌర్ణమికివచ్చినది. పాణిన్యాచార్యులవారు "ఆగ్రహాయణి" అనుపదమును "మార్గశిరపౌర్ణమి,, అనుఅర్థములో ప్రయోగించి రేగాని 'మృగశిరానక్షత్రము,,ను అర్థములో నెచ్చటను ప్రయోగింపలేదు.

పౌర్ణమియొక్క పేరునకు "తక్" ప్రత్యయము చేర్చుటచే నెల యొక్క పేరువచ్చునని పాణిని [IV, 2, 22 ఆగ్రహాయణ్యశ్వత్థార్థక్] సూత్రమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈప్రకార

ముగ “అగ్రహాయణి” నుండి “అగ్రహాయణిక,, అనుపేరు మార్గశిరమాసమునకు వచ్చినది. ఈసూత్రము ననుసరించియే “చైత్రీ” నుండి “చైత్రిక” అనుపేరు చైత్రమాసమునకు వచ్చినది, పాణిన్యాయచార్యులవారు “అగ్రహాయణిక” అను ఒక్కపదమునే “మార్గశీర్షమాసము” అను నర్థములో ప్రయోగించిరిగాని, యిత్రొక పదమును ప్రయోగింపలేదు. కనుక యీపదమును “అగ్రహాయణి”, అనునక్షత్రపు పేరు నుండియే వైసూత్రముప్రకారము గ్రహించియుండవలెను. ఇంతవరకు చెప్పినమార్పుల నిట క్లుప్తముగ వివరించెదను.

(౧) “ అగ్రహాయణ ”:—ఇది మృగశిరా నక్షత్రము యొక్క పేరు.

(౨) “ అగ్రహాయణి ”:— } దీర్ఘము: పాణిని IV, 2, 3.
 ఇది మార్గశిర పౌర్ణమిపేరు } “ఇ” పాణిని IV, 1, 15.

(౩) “ అగ్రహాయణిక ”:— } “ తక్ ” ప్రత్యయం:
 ఇది మార్గశిరమాసంపేరు: } IV, 2, 22. పాణిని:

కనుక, అసలు మృగశిరానక్షత్రముయొక్క పేరు “అగ్రహాయణి”. అమరసింహుడిచ్చిన “ అగ్రహాయణి ” అను పేరు తప్పు.

మృగశిరానక్షత్రమునకు “ అగ్రహాయణ ” అను పేరుండుటచే అది యొకప్పుడు మొదటి నక్షత్రమైయుండవలెను. కృత్తికలు ప్రథమ నక్షత్రమైనట్లే అగ్రహాయణ లేక మృగశీర్షానక్షత్రముకూడ ప్రథమ నక్షత్రమైయుండవలెను. అనగ విషువన్ ఒకప్పుడు అచ్చటయుండి యుండవలెను. ఈవిధ

ముగ, నక్షత్రమున కివ్వవలసిన ప్రథమస్థానమును మాసము కిచ్చుటచేత, మార్గశిరమాసము ప్రథమమాసమును భ్రమలో భగవద్గీతారచయితలును, యిటీవలి పండితులునుకూడ పడిపోయిరి. ఇట్లొక్కసారి భగవద్గీతారచయిత్రీ పాఠబాటులో పడిన పిమ్మట, తరువాత వచ్చిన వ్యాఖ్యాతలు దీనికెట్లొ అతుకులుపెట్టి సమర్థింప జూచిరి. మార్గశిర మాసమునకు “ఆగ్రహాయణిక” అను పేరున్నది గనుక ఇది మొదటి మాసమని ఒక సారపండితుడీ గీతావాక్యమును సమర్థించెను! ఆహా! నోటికిపెట్టవలసిన కళ్ళెమును తోకికుపెట్టుటచే యెట్టి అనర్థములు వాటిలైనో తెలుపుటకిదియే గొప్ప నిదర్శనము. “ఆగ్రహాయణిక” అనగ మొదటి మాసము కాదు; మొదటి నక్షత్రముతో కూడుకొనియున్న పౌర్ణమి గల మాసమని అర్థము—యిట్టి మాసము మొదటి మాసము కాజాలదు. ఎట్లనగ, మనకిప్పుడు “అశ్వినీ” నక్షత్రము మొదటి నక్షత్రము. అంతమాత్రముచే, ఆశ్వీజమాసము (అనగ, అశ్వినీనక్షత్రముతో కూడుకొనియున్న పౌర్ణమిగల మాసము) మొదటి మాసమగునా? కాదు. అట్లే, ‘ఆగ్రహాయణిక’ నక్షత్రముతో కూడిన పౌర్ణమిగల “ఆగ్రహాయణిక” మాసము ప్రథమ మాసము కాజాలదు.

అయినను, కానిమ్ము; మార్గశిరమాసమే ప్రథమమాసమైనచో వచ్చిన అనర్థమేమి? ఏమనగ:— మార్గశిరమాసమే ప్రథమమాసమైనచో, హిమసంక్రమణమువద్ద మార్గశిరపౌర్ణమినాడు సువత్సరారంభమయ్యెనని అర్థమగును. అన

గ, మృగశిరానక్షత్రము గ్రీష్మసంక్రమణములో నున్నదని అర్థమగును. ఇట్లుజరుగుట కింకను షుమారు ౬౦౦ సంవత్సరములైనను పట్టును; లేదా ౨గి వేల సంవత్సరములక్రిందట నైన జరిగియుండవలెను. కనుక యిది అసంభవము. పోనీ, మార్గశిరషార్ణమి వసంతవిషువత్ వద్దనుండగ సంవత్సరారంభమైనదన్నచో, అదియు సరిపడదు. ఎట్లనగ:— దీనివలన మనము క్రీ॥ పూ॥ ౨౨ వేల సంవత్సరములు వెనుకకు పోవలసివచ్చును. ఇదినిరాధారమైన యంశము. కనుక, ఎటుచూచినను మార్గశిరమాస మెన్నటికిని ప్రథమమాసము కాజాలదు.

తై॥ సం॥లో చెప్పినరీతిని హిమసంక్రమణమువద్ద ఫాల్గుణ షార్ణమితో సంవత్సర మారంభమైనప్పుడు, వసంతవిషువత్ మృగశీర్ష నక్షత్రములోనుండెను. అనగ, మృగశీర్ష మొదటినక్షత్రమయ్యెను. అందువలననే, దానికి 'అగ్రహాయణ' అనుపేరువచ్చినది. మృగశిర ప్రథమనక్షత్రమని ఖండితముగ జెప్పు ప్రత్యక్ష ప్రమాణపూర్వకములగు వాక్యములు లేకపోయినను 'అగ్రహాయణ' యను యీపేరునుబట్టి మనము దీనియొక్క నిజస్వభావమును కనుగొనవచ్చును. కనుక, పై తెత్తిరీయ సంహితావాక్యము నిది బలపరచుచున్నది.

ఇంకను పరీక్షించెదముగాక. వసంతవిషువత్ మృగశిరలో నున్నచో, శరద్విషువత్ మూలానక్షత్రములో నుండవలెను. 'మూలా' నక్షత్రమొకప్పుడు ప్రథమ నక్షత్రమగుటచే, దానికాపేరువచ్చెనని బెట్టి పండితుడు తలంచుచున్నాడు.

కాని దీనికాధారమేమియు గన్పింపదు. కాని, మనమింకొక యూహ చేయవచ్చును. వసంతః షువన్ మృగశీర్షలోనున్న కాలములో సూర్యుడు మృగశీర్షలోనికి వచ్చినప్పుడు సూర్యాస్తమయముతోకూడ పశ్చిముదిక్కున మృగశీర్షగా నక్షత్రము గ్రుంకుచుండగ, యిట తూర్పున 'మూలా' నక్షత్రము ఉదయించుచుండెడిది. మృగశీర్ష సూర్యుని వద్దనుండుటచే గుర్తించుటకు వీలుండెడికాదు. కావున, సాయంకాలపుపూట తూర్పున మూలా నక్షత్రము ఉదయించినకాలమే విషువన్ కాలమని మనవారికి గుర్తుగనుండెడిదిగాబోలు! అందుచేతనే, దీనిని మూలా నక్షత్రమని పిలుచుచుండిరని మనమూహించుకొనవచ్చును. ఈ యూహకూడ మనసిద్ధాంతమును బలపరుచుచున్నది. ఇంకనుమరికొన్ని ప్రమాణములు విమర్శింపము.

ఫాల్గుణ పౌర్ణమితో హిమనంక్రమణమువద్ద సంవత్సరాదియగుచున్నది. అనగ, అప్పుడే ఉత్తరాయణ మారంభమగుచున్నది. ఫాల్గుణ పౌర్ణమి మొదలుకొని ౬ మాసములవరకు—అనగ భాద్రపద పౌర్ణమి వరకు—ఉత్తరాయణము. భాద్రపద పౌర్ణమి గడచిన మరుదినముచుండియు—గ్రీష్మనంక్రమణము దాటిన తరువాత—తిరిగి ఋతు మాసములవరకు దక్షిణాయనము. అనగ, భాద్రపద బహుళ పాడ్యమిచుండి దక్షిణాయనము, లేక పితృయానము ప్రారంభమగును. భాద్రపద మాసములో బహుళ పక్షమంతయు పితృయానములోని ప్రథమపక్షమగును. ఆ కారణముచేతనే, మనవారిప్పటికిని

యీ భాద్రపద బహుళ పక్షమును పితృపక్షమనియు, లేక మహాలయ పక్షమనియు చెప్పుచుందురు.

ఇప్పుడు దక్షిణాయనము (పితృయానము) ఆషాఢమాసములోనికి జరిగినను మనవారిప్పుటికిని యీ వెనుకటి యాచారమును మాత్రము విమవలేదు. పూర్వమొకప్పుడు వసంతవిషువన్ మృగశీర్షలోనుండెనని తెలుపుటకిదియొక ప్రబల సిదర్శనము.

ఒక్క హిందువులేగాక, పాఠశీకులుకూడ యీ పక్షమందే పితరులనర్చింతురు. కనుక, పూర్వకాలమున మృగశీర్ష యుగములో హిందువులును, పాఠశీకులును కలిసియుండిరనియు, అప్పుడే యీ యాచారము ప్రబలెననియు చెప్పుటకు మనకొకమంచి ప్రమాణము లభించుచున్నది. వారియొక్క నెలల పేర్లనుబట్టికూడ మనమృగశీర్ష సిద్ధాంతము శ్రవపడుచున్నది.

సింహవలోకనము:—

(1) ఒక్క తై|| సం|| లోనేగాకుండ, అనేకమైన బ్రాహ్మణములలోను, సూత్రములలోనుకూడ ఘల్లుణాషార్ణమినాడు హిమసంక్రమణమువద్ద సంవత్సర మారంభమయ్యెనని చెప్పబడియున్నది.

(2) మృగశిరా నక్షత్రముయొక్క “అగ్రహా మణి” యను నామాంతరమునుబట్టి, అదినక్షత్రములలోని కెల్ల ప్రథమ నక్షత్రమనియు, ఆ కాలమున వసంతవిషువన్ అచ్చటనుండెననియు శ్రవపడుచున్నది.

(3) మూలానక్షత్రము శరద్విషువన్ వద్ద నుండుటచేతను,

వసంతవిష్ణువక్త కాలములో సాయంకాలము ఆనక్షత్రము తూర్పున నుదయించుటచేతను దానికి మూలయనుపేరు వచ్చినది. ఈవ్యుత్పత్త్యర్థముకూడ మనసిద్ధాంతమునే బలపరుచుచున్నది.

(౪) హిందూ, పాశ్చాత్యమతములలో భాద్రపద బహుళ పక్షము పితృపక్షమగుటచే భాద్రపదపౌర్ణమివాడు గ్రీష్మసంక్రమణము తటస్థించెనని తెలియుచున్నది.

ఈనాల్గంశములును మనమృగశీర్ష సిద్ధాంతమును బలపరుచుచున్నది. ప్రధానమైన నాలుగుస్థానములును (వ॥ విషువక్ గ్రీ॥సం॥; శ॥విషువక్; హి॥సం॥) సరిగనున్నవి. ఇంతకంటె యెక్కువ ప్రమాణ మేమికావలెను? అయినను, ముందు అధ్యాయములో యింకను విమర్శితుముగాక.

మృగశిర్ష

గీ, వ అధ్యాయము

మృగశిరము

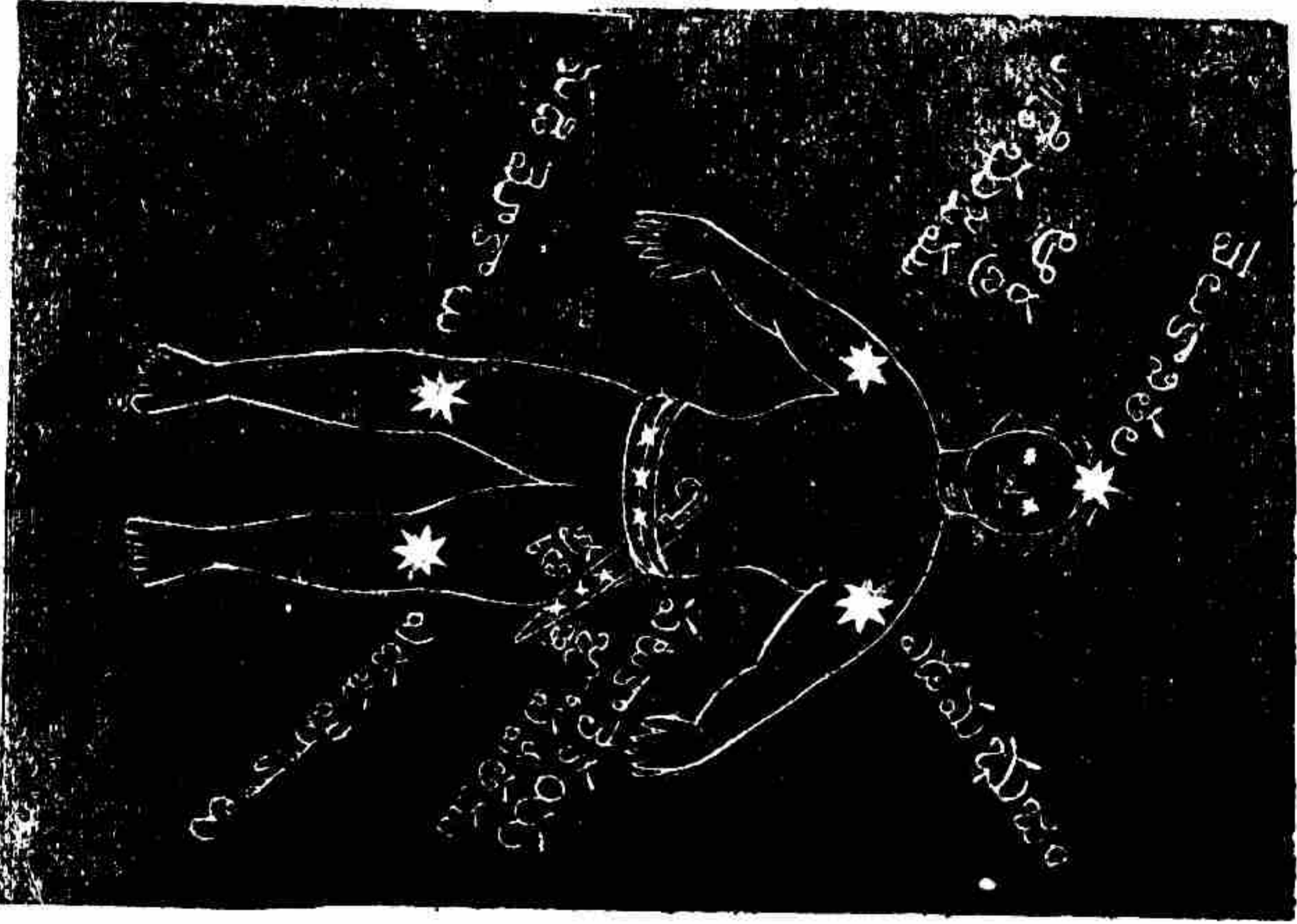
నిర్మలమగు నిశీధసమయమున బ్రహ్మాండగోళమువంక దృ
ష్టి నిగిడించి పరికించినచో యీమృగశిర్షా నక్షత్రముండు
ప్రదేశమెంతయో రమ్యముగను మనోనయనానందకరము
గను గన్పట్టును. నిరుపమాన కేజముచు వెలిగ్రక్కుచు జ్యో
తియూర్తులవలె ప్రకాశించు నక్షత్రపంచకముచు, మధ్యమధ్య
మిణుకు మిణుకుమనుచుండు ససంఖ్యాకములగు తారాగణము
లును, తత్సమీపమున బారుచుండు పాల మిన్నేటి తరంగ
ములును బ్రహ్మాండ కటాహమున కెంతయువన్నె వెట్టుచున్నవి.
అత్యంత రామణీయకమును, గంభీరమును నగు నిట్టి ప్రకృతి
సౌందర్యమును కన్నులారా గాంచినప్పుడు మనప్రాచీనపు
టార్యుల కెంతటి హృదయాహ్లాద ముప్పటిల్లెనో! సూర్యభగ
వానుడీ రమ్యప్రదేశమునకు వేంచేసినప్పుడు వసంతోదయ
మగుటచే ప్రకృతి కాంతమరింత శోభాయమానముగ వెలుం
గజొచ్చెను. ఉత్తేజకరమగునిట్టి ప్రకృతిసందర్శనముచే ప్రాచీ
నఋషీశ్వరుల భావరసముపొంది పొరలి వెల్లువలై యనంత
ముఖముల పారెనుటకేమియు సందేహములేదు. తమ కవితా
మాధుర్యముచేతను, అనర్గళమగు భావనా పటిమచేతను,

ప్రాచీన ఋషీశ్వరులీ సుందరతరమగు దృశ్యమును గేయములచే క్షీర్ణించిరి; అలంకారములచే వర్ణించిరి; వాక్కుసుమములచే పూజించి యానందించిరి; ఒకరినిమించి యొకరు ఉపమానములను, ఉత్పేక్షలను కల్పించిరి; గాధలనల్లరి. యీ గాధలన్నియు వేదవాఙ్మయము నందంతటను విరివిగ గాన్పించుచున్నవి. ఈ గాధలకును, యీ అలంకారములకును సరియైన యేకవాక్యతను యింతవరకెవరును సంతృప్తికరముగ చేసియుండలేదు. కాని, వీనినన్నిటిని పరిశీలించి చూచినచో మన మృగశీర్ష సిద్ధాంతము మరింత బలపడుటకేమియు సందియములేదు. కాన, యీ యధ్యాయములో యీ జ్యోతిర్కూటమునకు సంబంధించిన గాధలనుగూర్చి కొంచెము విమర్శించి చూతము.

ఈ జ్యోతిర్కూటమును కొందరు “మృగముయొక్క శిరస్స”ని వర్ణించిరి; మరికొందరు “మృగ” మేయని వర్ణించిరి; మరికొందరు “మృగరూపమునుధరించిన ప్రజాపతి” యనియు లేక యజ్ఞోవీతముచు (పటకాను) ధరించిన పురుషుడ”నియు వర్ణించిరి. “నడుమునకు పటకాపెట్టుకొన్న వేటకాడ”ని గ్రీకులు వర్ణించిరి. ఈయొక్క జ్యోతిర్కూటమే యిందరికిన్నివిధములుగ నెట్లుగాన్పించెనో చూడవలెను.

మొట్టమొదట “పటకాతోనున్న వేటకాడ”ను గ్రీకుల వర్ణననుగూర్చి విచారితము.

ఇది గ్రీకుల వేటకాని (టెరియక్) వర్ణనము.

(లేక) యజ్ఞోపవీతధారియైన ప్రజాపతి.

పైనవ్రాసినపటమును పరిశీలించినచో వేటకానియొక్క తలయు, రెండుభుజములును, రెండుమోకాళ్లును, ఆతడు వదుమునకుపెట్టుకొన్న పటకాయు, పటకానుండి వ్రేలాడుచున్న కిత్తియు గోచరము కాగలవు. ఆకాశమందు చెదరిపడియున్న యీశక్షత్రములలోనుండి ప్రాచీనులీవేటకాని రూపమునెట్లు కల్పించుకొనిరో చూడుడు! ఈరూపమునే 'యజ్ఞోపవీతధారియైన ప్రజాపతి' యని హిందువులు వర్ణించిరి.

కొంతక్షత్ర సమహూహమునుండియే కొందఱు మృగమును (జింకను) కల్పించుకొనిరి. పైపటములోనివేటకానితలను జింక తలతోడను, వేటకానియొక్క మోకాళ్లను భుజములను జింకయొక్క నాలుగు గొరిజలతోడను పోల్చుకొనిరి; తక్కినశరీరమంతయు ఆకాశములోపల నున్నదని చెప్పిరి.

కాని, వేదవాక్యములలో జింకయొక్క తలనుగూర్చి చెప్పబడినది. జింకనుగూర్చి చెప్పబడలేదు. ఈజింక తలయేది? పైపటములో సూచించబడిన వేటకానితలయే యీజింకతలయందుమా మనకుజింకతలయొక్క స్వరూపమువచ్చుటలేదు. కనుక, మృగముయొక్క శిరస్సును వేటకానితలతో పోల్చుట కువీలులేదు. అయితే, యిక వేదములో చెప్పబడిన మృగముయొక్క శిరస్సు యొక్కడనున్నది? శతపదబ్రాహ్మణము II, 28 లో రుద్రుడు “ప్రజాపతి తలను బాణముతో నరికెననియు, అతల ఆతల బాణముతోకూడా ఆకాశమున కెగిరిపోయి అచ్చటనేయుండెననియు వర్ణనగలదు.

[ఇషుణాతస్య శిరశ్చిచ్ఛేద్.....ఇషుః శిరశ్చేత్యుభయ మతతరిక్ష ముత్పుత్య నక్షత్రాత్మనావమ్ ఖితంధృశ్యతే]

ఐ. బ్రా. III, 33 లో కూడ యిట్టి వర్ణనయేగలదు. వృత్రుడు మృగరూపమున రాగా, యింద్రుడు వానితలను బాణముతో నరికెనని ఋగ్వేదములో ననేకచోట్లగలదు. గ్రీకు గాధలలోకూడ నిట్టివర నలేగలవు. కనుక, మనకిప్పుడు “బాణ

ము గ్రుచ్చబడియున్న జింకతల * కావలెను. ఈ యాపము మనకీ క్రింది విధముగ సిద్ధించును.

వైపటములోగని, వేటకాని మొలపటకాయే:—జింకతల, తలలో ని బాణము.

వేటకాని ఎడమభుజము, కుడి } జింకయొక్క రెండుచెవులు.
 మోకాలు ... }

వేటకాని ఎడమమోకాలు:—జింకయొక్క ముట్టె.

వేటకాని పటకాక్రిందగాన్నించు } జింకయొక్క కళ్ళు.
 రెండు నక్షత్రములు ... }

జింక తలమీదనున్న మూడు నక్షత్రములకే “ ఇన్ వక ” ములనిపేరు. ఇప్పటికిని ఆ కాశముం దున్న యీ మూడు నక్షత్రములనే “మృగశిరా” నక్ష

త్రముని మనవారు చూపించుచుందురు. కనుక, గ్రీకులు “ ఓరియాన్ ” అను వేటకాడును, హిందువుల “ మృగశీర్ష, ” లేక “ ప్రజాపతి ” లేక “మృగరూపుడును ” యజ్ఞరూపుడునునైన ప్రజాపతి ”—యీ వర్ణనలన్నియు ఒక్క జ్యోతిర్కూటమునే వర్ణించుచున్నవి. ఓరియానునియొక్క మొలపటకాయే ప్రజాపతియొక్క యజ్ఞోపవీరము.

దీనినే వీట్లీఫండితుడిట్లని వర్ణించెను:—సౌందర్యవతియు, ముగ్ధయునైన రోహిణిని కామాతురుడైన ప్రజాపతి వెంటనంటుచుండగ, వెనుకనుండి మృగవ్యాధుడు (Sirius) (కిరాతరూపధారియైన రుద్రుడు) తనయొక్క బాణముచేత ప్రజాపతిని పడగొట్టెను. [పటముచూడుడు]. ఈ కథయే కొలది భేదముతో పురాణాదులలో వర్ణింపబడినది. ఈ వర్ణనమంతయు బహు సమంజసముగనున్నది. ఈ విధముగ యిచ్చటనున్న నక్షత్రములనన్నిటిని ఆర్యులు గుర్తించిరి. రోహిణీనక్షత్రమే ముగ్ధయైన స్త్రీ. గ్రీకుల ఓరియానను వేటకాడే కామాతురుడైన ప్రజాపతి. దానికి వెనుకనున్న “ మృగవ్యాధ ” (Sirius) నక్షత్రమే కిరాతరూపధారియైన రుద్రుడు. ఈ నక్షత్రగణము ప్రక్కనున్న తెల్లనిపట్టిని మనవారేమని వర్ణించిరి? దీనిని పాశ్చాత్యులు “ మిల్కీ-వే (Milky-way) ” (పాల ప్రవాహము) అని చెప్పుదురు. మనవారు ఆకాశగంగ లేక “ పాలమిన్నేరు ” అని యందురు. ఈ పాలమిన్నేటిని గూర్చినగాధలేమైనగల వేమో విచారితము.

దేవయాన మొకప్పుడు వసంతుష్టువృద్ధ ప్రారంభమయ్యెనని యిదివరలో వివరించియుంటిమి. విషువృ మృగశీర్షలో నికివచ్చిన్నాడు, యీ దేవ పితృయానములకు సంబంధించిన గాధలనన్నిటిని తీసికొనివచ్చి యీ నక్షత్ర సమూహమున కంటగట్టిరి. తదుపరి యీ గాధలనే యనేకవిధములుగ పెంచిరి. ఈరీతిని విచారించగ, విషువనులు దేవ పితృలోకముల రెంటికి మధ్యనున్న సరిహద్దులుగ గ్రహింపబడినవి. ఆకారణముచేతనే

విషువతులు దేవలోకమునకు ,, ద్వారములు ,, X భోవింపబడినవి. ఈ ద్వారములు కుక్కలచే కాపాడబడుచుండెను. ఋ I, 48, 15లో ,, ఉషస్సు దేవలోక ద్వారములను వెలిగించుచున్నద ,, ను వర్ణన గలదు. ఋ I, 13, 6; II, 3, 5 లలో కూడ యీ ద్వారములను గూర్చిన ప్రశంస గలదు. వాజసనేయ సంహితలో కూడ యిట్టి ప్రసంగ మే గలదు. యజ్ఞ వేదిక నమర్చుటలో కూడ యీ ద్వారము లీగోళమును రెండు నమభాగములుగ విభజించుచున్నట్లు యేర్పాలు చేయుబడినది. గ్రీకు పురాణములలో కూడ యిట్టి వర్ణన లే గలవు.

పాఠశ్రీకుల ప్రాచీన గ్రంథములు కూడ యిట్టి వర్ణించినవి. ఈ విషువత్ అనునది దేవలోకమునకు ద్వారమని యే గాకుండ, యిది యొక “వంతెన” యని కూడ చెప్పబడియున్నది. దీనికి “చిన్ వత్ వంతెన” అని పాఠశ్రీ గ్రంథములలో పేరు పెట్టిరి. ఇది దేవపితృలోకముల రెంటిని కలుపునట. ఈ వంతెనను కుక్కలు కాపలాకాయుచుండునట. ఈ కుక్కల సహాయముతోడనే చనిపోయిన మనుష్యుల యొక్క ఆత్మలు యా వంతెనను దాటి పితృలోకమునకు పోవునట. దీనికిని హిందూ గాధలకును సామ్యము గలదు. నరక ద్వారము వద్ద మూడు తలల కుక్క యుండుననియు, యమలోకమునకు పోవు త్రోవలో నాలుగు కండ్లు గల యముని కుక్కలుండుననియు ఋ X, 14, 10 లో వర్ణింపబడియున్నది. దీనిలోని భావమేమి? విషువత్ ఒకప్పుడు మృగశీర్షలో నుండెనని తలచినచో దీనికి చక్కని సమాధానము కుదురును. విషువత్ అనునది దేవయమలోకముల మధ్య

నున్న భారము. "శ్వేత్", ప్రశ్న" - అనునక్షత్రములు యె
దును యీ భారమును గానా పుచున్న కుక్కలు (ఈ రెంటిమధ్య
ను ప్రవహించుచున్న పాలమిన్నే గే వైతరణీనది) ఈనదిమీద
నున్న పం తెననేపారశీకులు "చివత్" పం తెనయం
దురు. ఈ పం తెన "దేవపితృలోకములమధ్య ప్రవహించు
చున్ననది మీదకట్టబడియున్నద"ని గియర్ పండితుడువర్ణిం
చెను. యమలోకమునకు చేరకముందు ఆత్మలన్నియు "వైతర
ణీ" నదిని గాటవలసియుండునని మనపురాణములో గలదు. గ్రీ
కులలో కూడ నిట్టి ప్రశంసయే గలదు. ఈ వైతరణీ అనగనేమి?
వైనుదహరినబడిన "పాలమిన్నే గే". ఇదే దేవపితృలోకములమ
ధ్యనున్నది. దీనికే తదుపరి "స్వర్ నది" అనేపేరువచ్చినది. ఈ
నదిలో నొక "నోక" గలదనియు యీనదికి వెండువైపులను
కుక్కలు కాపలాకాయుచున్నవనియు గ్రీకులువర్ణించిరి. ఈ
నోకను ముఖపటములో చూడవగును. ఋషి, 68, 10, లో ఈ
నోకను గూర్చిన ప్రశంసగలదు. 'దేవలోకమునకు చేరుటకై
మంచిచుక్కానిగల దేవనావలో (దైవీంసావం) పోవలెను,,
అని యిచ్చట వర్ణింపబడెను. ఈవిధముగ జూచినచో వైత
రణీలో నొకనావ యున్నదనియు, యీనదికి వెండుప్రక్కల
కుక్కలు కాపలాయున్నవనియు మనగ్రంథములలో కూడ
గలదు. హిందూ, పారశీక, గ్రీకుగాధలనుబట్టి, మనకు ఆకాశ
మందు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించు తెల్లనిపట్టియే వైతరణీయ
నియు, అదలి నక్షత్రములే నావయనియు, దాని కరుప్రక్క
లనున్న నక్షత్రగణములే యమునికుక్కలనియు, యిచ్చట

విషువన్ ఉండుటచే యీనది దేవ యమలోకములమధ్య నున్నదనియు, మనపూర్వులు తమపురాణగాధలను తీసికొనివచ్చి తమకాకాశమందు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించు తారాగణములతో పోల్చిరనియు సిద్ధించుచున్నది. దీనిపై నింకను వన్నెలు చిన్నెలు గలవు.

వసంత, గీష్మ, వర్షర్తువులు దేవయానమని శతపథబ్రాహ్మణముII, 1, 3, 1, లోనున్నది. “కుక్కతో సంవత్సరారంభమయ్యె” నని ఋI, 1:1, 13, లోనున్నది. దీనినిబట్టి విషువన్ ఒకప్పుడు మృగశీర్షలోనుండెనని సిద్ధించుచున్నది.

ఋగ్వేదమందలి కుక్కలకును పారశీగ్రంథములోని కుక్కలకును చాలవరకు పోలికగలదు. “వెండిడాడ్” అను పారశీగ్రంథములో యీ కుక్కలను ‘పెషుపన’ అనివర్ణించిరి.—అనగ, ,, యమలోకమునకు పోవుత్రోవనుకాపాడుచుండు” అనీ అర్థము. ఈకుక్కలనే ‘చత్యచప్ మెన్’ అని పారశీగ్రంథములోను ,,చతుర్—అక్షె,, అని ఋగ్వేదములోను (X, 14, 11) వర్ణించిరి. ఈ రెండుపదములును సమానార్థకములే (అనగ ,,నాలుగుకండ్లుగల,, అని అర్థము. కాని, వీనిరంగుమాత్రము భిన్నముగ వర్ణింపబడినది. పారశీగ్రంథములు వీనిని పసుపుపచ్చరంగుగల కుక్కలనివర్ణించినవి. కాని, యమునికుక్కలకు ,,శబలౌ,, (పొడలుగల) అనువిశేషణమును ప్రయోగించిరి. ఈభేదమంతగ గమనింపదగినదికాదు. అయినను, సూర్యుని మృగములు హారీత, (పసుపు) వర్ణములు గలవని ఋX, 36, 3

లో వర్ణనగలదు. ఈ కుక్కలును, మృగమును ఒకచోటనుం
 దుటచే ఒకదానిరంగు మఱియొకదానికి చెప్పియుండవచ్చును.
 “మృగ,, మనగ మృగశీర్షలోనున్నమృగమని అర్థము చేసి
 కొన్నచో. పారశీవర్ణనమునకును దీనికిని విశేషభేదముండదు.
 అదిగాక, యనుని వద్ద దూతకృత్య మొనర్చు కుక్కలు
 శ్యామ,, “శబల,, వర్ణములుగలవనిఅ ధర్మవేదముVIII,
 1.9లో వర్ణనగలదు. ఈవర్ణనము పారశీవర్ణనమునకు సరిపో
 వుచున్నది. ఈరీతిగపోల్చి చూచినచో, పారశీగ్రంథములలోని
 కుక్కలును ఋగ్వేదమందలి కుక్కలును ఒకటేనని తేలు
 చున్నది.

ఋగ్వేదములో వర్ణింపబడిన “సారమ,, యనునది యీ
 కుక్కయే కావచ్చునని మన మూహింపవచ్చును. ఈయూ
 హను బలపరుచుట కొనచిన్నకథ గలదు. ఇంద్రుడు తనయా
 వులను (వెలుతురును) వెదకుటకై “సారమ,,ను (కుక్కను)పం
 పెనట: కాని, యీయావుల నెత్తుకొనిపోయిన వృత్తడు
 యీ సారమ, కు పాలుపోసి (లంచమిచ్చి) పంపివేసెనట.
 అంతట సారమ, మరలివచ్చి తనకెచ్చటను ఆవులు కనిపించ
 లేదని యింద్రునితో అబద్ధ మాడెనట. అంతట యింద్రుడు
 సారమ,ను తన్నెనట. తన్నగనే సారమ, పాలను వెడల
 గ్రక్కెనట. అదిగాక, ఋIV,57,5 లో “శునాశీరు,, లను
 గురించి యొకప్రార్థన గలదు. మీకు జీవలోకములో చేయు
 పాలను మాభూమిమీదకు వర్షింపజేయుడని యొకప్రార్థన

గలదు, ఈపాలు యేమైయుండవచ్చును ఇవి పాలమిన్నేటి,
 లోని పాలై యుండవలెను. ఈసారము, సునాశీర యనునవి
 యీయేటిదరిని కాపలాయున్న కుక్కలైయుండవలెను. ఈ
 యంశమునే మాక్సిముల్లరు పండితుడుకూడ బలపరుచు
 చున్నాడు. “శునాశీరా,, అనుపదమునుండి “శేర్య,, యను
 పదము పుట్టియుండవచ్చుననియు, దానినుండి “సిరియస్
 (Sirius) అనుపదము పుట్టియుండవచ్చుననియు, ఆత
 డూహించెను. “శ్వే,, అనునక్షత్రమునకే “సిరియస్,,
 అని యింగ్లీషుపేరు. కనుక యీపోలిక సరిగనే యున్నది.
 అదిగాక, శతపథబ్రాహ్మణము II, 1,2,9 లో మృగశీర్షను
 గురించి ప్రశంసించుచు, రుద్రునిచే పొడువబడిన ప్రజాపతి
 శరీరమునకు “వాస్తు,, అనిపేరుపెట్టిరి. ఈవాస్తును కాపాడుట
 కై “వాస్తామ్పతి,, కుక్కరూపమును ధరించెనట. ఈకుక్కకు
 ఋVII, 55,2-లో “సారమేయ,, యను నామముగలదు,
 ఈసారమేయము యెర్రగను, ప్రకాశమానముగను గలదట.
 దీనికోరలు మిక్కిలి తీక్షణమైనకాంతులతో మెరయుచున్న
 వట. ఈవర్ణనము “శ్వే,, నక్షత్రవర్ణనతో సరాసరి సరిపో
 వుచున్నది. ఆకాశమందలి నక్షత్రములలోనికెల్ల యీ “శ్వే,,
 నక్షత్రము మిక్కిలి ప్రకాశమానమైనది. దీనికంటె ప్రకాశ
 మానమైన నక్షత్ర మింకొకటిలేదు. వాస్తామ్పతికుక్క రూప
 ముతోవచ్చి ప్రజాపతిశరీరమును కాపాడుచున్నాడను వర్ణన
 మెంతయు సమంజసముగనున్నది. ఇది మనసిద్ధాంతముచు
 బలపరచుచున్నది.

వీనియన్ని టికంటెను యింకను బలవత్తరమైన ప్రమాణములుగలవు. ఋI, 161, 13లో “సంవత్సరాంతమందు శ్వానమువచ్చి ఋభువులను (ఋతువులకధిష్ఠానదేవతలను) మేల్కొలిపెను,, అనియున్నది. దీనికర్థమేమి? “శ్వాన,, మనగ గాలి, యని శాయనాచార్యుల వారర్థము జెప్పిరికాని, యిదితప్పు ఋI, 105, 11—నుగూర్చి శాయనులవారుచేసినవ్యాఖ్య సరిగనున్నది. అచ్చటనేమున్నదనగ:—“యమలోకజలములను దాటివచ్చి శ్వానము తూర్పుదిక్కున గన్పట్టెనట! వెంటనే ఆ శ్వానము సూర్యకిరణములలో మునిగిపోయెనట—దీనిభావము స్పష్టమగుచు నేయున్నది. అనగ, పితృయానము పూర్తికాగనే వసంతవిషువక్ వద్ద శ్వానము—“శ్వేత్”, నక్షత్రము—గన్పట్టెననుట స్పష్టము.

ఋగ్వేదములో వర్ణింపబడిన కుక్కలు ఎరుపు, నలుపు, వగైరా రంగులు గలవిగను ప్రకాశమానమైనవిగను, నాల్గు కండ్లుగలవిగను, యమలోకమును యమలోకమార్గముచు కాపాడుచున్నవిగను, పాలను వెడలగ్రక్కుచున్నవిగను, పాలను చేయుచున్నవిగను, సంవత్సరమును ఉపక్రమించు(ప్రారంభించు)చున్నవిగను, గన్పట్టుచున్నవి. దీనినిబట్టి గ్రీకు, హిందూ, పార్శి, గ్రంథములలో నర్చితమైన కుక్కలన్నియు ఒకటైనవి అర్థమగుచున్నది. అనగ, ఆకాలమున,—యీ జాతులన్నియు ఒకచోటనే కాపురమున్నప్పుడు—శ్వాననక్షత్రము (Dog-Star) వద్ద విషువక్ ఉండగ, నూతనసంవత్సరదియు, దేవయానముచు ప్రారంభమయ్యెడివని మొత్తముమీద సారాంశము.

అయితే, యీ కుక్కలకు నాలు కండ్లక్కడనుండి వచ్చినవి? "పాలమిన్నేటి" దరిచున్న నాలు నక్షత్రములే "శ్వే" నక్షత్రము. ఈ నాలు నక్షత్రములను నాలు కండ్లు గా భోల్చిరి. ఈ ఈ నాలు కండ్లను తలమీదనే యుండనక్కరలేదు. (ఇంద్రుని కండ్లు శరీరమునందంతటను వ్యాపించినట్లే) యీ కుక్కలకండ్లుకూడ శరీరమందంతటను వ్యాపించియున్నవన్నచో దోషమేమి? ఈ కుక్క "నీటిలోనుండి పుట్టినదనియు, దీని గృహము ఆకాశమందున్నదనియు, ఇది తనకాంతిచే నలుదిక్కులను వెలింగించుచున్నదనియు అధర్వవేదము VI, 80, 3 ను బట్టి గ్రహింపవచ్చును.

సూర్యునితో కూడ యీ శ్వానము దయించుచున్నప్పుడు వసంతోదయమయ్యెను. వసంతర్తువు మిక్కిలి ఆనందసంధాయకముగా నుండును. ప్రకృతికాంత నవనవారుణకాంతులతో శోభిల్లుచుండును. సాత్విక తేజోనిధియైన విష్ణుమూర్తియందు విశిష్టమైయున్న అనంతకల్యాణ గుణములను దాల్చి వసంతుడా కాలమున ప్రకృతికాంతతో జగన్మోహనాకారముగ క్రేడసల్పుచుండును.

మరియు, యీ శ్వానము దేవమానాంతరమంను—అనగ, సూర్యుడు శరద్విషువక్ వద్దనున్నప్పుడు— సూర్యాస్తమయము కాగనే తూర్పున గన్పట్టును. సూర్యాస్తమానమందు తూర్పుదిక్కున శ్వానము దయించినప్పుడది వర్షాంతమును దెలుపును. ఆకారణముచేతనే, యీ శ్వాననక్షత్రమునకు "వర్ష—శత్రు

త్రము,, అనికూడ పేరువచ్చియుండును. వర్ణాంతమైనను అప్పటికింకను మేఘములుండియుండవచ్చును. ఉరుములు, మెరుపులతో అకాశము భయంకరముగ గన్పట్టియుండవచ్చును. ఈరీతిని శ్వాననక్షత్ర మొకప్పుడు సాత్త్వికగుణప్రధానమైన వసంతమును, మరియొకప్పుడు భయంకరరూపమైన వర్షర్తువు సూచించెను.

యమలోక ద్వారమువద్ద “కెర్ బెరోన్”-“ఆర్ థ్రోన్”- అను రెండుకుక్కలు గలవని గ్రీకుగాథలలో గలదు. “కెర్ బెరోన్,, అనగ “శాశ్వర,, అనియు, “ఆర్ థ్రోన్,, అనగ “వృత్ర,, అనియుశబ్దశాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించిరి. అయితే, వృత్రు డీయమద్వారముకడ నేలయుండవలెను? ఈ“ఆర్ థ్రోన్,,-(వృత్రుడు)- “హెరాక్లిన్,, చేత చంపబడెనట. దీనిభావమేమి? ఇంద్రశత్రువునకు వృత్రుడనియు, నముచియనియు ననేక ఘోషముగలవు. ఈవృత్రుడు మృగరూపమునుధరించి పోరాడెనని ఋగ్వేదములో పలుతావులందు గలదు. ఇంద్రు డీ మృగరూపధారియైన వృత్రుని తలనరికెను. అయితే, దుద్రుడు మృగరూపధారియైన ప్రజాపతి తలనరికెనని వైవచిత్పితిమి. ఈరెండుతలలును (మృగశీర్షములును) ఒక్కటేనా? ఇంద్రుడు నముచితలను యెచ్చటనో మూరప్రదేశములో (పరావతి) నరికెనట; ఎచ్చటనో తెలియదు. కాని, యింద్రుడు నముచితలను నరుకుటచే దేవయానమాగ్గము ఖాళీయయ్యెనని ఋగ్వేదము, 73,7 లో గలదు. అనగ, యింద్రుడు నముచితలను దేవయానద్వారమువద్ద నరికెనని స్పష్టముగుచున్నది. వా

జననేయసంహిత 10-14 మాడ దీనిని బలపరుచుచున్నది. ఈయజ్ఞములో పురోహితుడొకలోహపుముక్కను పులితోలు తోకప్పి యజమానునిచుట్టుత్రిప్పి, వసంతము మొదలు శిశిరమవరకు ఋతుపులపేర్లన్నియుచదివి, తుదకు—“ఇదిగో, నముచితల పారవేయబడినది,, అనిచెప్పి, దానిని దూరముగ పారవేయునట. అనగ, నముచితల సంవత్సరాంతమందు (శిశిరాంతమందు)— పితృయానాంతమందు— దేవయానద్వారము వద్ద నరికివేయబడినదని భావార్థము. దీనినిబట్టి “ఆర్ థోస్,,— (వృత్ర)— యమద్వారమువద్ద యేలనుండెనో, దానిని “హెరాక్లిస్,, యెట్లుచంపెనో స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడగ, ఒకనక్షత్రగణమునే కొందరు ఋషులు ప్రజాపతితలతోడను, కొందరు వృత్రునితలతోడను పోల్చిరి. అనేకఋషులనేకరీతులుగ తమగాధలనెల్ల తీసికొనివచ్చి తమయిష్టము వచ్చినట్లు యీనక్షత్రముల కంటగట్టుచుండిరనుట స్పష్టము.

గ్రీకు గ్రంథములలో వర్ణింపబడిన “ ఆర్ థోస్ ”—అను మొదటి కుక్కనుగూర్చి చెప్పితిమి. ఇక రెండవ కుక్క పేరు “ కెర్ బెరోస్ ” దీనిని మృగశీర్షలోనున్న మూడు నక్షత్రములతో (ఇకావకానక్షత్రములతో) పోల్చవచ్చును. దీనికే మూడు తలల కుక్కయని గ్రీకు గ్రంథములలోగలదు. దీనిని “ ఇకావకా ” తో—అనగ, “ త్రీశీర్షా , అని ఋ X, 99, 6 లో వర్ణింపబడినదానితో—పోల్చవచ్చును. ఇంద్రుడు మూడు తలలును, ఆరు కండ్లును గలిగినట్టి రాక్షసిని చంపెనని X, 99, 6 లో గలదు. వృత్రాసురుని (ఆర్ థోస్) తలను

గ్రీకులు కుక్కగ పోల్చిరి. హిందువులు మృగముగ పోల్చిరి. ఆరీతినే , „ఇకావకా” నక్షత్రములను గ్రీకులు „ మూడు తలలకుక్క ’ గ (కెర్ బెరోస్)—పోల్చిరి. హిందువులు „ త్రిశీర్షా ” అను రాక్షసిగ పోల్చిరి. ఈ రెంటిని చంపిన వానికి , హెరాక్లిస్ , అని గ్రీకులు పేరుపెట్టిరి; దీనికే హిందువులు , ఇంద్రుడ , ని పేరుపెట్టిరి. మృగశిరానక్షత్రములును శ్వాననక్షత్రములును బహు సమీపమందుండుటచే వానిలో వానికే కొందరు మృగమనియు, కొందరు కుక్కయనియు, అనేకు లనేకరీతులుగ. పేర్లు పెట్టియుందురు. కనుక, యీపోలికలను దూరముగనుంచి మొత్తముమీద భావార్థమును గ్రహించుటయే మనక తావ్యము.

ఈ పురాణగాధలింకను పూర్తిగాలేదు. ఇంద్రుడును నముచియు నొక ఒడంబడిక చేసికొనిరట—, రాత్రి పగలుగాని సమయమందునను, తడిపొడిగాని ఆయుధముతోడను , యింద్రుడు నముచిని చంపవలెనట. ఈ ఒడంబడిక తండ్య బ్రాహ్మణము XII, 6, 8-లో నున్నది. ఇంద్రుడు తుదకు నముచిని-అప్రకారమే చంపెనట. రాత్రిపగలు—దేవతలకు రాత్రి పగలు కానిసమయమందు, అనగ దేవపితృయానముల సంధికాలములో ఇంద్రుడు నముచిని చంపెను. అనగ, సంవత్సరారంభమందు దేవయాన ద్వారమువద్ద చంపెనని వైనవివరించితిమి. ఇక తడిపొడిగాని ఆయుధ మేది? నీటిపై నురుగు. ఋ VIII, 14, 13లో యింద్రుడు నముచి తలను నీటి నురుగుతో నరికెననివర్ణింపబడియున్నది. ఈనురుగు యెక్కడిది?

దీనిభావమేమి? ఇంద్రుడు నముచిని దేవయాన ద్వారమువద్ద
చంపెను. అచ్చటనే పాలమిన్నేరుగలదు. కనుక, యీనురుగు
ఆయేటిలోనిదే. ఆకాశమునంత నొక సముద్రముగను, నక్షత్ర
గణములు నందలి నురుగుగను కవులు వర్ణింతురు. మహిమ్ను
స్తోత్రములలో రుద్రుని స్వరూపమిట్లు బహుమనోహరముగ
వర్ణింపబడినది.

[నేదం నభోమండల మంబురాశిరై తాశ్చతా రా నవ
ఫేనభంగా । వియద్వ్యాపీతా రాగణగుణిత ఫేనోగమరుచిః ।
ప్రవాహకోవా గాంయః పృషతలఘు దృష్టశిరసితే । జగ
ద్వీపాకారంజలధివలయం తేన కృత । మిత్యనేనైవోనేయం
ధృతమహిమదివ్యం తవ వపుః॥

[ప్రజానాథంనాథ ప్రసభమభికంస్వాం దృహితరం । గతం
రోహిద్భూతాం రిరమైషు మృష్యస్యవపుషా । ధనుష్పా
ణోర్యాతం దివమపిసపన్నికృతమముమ్ । నసంతం తే
ద్వ్యాపిత్యాజాతిన మృగవ్యాధరసభసః॥]

ఇది జటాజూటమందు గంగను ధరించిన - శివునివర్ణనము.
రుద్రుని తలమీదనున్న గంగాప్రవాహములోని నురుగులు
ఆకాశములోనున్న నక్షత్రములచే మరింతశోభాయమానముగ
ప్రకాశించుచున్నవి.

ఈశ్లోకముందు రుద్రుడు ప్రజాపతితలను ననుకుటకూడ
వర్ణింపబడినది. ఈకథయంతయు ఆకాశమందు వర్ణితమై
యున్నదని యీకవి చెప్పుచున్నాడు. కేరాలరూపధారియైన

రుద్రుని (మృగవ్యాధనక్షత్రము) మీదుగ ప్రవహించుచున్న పాలమిన్నేటిచే యీకథ న్యక్తమగుచున్నది.

మహిమ్నస్తోత్రకారులకే పాలమిన్నేటిలో నురుగులు గా న్నించినప్పుడు వేదకాలమునాటి ఋషిశ్వరులకు గన్పించుట లో నాశ్చర్యమేమి? పార్శ్వగంధములలోకూడ నిట్టిగాధయే గలదు. కనుక, ఒకప్పుడు మృగశీర్షనక్షత్రమువద్ద విషువ నుండెనని యూహించినచో యీ నముచివృత్తాంతమును బహు సమంజసముగ అర్థము చేసికొనవచ్చును. ఇంకొకవిధముగ నముచి వృత్తాంతమునకు భావార్థము కుదురదు.

కిరాతవేషధారియు, భయంకరరూపుడైన రుద్రుడు మృగరూపధారియైన ప్రజాపతివెంట బరుగెత్తెనను గాధనెట్లు సమర్థింపవచ్చును. రుద్రుడు తనజటాజూటమందు గంగను ధరించెను. ఆతనికి రుద్రభూమియే ప్రీయమైనవాసస్థానము. రుద్రుడు కిరాతరూపధారి. ఈవర్ణనల నెట్లు సరిపుచ్చవచ్చును. ఆకాశమందు గన్పించుచున్న మృగవ్యాధనక్షత్రమే రుద్రుడు; మృగవ్యాధుడనగ కిరాతుడు. ఈనక్షత్రమునకు వైభాగమందు గాన్పించు తెల్లనీప్రవాహమే (పాలమిన్నేరే) రుద్రుని జటాజూటమందున్న గంగాప్రవాహము. ఈనక్షత్రము పితృయాన సమీపమందుండుటచే రుద్రుని ప్రేతభూమి నివాసమును దెలుపుచున్నది. ఈమృగ వ్యాధనక్షత్రమునకు ముందున్న మృగశిరానక్షత్రమే మృగరూపుడైన ప్రజాపతి; దీనికి ముందున్న రోహిణీనక్షత్రమే ప్రజాపతి కూతురైన రోహిణి.

ప్రజాపతి కామాతురుడై తన కుమార్తెయైన రోహిణివెంట
బడుచుండగ, వెనుకనుండి కోపముతో రుద్రుడు కిరాతరూప
ధారియై పరుగెత్తుకొనుచువచ్చి తన బాణముతో మృగరూపు
డైన ప్రజాపతితలచు నరికెను.

మన సిద్ధాంతమును బలపరచుచు సంవత్సరారంభమును
సూచించు కథలీకనుగలను. 'వృత్రుని చంపినచోటనే,, సం
వత్సరము 'సముద్రములోనుండి లేచివచ్చినద,, నీ ఋ X,
192, 2లో గలను, ఈరీతిగనే వసంతవిషువక్ మృగశీర్షలో
నున్నప్పుడు మృగరూపుడైన ప్రజాపతి సంవత్సరము నుపక్ర
మించెనని చెప్పవచ్చును. రుద్రుడు ప్రజాపతిని చంపెను.
ప్రజాపతి=సంవత్సరము=యజ్ఞము=యివన్నియు సమానార్థక
ములే. రుద్రుడు యజ్ఞరూపధారియైన ప్రజాపతిని సంవత్స
రారంభమందుచంపెను. అందుచేతనే రుద్రునకు 'యజ్ఞధ్వంసి,,
యను పేరువచ్చినది. రుద్రుడు దక్షాధ్వరధ్వంసియను పురాణ
గాధకలదు. మహాభారతము; సాప్తికపర్వము 18, 13-14లో
[తతఃసయజ్ఞం వివ్యాధరౌద్రేణహృదిపచిణ్ణా | అపకాంతస్త
తోయజ్ఞో మృగోభూత్వాసపావకః | సతుతేనైవ రూపేణది
వంప్రాత్య వ్యారాజత్ | అస్వీయమానో ధ్రుదేణ యుధ్విర
నమస్తలే||—

' రుద్రుడు తన బాణముతో యజ్ఞము (ప్రజాపతి) యొక్క
హృదయములో గ్రుచ్చెను. ఇట్లుపోడువబడియజ్ఞము నిప్పులు
గ్రక్కుచు మృగరూపముతో ఆకాశమువకెగసెను. ఈప్ర

కారముగ రుద్రునిచే తరుమటడుచు యీ మృగము ఆకాశ మందు వెలుగుచున్నది" ఈకారణముచే రుద్రునకు "యజ్ఞ ధ్వంసి" యను పేరువచ్చినది.

కొన్ని చోట్ల ప్రజాపతియేయజ్ఞరూపమునుధరించితనంతట తానే దేవతలకు యజ్ఞార్థమై సమర్పించుకొనెనని వర్ణింపబడి యున్నది. [తండ్యబ్రాహ్మణము: VI, 2, 1] అంతట దేవ తలు ప్రజాపతిని వారముదయకాలమందుచంపి యజ్ఞమును చేసిరట. కనుక ప్రతివాగును సంవత్సరారంభమందు అశ్వ మేధము చేయవలెనని తై|| బ్రా|| III, 9, 22 లో చెప్పిరి. ఈకథలయొక్క భావార్థము తెల్లమగుచునేయున్నది. అనగ, మృగశీర్షవద్ద సంవత్సరారంభమయ్యెనని తాత్పర్యము. ఇది కాలసూచకమైనకథ.

పార్శ్వ గ్రంథములో ' తిస్త్రి ' అను నక్షత్రముగలదు. ' తిత్తేయీ ' అను పారశీనెల మనమార్గశీర్షమాసముతో సరిపోవుచున్నది. కనుక, యీ ' తిస్త్రి ' నక్షత్రమును మన ' ఇవకా ' లతో పోల్చవచ్చును. ఈపదము ' త్రి-స్త్రి ' నుండి యుత్పన్నమైయుండవచ్చును. "త్రిస్త్రి" అనగమూడు నక్షత్రములని అర్థము. ఈమాటక్రమముగ. ' తిస్త్రి, తిస్త్రి ' అనుమాపాంతరములను పొందును. ' తిస్త్రి లేక తీర్ ' అనగ ' బాణ ' మని పార్శ్వ అర్థము. రుద్రుని బాణములోమూడు నక్షత్రములున్నవని ఐతగేయ బ్రాహ్మణ ములోగలదు. కనుక యీవర్ణనము సరిపోవుచున్నవి.

కనుక పార్శ్వ భాషలోని 'కేన్' అను పదమును, గ్రీకు భాషలోని 'కెన్ బెరోస్' అనుపదమును, సంస్కృతములోని 'కృత్తిశీర్షా' యను పదమును సమానార్థకములే. ఇవన్నియు మృగశీర్షలోని 'ఇ-వకా' సక్షత్రములను తెల్పుచున్నవి. దీనికే రుద్రుని బాణమనియు, ఓరియానుని మొలపటకాయనియు అనేకవిధమైన గాధలుపుట్టినవి.

వసంతవిషువత్ మృగశీర్షలోనున్నదని చెప్పినచో, మన పురాణములలోని త్రిమూర్తుల గాధలను సరళముగ సమన్వయింపవచ్చును. విష్ణుమూర్తి తన సత్యగుణముచే అనందసంధాయకమగు పసంతర్తువు గల్పించుచున్నాడు. రుద్రుడు భీకరాకారమునుదాల్చి ఉరుములను మెరుపులను గల్పించుచున్నాడు. ప్రజాపతి నూతన సంవత్సరము నుపక్రమించుచున్నాడు. ఈ త్రిమూర్తులను ఒకచోటనే కూడియున్నారు. ఇచ్చోటనే విష్ణుమూర్తి వరాహమును చంపెను. (ఋ I, 61, 7) ఇచ్చోటనే యింద్రుడు వృత్రాసురుని సంహరించెను. ఇచ్చోటనే రుద్రుడు మృగరూపుడైన ప్రజాపతిని వెంటనంపెను. ఇచ్చోటనే, దేవపితృలోకమును వేరుచేయు ఆకాశ గంగా ప్రవాహము ప్రవహించుచున్నది. ఈనదిని (వైతరణిని) దాటియే యనులోకమునకు పోవలసియున్నది. ఈరీతిని చూచినచో త్రిమూర్తులును యీ ఒక్క తావుననే చేరియున్నారు. దీనినే తరువాతి కవులు వర్ణించినట్లు, త్రిశిరములుదాల్చిన దత్తాత్రేయుడును, ఆతనివెంట శ్వాన (కుక్క) సూపములధరించిన చతుర్వేదములును, ఇచ్చట మూర్తీభ

వించినవని చెప్పవచ్చును. ఇకొవకమూలనబడు యీమూడు
 నక్షత్రములే దత్తాత్రేయుని మూడుశిరములు; ఆ వెంటునున్న
 శ్వాననక్షత్రమే చతుర్వేదములు. ఈగాధలన్నియు యింత
 మనోహరముగ, ఒక్కచోటనే, కలిసియున్నతావు యీఖిగో
 శమందు మరియెచ్చటను కానరాదు.

మృగశిర్ష

అ ర వ య ధ్వా య ము

—♦ బరయః; అతని మొలపటకా ♦—

హిందూ, గ్రీకు, పారశీకులు మొట్టమొదట కలిసియున్నప్పుడే యీమృగశీర్షానక్షత్రమును పూర్తిగ గుర్తించిరని యీక్రింద జెప్పబోవు గాధలవలన మరింతస్పష్టముగాగలదు. ఈమూడు జాతులవారి గాధలును ఒక్కపోలికగలవే యగుటచే యీసిద్ధాంతము మరింత బలపడుచున్నది. ఒకప్పుడు వసంతవిషువక్ మృగశీర్షానక్షత్రములో నుండియుండిన నేగాని యీగాధలకు సరళమైన భావార్థము కుదురదు.

„అగ్రహాయణ” యనుపేరు పాణినికాలములో నుండెనని పైన వివరించితిమి. ఇదియొక నక్షత్రమునకు పేరుగ నుండెను. పాణినికంటె పూర్వకాలమందుకూడ యీశబ్ద మీయర్థములో ప్రయోగింపబడియుండవలెనని మన మూహింపవచ్చును. అయినను, యిట్లు హించుట కాధారమేమైన గలదేమో విచారించము. „హాయన” యను పదము ఋగ్వేదమందు గానరాకపోయినను అధర్వవేదమందును బ్రాహ్మణములందును యీపదము గాన్పించుచున్నది. „హాయన” యనుపదము „హా” = వెళ్లుట యను ధాతువునుండియు, „అయన” శబ్దము „ఇ” లేక „ఐ,, = వెళ్ళుట యను ధాతువునుండియు యుత్పన్నమైనవని పాణిని (VIII, 1, 48) చెప్పు

చున్నాడు. 'హాయన', శబ్దమునకు 'కాలము'; లేక "వృహి
 యనుధాన్యము అని రెండర్థములను పాణిని చెప్పుచు
 న్నాడు. ఈశబ్దమునకు రెండర్థము లెట్లువచ్చినవో మన
 మింకొకరీతిగ వ్యుత్పత్తిర్థమును దీసివివరింపవచ్చును. 'హాయన
 శబ్దమును కాలవాచికములగు 'అయన,, 'అగ్ర
 యన,, శబ్దములతోడను, వానినుండి యుత్పన్నమైన షాణ్మా
 సక్రతువులతోడను పోల్చిచూడవచ్చును. ఎట్లనగా:- సంవ
 త్సరమును దేవయానమనియు పితృయానమనియు రెండుసమ
 భాగములుగ విభజించుట బహుప్రాచీనమైన యాచారమును
 ట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు. ఇచ్చట 'అయన,,
 శబ్దము కాలవాచికముగ నున్నది. దీనికి ముందు 'హ,, కా
 రమును చేర్చినచో 'హాయన,, యనుపదము వచ్చును;
 ఇదియే తదుపరి 'హాయన,, యనుపదముగ మారియుండ
 వచ్చును. ఈరీతిగ, ఏ, లేక ఇ, అను ఒక్కఠాతువునుండి
 యే 'అయన,, 'హాయన,, శబ్దములు రెండును కాలవాచి
 కములుగ సిద్ధించుచున్నవి. పాణినివలె రెండుఠాతువులను
 గ్రహింపవలసిన పనిలేదు. 'అయన, శబ్దము క్రమముగ
 'హాయన, మైనప్పుడు, 'అగ్రయన, శబ్దముకూడ క్రమముగ
 'అగ్రహాయన,, మగును. ఈరెంటిలో 'అయన, శబ్దము అర్థ
 సంవత్సరమును హాయిశబ్దముష్టార్థ సంవత్సరమును సూచిం
 చుటకు ప్రయోగింపబడి యుండవచ్చును.

'అయన, శబ్దము మొట్టమొదట గమనమును అనగ సూ
 ర్యగమనమును సూచించెను. అటుపిమ్మట కాలవాచిక మా

రెను. దానినుండియే „అగ్రయనేష్టు,, అను షాణ్మాసక్రతు
 వులు పుట్టినవి. ఈక్రతువులు సంవత్సరమునకు రెండుసార్లు
 —అయనారంభములందు—ఆచరింపబడుచుండెడివి. . అశ్వ
 లాయన శ్రౌతసూత్రములపై వ్యాఖ్యానముచేయుచు గార్గ్య
 నారాయణుడు, అగ్రయన, శబ్దమున కిట్లు అర్థమువ్రాసెను.
 „అగ్ర+అయన,, అయన, అనగ తినుట, యని యర్థము
 చెప్పెను. అనగ, ఈక్రతువుచేసిన పిమ్మట భోజనముచేయ
 వలెనట. అనగ, క్రొత్త సంవత్సరపుపంటను తినుటకు ముందు
 యీక్రతువును చేయవలెనని భావము. „అగ్రయనేష్టు,,
 అనగ క్రొత్తపంటలనుగూర్చి చేయుక్రతువులని యిటీవల
 మనువుకూడవర్ణించియున్నాడు కాని, యీవ్యాఖ్యానములు
 యిటీవల—ఋతువులు మారినపిమ్మట— చేయబడినవి.
 ఇటీవలివారు సంవత్సరములో మూడుక్రతువులు చేయవలె
 ననిరి. వసంతర్తువులో „వృహి,, యను ధాన్యముతోడను.
 వర్షర్తువులో „శ్యామక్,, మను ధాన్యముతోడను క్రతువులు
 చేయవలెనని యిటీవలి వ్యాఖ్యాతలు రెంటిని మూడు క్రతు
 వులుగ మార్చిరి. వసంత, శరదృతువుల ప్రారంభములో—
 (ప్రాచీన దేవ పితృ యానారంభములో) యీఅగ్రయనేష్టు
 లను చేయవలెనని అశ్వలాయన సూత్రములలో గలదు.
 తై|| సం|| V, 1,7,3, లో కూడ „సంవత్సరములలో రెండుప
 ర్యాయములు ధాన్యమును వండవలె,, నని గలదు. దీనిని
 బట్టికూడ అగ్రయనేష్టులు అసలు రెండేగాని, మూడుకావని
 స్పష్టపఱచుచున్నది. ఈక్రతువులపేర్లుకూడ కాలసూచక

ముగనుండుటయేగాక, మనసిద్ధాంతమునకు చేయూతనొసంగుచున్నవి. పాణిని కాలమందు అగ్రహాయణ, శబ్దము నక్షత్రనామముగ నున్నమాట నిజమేగాని దీనికి వేదమునందు కూడ నేమైన ఆధారముగలదా? పాణిన్యాచార్యుడు మృగశీర్ష నక్షత్రమునకు పెట్టిన „అగ్రహాయణ,, మనుషేరు తత్పూర్వమునుండియు పరంపరగ వచ్చుచున్న పేరే యైయుండవలెను. ఏలననగ, ప్రతిఅయనమును యేదోయొక నక్షత్రముతో ప్రారంభము కావలెను. కనుక మొదటి (లేక అగ్ర) అయనముతో ప్రారంభమగు నక్షత్రమునకు „అగ్రయన,, మనుషేరు క్రమేణవచ్చియుండవచ్చును. కనుక 'అగ్రయన' మనగ మొదటి లేక అగ్ర అయనముతో నుదయించు నక్షత్రము అనిపేరు. „అగ్రయన” శబ్దము మృగశీర్షనక్షత్రమును దెల్పుచున్నవను ప్రత్యక్షవాక్యము లేమియు వేదమునం దింతవరకును గానరాలేదు. ఇంతప్రత్యక్షవాక్యములు లేకపోయినను, తదితరప్రమాణములనుబట్టి యీభావమే నిష్పన్న మగుచున్నది.

ఉదాహరణ:— తై॥ సం॥ VI, 4, 11, 1లో—యజ్ఞవేదికవైకొన్ని పాత్రలను పెట్టుదురు. వీనిలో మొదటిపాత్రకు „అగ్రయన” మనిపేరు అనగ, సంవత్సరమును, లేక అయనమును ప్రారంభించునక్షత్రమునకు అగ్రయనమనిపేరు, దీనిలోనిభావము సువ్యక్తమగుచునే యున్నది. కనుక, పూర్వకాలమున యజ్ఞయాగాదిక్రతువులకొరకై కూడ మృగశీర్షనక్షత్రమును „అగ్రయన” మని పిలుచుచుండెడివారనుట స్పష్టము. తదు

పరి .అగ్రయనేష్టి'యొక్క మూలార్థము నశించిపోగనే ఈ నక్షత్రము పేరుకూడ వెనుకబడెను. అటుపిమ్మట, 'అగ్రయన' మనగ, ఆక్రతువులను చేయు మాసమునకే పేరయ్యెనుగాని మృగశీర్షనక్షత్రమునకు తరుచుగ ప్రయోగింపబడుచు రాలేదు. కనుక, ఆపేరు మరుపునకువచ్చెను.

ఆకాశమందింత మనోహరముగ గన్నట్లు యీ నక్షత్ర గణములపై యెందరెన్నివిధములుగ తమతమ పురాతనగాధలనెల్ల తీసికొనివచ్చి యంటగట్టిరో మనముక్రిందయధ్యాయములో చూచియున్నాము. ఒకానొకడు కానూతురుడై యొక స్త్రీవెంటపరుగెత్తుట; వానినిమరియొకడు వెనుకనుండి బాణముతో కొట్టుట; దానితో వానితల తెగుట; యివి— యీగాధలలోనెల్ల ప్రధానాంశములు. హిందూ, పారశీక, గ్రీకుగాధ లీరీతిగనున్నవి. అదిగాక, 'తేలుకుట్టుటచే ఓరయన్ చనిపోయె'నని గ్రీకులలో నొకకథగలదు. కాని యిది యిటీవల — మేషాదిరాసులు కల్పింపబడినపిమ్మట — పుట్టిన గాధయైయున్నది. దీనిఅర్థమేమనగ:— పశ్చిమమున మృగశీర్ష (ఓరయన్) అస్తమించుచున్నప్పుడు - తూర్పుదిక్కువ వృశ్చిక రాసి యుదయించుచుండును.

ఇక జర్మనుగాధలుకూడ మనసిద్ధాంతమునే బలపరుచుచున్నవి. సంవత్సరాదికిముందు ౧౨ రోజులు (ప్రాతసంవత్సరముముగిసి, క్రొత్తసంవత్సరమింక ౧౨ రోజులుకు రాబోవుననగ) జర్మనీదేశములో, పల్లెటూళ్లలో పగటివేషములు వేయుదురట, ఇద్దరుమనుష్యులు ఒకడు జింక (మొగది)

వేషమును, మరియొకడు లేడి (అడవి) వేషమును వేసికొని
 వీధులవెంట బయలుదేరుదురట, ఒక దానినొకటి ప్రేమించు
 చున్నట్లుగ పాటలుపాడుదురట, ఈ రెండునిట్లు సల్లాపములా
 డుచుండగ వెనుకనుండి ఒక వేటగాడువచ్చి బాణముతో వీని
 నికొట్టునట, దీనిభావమేమి? అనగ 'జింక'తో - 'మృగశీర్ష'
 తో సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెనని దీని అంతరార్థము. ఈ
 కథకూడ మృగయాపుడైన ప్రజాపతిని రుద్రుడుచంపివ కథ
 ను పోలియున్నది. ఇవి ప్రాచీనపరిస్థితులనుదెల్పు చిహ్నా
 ముగనున్నది. ఇక యీ ౧౨ రోజులకర్థమేమి? ఇవి మన
 హిందువుల 'ద్వాదశాహమతే' క్రొత్తసంవత్సరము రాక
 ముచుపు - క్రొత్తసంవత్సరపు యజ్ఞముచుప్రారంభించుటకు
 ౧౨ రోజులు యజ్ఞోపక్రమణమునకై దీక్షితులుకావలసి
 యుండునని వైన చెప్పితిమి. ఈ దినములు హిందువులకు చా
 లముఖ్యమైనవి. అదిగాక, సంవత్సరములో సారచాంద్రమా
 సములకుగల భేదము ౧౨ రోజులు. ఈ ౧౨ రోజులను అధి
 కముగ గలిపినగాని చాంద్రసంవత్సరము సారసంవత్సరము
 తో సరిపోదు. ఏనికే అధిక దినములని పేరు. వీనిని ప్రతిసంవత్స
 రమును కలుపుకొనుచుండుటకంటె, మొత్తముగ పేరనిచ్చి
 ఒకపర్యాయమే "అధికమాసము"గ చాంద్రసంవత్సరమునకు
 కలుపుచున్నారు. వీనినే పాశ్చాత్యదేశములలో "కుక్క-
 దినములు" (Dog Days) అనిచెప్పుదురు. అనగ, సంవత్స
 రాదిని సూచించుటకు శ్వాన (కుక్క) నక్షత్రముదయించిన
 ప్పుడు యీ దినములకేపేరు వచ్చియుండును. ఈ భావమే

ఋగ్వేదములో కూడ గలదు. "శ్వానము (కుక్క) వచ్చి (ఋతువుల కధిష్ఠాన దేవతలగు) ఋభువులను మేల్కొలిపెను," (I, 161, 13,)

ఈరీతిగ, ఒక్కహిందువులగాధలేగాకుండా జర్మన్, గ్రీకు, పారశీక, గాధలుకూడ మనసిద్ధాంతమునకు బలమునిచ్చుచు చున్నవి. ఆర్యసంతతివారైన^{ధిప్} రందరును కలసి ఒకచోట నున్నప్పుడే యీ గాధలుపుట్టియుండవలెను. ఈ గాధలు పుట్టినపిమ్మటనే, యీజాతులన్నియు వేర్వేరు చీలిపోయి యుండవలెను.

ఆకాశమందు ఓరయాన్ అనువేలకాడు చేతితో నొకదండమును, సింహపుత్రోలును, ఖడ్గమును, మొలకొకదట్టిని (పటకాను) ధరించి కాన్పించుచున్నాడని గ్రీకు గాధలు చెప్పుచున్నవి. ఈవర్ణనము హిందువులలోను పారశీకులలోనుకూడ గలదేమో విచారించిచూతము. మృగశీర్షానక్షత్రమునకు 'సోమ' దేవత యధిష్ఠానదేవతయని వేదవాఙ్మయమందుగలదు. సోమశబ్దమే పారశీకభాషలో 'హోమా' శబ్దమగుచున్నది. 'హోమ'యూష్ట్' అను పార్శ్వ గ్రంథములో ౨౬వ శ్లోకము సర్వవిధములచేతను మనహిందువుల యజ్ఞోపవీత ధారణమంత్రమును పోలియున్నది.

'ప్రతే మజ్డో బరత్ (1) పౌర్వ నిమ్ (2) ఐవ్యోంఘనెమ్ సైహాగ్ - వైసంఘెమ్ మేన్య (3) తస్ తెమ్ సంఘుహిమ్దై సమ్మజ్ డయాన్ నిమ్॥'

(1) పౌర్వనిమ్ = పురస్తాత్ ; (2) ఐవ్యోంఘనెమ్ (యజ్ఞోపవీతం) లేక 'కుశ్చీ' (3) మైన్య - తస్ తెమ్ = సహజమ్.

ఈపార్శ్వ శ్లోకమున క్షేమమునగ:- భగవంతుడు, హోమకు ఒకదట్టినీ లేక పటకానుయిచ్చెను. ఇది అతనికి సహజమైనది యు, నక్షత్రములతో పొదుగబడినదియు, పుగాతనమైనది యునై యున్నది. ఈదట్టినే పారశీకులు 'కుస్తీ' యనెదరు. ఇదియొక పవిత్రమైనదారము. దీనిని 'పారశీకులు నడుము చుట్టునుధరింతురు. గ్రీకులువర్ణించిన ఓరియనుని 'పటకా'యే అనగ, మృగశీర్ష నెత్తిపై సరళరేఖగనుండు మూడునక్షత్రములే యీదట్టి (లేక కుస్తీ) యని తెలిసికొనవలెను. దీనినే భారతీయులు యజ్ఞోపవీతమనిరి.

మృగశీర్ష, కు ప్రజాపతి, యనిదేనవాజ్ఞయము చెప్పుచున్నది. ప్రజాపతి, యన్నను, యజ్ఞ, మన్నను సమానార్థకమే. ప్రజాపతియొక్క- అనగ యజ్ఞ, ముయొక్క- సదుము చుట్టునున్న వస్త్రమునకే యజ్ఞోపవీతమని పేరు. యజ్ఞముయొక్క ఉపవీతము యజ్ఞోపవీతము ఉపవీత మనగ వస్త్రము. ఈ వస్త్రమునే మనమిప్పుడు జన్నిదమనెదము. బ్రాహ్మణులు ధరించు జన్నిదము నిజముగ ప్రజాపతియొక్క వస్త్రము (ఉపవీతము) నుండియే యుత్పన్నమైనదని యీక్రింది చర్యవలన స్పష్టముగాగలదు.

యజ్ఞోపవీతమనగ = యజ్ఞ + ఉపవీత; దీనికి రెండు విధములుగ అర్థముచెప్పిరి. యజ్ఞ కర్మకొరకై ధరించు వస్త్రము, అనియు; లేక, యజ్ఞముయొక్క వస్త్రము, అనియు రెండర్థములుగలవు. ఈరెండవ యర్థమే యొక్కవగ సమంజసముగనున్నది. హోత్రులు, సరమాత్మను యజ్ఞ, మని పిలుచు

చున్నారు; యాయజ్ఞముయొక్క ఉపవీతమే యజ్ఞోపవీతము, అని పారిజాతస్మృతిః [యజ్ఞాఖ్య పరమాత్మాయ ఉచ్యతేచై వహోత్పత్తిః | ఉపవీతంయతోస్యేదం తస్మాద్య యజ్ఞోపవీతకమ్ |—

యజ్ఞోపవీతధారణ మంత్రమున కర్థమేమి? నేచుసిన్ను యజ్ఞముయొక్క ఉపవీతముతో (అనగ వస్త్రముతో బంధించుచున్నాను., ఈ మంత్రములోని ప్రథమచరణమిట్లున్నది:- 'యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ప్రజాపతే ర్యస్సహజం పురస్తాత్.' ఈమంత్రము యిప్పుడున్న సంహితలలో నెచ్చటను గానరాదు. కాని, యిది బ్రహ్మోపనిషత్తులో గలదు. దీనినే జ్ఞాన్ధాయనులవారుకూడ చెప్పిరి. ఈ మంత్రమునకును పాఠశ్రీకుల హోమయాష్ట, మంత్రమునకును సంపూర్ణమైన పోలిక గలదు. ఈ వస్త్రమునకు, పురస్తాత్, అనియు, సహజం అనియు విశేషణములు ప్రయోగింపబడినవి. ఈ విశేషణములే పార్శ్వశ్లోకములో గూడనున్నవి. ఈ 'ఉపవీతము, ప్రజాపతికి పురాతనమైనదియు, సహజమైనదియునై యున్నది. [సహజమనగ-అన్నియవయవములతో పాటు నిదికూడ సహజముగ పుట్టుకతోడనే పుట్టినదట—ఉదాహరణము కర్ణుని సహజకవచకుండలములు]. ఈ రెండు శ్లోకములకుగల యిట్టి సంపూర్ణమైన పోలికకు విశేషమైన గూఢార్థమున్నదనుటకు సందేహములేదు. దీనినే గ్రీకులు ఓరయానుని మొలపటకాయనిరి. ఆర్యసంకతులన్నియు నొకచోటకలిసియున్నప్పుడే యీ భావములు అర్జులలో ప్రబలియుండవలెను.

యజ్ఞోపవీతము పరమమైనది (అనగగొప్పది) పవిత్రమై
 నది, ఇది పూర్వకాలమందు (పురస్తాత్) ప్రజాపతితోకూడ
 సహజముగ (సహజం) పుట్టినది. ఉపవీత'శబ్దము (వే-నే
 యుట) అనుధాతువుచుండి పుట్టినది. కనుక దీనికి "వస్త్రము"
 అని అర్థమేయగునుగాని "దారము" అని అర్థముకాజాలదు.
 మొట్టమొదట, అసలీయజ్ఞోపవీతమనునది నడుముచుట్టు బి
 గించికట్టిన వస్త్రముగనుండేనేగాని, యిప్పటిమా రిగ' యెడ
 మభుజముమీదినుండి ధరింపబడిన జన్నిదపుదారముగ లేదు.
 యజ్ఞోపవీతమనునది వస్త్రమేగాని దారముకాదు. తై||సం||
 II, 5, 11, 1లో నివీత, ప్రాచీనాత, ఉపవీత - అనుమూడు
 యజ్ఞోపవీత ధారణావిధానములు వర్ణింపబడినవి. ఈ మూడు
 విధములును యజ్ఞోపవీతమునకు వర్తింపవనియు, యజ్ఞకర్మ
 చేయునప్పుడు ప్రతివారుధరింపవలసిన తేడిచర్మమునకుగాని,
 వస్త్రమునకుగాని వర్తించవలయుననియు మీమాంసకులు
 తలంచుచున్నారు. కనుక, పూర్వకాలమందు బ్రాహ్మణులు
 జింకచర్మమునో లేక వస్త్రమునో నడుమునకు ధరించుచుం
 డిరేగాని యిప్పటివలె దారమును జన్నిదముగ ధరింపలేదని
 తెలియుచున్నది. సూత్రములలో వర్ణింపబడిన కర్మకాండ
 విధానముకూడ యీ యాహానుబలపరుచుచున్నది. "ఉప
 నయన" కర్మలో యీ దారముమాట కెఱుచ్చటను చెప్ప
 బడలేదు. అశ్వలాయన గృహ్యసూత్రములు-, 19, 8-10-12
 లో అజినం, మేఖల, దండము—యీ మూడే చెప్పబడినవి
 గాని దారరూపముగు జన్నిదమెచ్చటను చెప్పబడలేదు. కాని

యీ కాలములో యీ దార మే ఉపసయనకర్మకు ప్రధానాం
 గముగ గన్నట్లుచున్నది. అయినను, వస్త్రమును ధరించు
 ఆచారమును మూత్రము మనముపూర్తిగ వదలివేయలేదు.
 పితరులకు అహరికర్మ చేయవలసివచ్చినప్పుడు యీమామూలా
 జన్నిదమునకుతోడుగ ఒక గుడ్డముక్కచింపి జన్నిదముగ
 ధరింతుము. ఇది వైనవివరించిన ప్రాచీనాచారముయొక్క
 చిహ్నము. బ్రాహ్మణుడు ధరించవలసిన మూడుజన్నిదము
 లలో నొకటివైబట్టలేనప్పుడు ఉత్తరీయమునకు ప్రత్యామ్నా
 యమని దేవలుడు తలంచుచున్నాడు. [తృతీయ ముత్తరీయా
 రం వస్త్రాభావే తదిప్యతే] ఇదియు పూర్వాచారమును సూ
 చించు చిహ్నముగ నున్నది.

యజ్ఞోపవీతమనునది మొట్టమొదట వస్త్రముగ నుండెడిది.
 స్మృతికారుల కాలమునాటికది జన్నిద (దార) గూపమునకు
 వచ్చెను. దీనికి మూడుముళ్ళు కలవు.

పాశశీకులు తమ „కుస్తీ,, ని నడుముచుట్టు ధరింతురు.
 ఇది గ్రీకుల ఓరయానునివర్ణనముతో సరిపోవుచున్నది. కాని
 బ్రాహ్మణులు యెడమభుజముమీదుగ ధరింతురు. దీనికి
 కారణమేమి? మానుషకర్మలన్నియు „నివీతి” గనే చేయవ
 లెనని తై|| సం|| II, 5, 11, 1-లో గలదు; (ఉపవీతికాదు.)
 నివీతి, అనగ „మెడలో తావళమువలె వ్రేలాడునట్లు,, అని
 కొందరు వ్యాఖ్యానము చేసిరి. కాని, కుమారలభట్టుని
 „తాంత్రివార్తిక, (III, 4, 2) ను చూచినచో „నివీతి,, అనగ

నడుము చుట్టుకట్టుట,, అని కూడ అర్థముకలదు. నడుము నకు బిగించికట్టిననే యేపనినైన చేయుటకు మిక్కిలి అనుకూలముగ నుండున,, ని కుమారిలభట్టుకూడ వ్యాఖ్యానము చేసెను. బ్రహ్మసూత్రముల శాంకరభాష్యమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు ఆనందగిరి, గోవిందానందు లిరువురునుకూడ యీవిధముగనే చెప్పిరి. [నివీతం కేచిద్లవేణికాబంధం స్మరంతి । కేచిత్పుక పరికరబంధం । తత్రగలవేణికాబంధో యుద్ధాదన్యత్రనప్రాప్నోతి పరికరబంధస్తు సర్వకర్మ స్వస్య గ్రతాకరత్వా ప్రాప్తయితి॥]

కాత్యాయన:— పృష్ఠవంశేచ నాభ్యాంచ యధృతం దతేకటిం । తద్ధార్యముపవీతం శ్యాన్నాతిలంబనచోచ్ఛితం॥

దేవల:— స్తనాదూర్థ్వమధోనాభే హనైవధార్యాంక దాచన॥

పూర్వ మొకప్పుడు బ్రాహ్మణులుకూడ—యిప్పటి పారశీలవలెనే— తమజన్నిదమును నడుముచుట్టు బిగించికట్టుకొనెడివారని స్పష్టమగుచున్నవి. అనగ, యెప్పటి కేపనిచేయుటకైనను సదాసంసిద్ధముగ నుండునట్లు, తమజన్నిదమును నడుమునకు దట్టించి కట్టుకొనియుండెడివారని తాత్పర్యము. పారశీకులయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయుజన్నిదములు ఆకాశమందు వెలుగుచున్న ప్రజాపతియొక్క యజ్ఞోపవీతమును (లేక ఓరయానునియొక్క మొలపటకాను) సర్వ

విధముల పోలియున్నవి. ఆదియందు నకుమునకు వట్టించి కట్టుకొన్న వస్త్రము, క్రమేణ యేగీతిగ యిప్పటికి జన్నిద రూపముగ మారి, భుజమెక్కెనో యిట వివరించుట అనవు సరము.

ఓరయానునియొక్క వేషమింతటితో పూర్తికాలేదు. నకుమునకు పటకా, చేతిగో దండము, చర్మము—యీ మూడునుకూడ ఓరయానుని వేషములో చేరిక వే. ఉపనయనములో వటువునకు కూడ యీమూడును అవుసరమే. వటువునకుమునకు గడ్డితో చేసినత్రాడును—మేఖలను—గట్టుదురు. ఈమేఖలకు బొడ్డుపైన మూడుముళ్ళు వేయుదురు. ఈమేఖలయే ఓరయానుని మొలపటకా; ఈమూడుముళ్ళును యీపటకాలోనున్న మూడునక్షత్రములకు సూచించును. [149 మేఖలాం త్రిరావర్త్యనాభిప్రదేశే గ్రంధిత్రయం కు ర్త్యాత్ ||] అదిగాక, యీమేఖలకు ముళ్ళువేయునప్పుడు “నీవు సోమునియుడివి, — (సోమస్యనీవిరసి) — అని చెప్పుచు వేయవలెనట. సోము డనగ మృగశీర్షనక్షత్రమున కధిష్ఠాన జేవతయని పైన చెప్పియే యుంటిమి, దీనినిబోలిన మంత్రమే పారశీకుల గ్రంథములలోకూడ కలదు. కనుక, యివి మృగశీర్షలో నున్న మూడు నక్షత్రములను సూచించుచున్నవనుట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు.

ప్రతివటుడును ఉపనయన కాలముందు పాలాశదండమును ధరింపవలెను. ఓదరణమా! ఋషయజ్ఞము పూర్తియగువరకు

సీవు గట్టిగ నిలువబడి నన్ను పాపము మండి రక్షింపుము [పాప
సనీయ సంహిత] అను మంత్రమును చదువుచు యీ దండమును
వటుడు ధరింపవలెను. ఇదికూడ యజ్ఞరూపుడైన ప్రజాపతి
నే నూచించుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

వటువు ధరింపవలసిన వస్తువలలో మూడవది జింకతోలు
న్యాయప్రకారము వటువును పూర్తిగ జింకతోలుతో కప్పి
వేయవలెను కాని వీనికి ప్రత్యామ్నాయముగ కొంచెము
జింకతోలును జన్నిదమునకు కట్టుచున్నాము.

మేఖల, దండము, అజినము—యీమూడును వటుని వేష
ములో ప్రధానాంశము ఈ వటుని వేషము ప్రజాపతి వేషము
తో సర్వవిధముల సరిపోవుచున్నది. అట్లుండుట న్యాయమే
ఏలననగ:—ప్రజాపతి బ్రాహ్మణులలో మొదటి బ్రాహ్మణుడు;
కనుక బ్రాహ్మణుడు కొదలచిన ప్రతివాడును యీ ప్రజాపతి
వేషమును ధరించవలెననుట బహుశయంబనముగ నున్నది.
ప్రజాపతి మృగరూపమును ధరించెను, కనుక వటుడుకూడ
శరీరమందంతటను మృగచర్మమును ధరించవలెను; ప్రజా
పతి నడుమునకు దట్టిని కట్టుకొనెను; కనుక వటుడుకూడ
నడుమునకు మేఖలను ధరించవలెను. ప్రజాపతి మొలద
ట్టిలో మూడు నక్షత్రములు గలవు; కనుక వటుని మేఖ
లలోకూడ మూడుముళ్ళుండవలెను. ప్రజాపతిచేతిలో దండ
మున్నది; కనుక వటుడుకూడ (పాలాళ) దండమును ధరిం
చవలెను. ఈవిధముగ, యీ రెండు వేషములును తూచినట్లు
సరిపోవుచున్నవి.

ఓరయానుని వేషమునకును, వటుని వేషమునకును రెండు భేదములు మాత్రమున్నవి. ఓరయానుని చేతిలో ఖడ్గమున్నది. వటునిచేతిలో ఖడ్గములేదు. ఓరయానుడు సింహపుతోలు కప్పుకొనెను. కాని వటుడు జింకతోలుకప్పుకొనెను. మొదటిభేద మెట్లువచ్చెనో తెలియదు; కాని, రెండవభేదమును మాత్రము సమర్థింపవచ్చును. వటుడు మృగాజినమును ధరించవలెనుగద; ఋగ్వేదములో “మృగ,, అనగ “సింహము,, లేక “జింక” అని శాయనాచార్యులవారు వ్యాఖ్యచేసిరి. కనుక, గ్రీకులు సింహపుతోలని అర్థముచేసికొనిరి; మనవారు జింకతోలని అర్థముచేసికొనిరి. ఈరీతిగ, అన్ని పోలికలును తూచినట్లు సరిపోవుచున్నవి.

మృగశీర్షానక్షత్రమును గుర్తించక పూర్వము మనయార్యులు వస్త్రములను ధరించుట యెరుగరని అర్థముకాదు. నిజస్థితి యేమనగ:— తాము ఆకాలమునాడు ధరించుచున్న వేషమునే ప్రజాపతికికూడ అంటగట్టెరని దీనిభావార్థము.

మనయెదుట యిన్నిప్రమాణములు గన్పట్టుచుండగ, మనసిద్ధాంతమున కెంతయో బలముచేకూరుచున్నది. గ్రీకులు, పారశీకులు, హిందువులు, జర్మనులు—మొదలగు ఆర్యసంతతులవారందరు ఒకప్పు డొక్కతావుననే యుండిరనియు, ఆకాలముననే యీగాధలన్నియు పుట్టినవనియు, తదనంతరమే వారందరు చీలిపోయి వివిధప్రాంతములకు పోయి రనియు దీనివలన సిద్ధించుచున్నది.

గ్రీకుల ఓరయాన్, నకును, భారతీయుల మృగశీర్ష, కును యిన్ని పోలికలున్నప్పుడు, యీ పేర్లుమాత్రమేల భిన్నముగ నుండవలెను? బహుశః ఓరయాన్, అను గ్రీకుశబ్దమును, ఆగ్రయన, అను సంస్కృతశబ్దమును ఒక్కమూల ధాతువునుండియే యుత్పన్నమైయుండుటకు చాల అవకాశములుగలవు. సంస్కృతములోని ఆ, కారము గ్రీకుభాషలో ఓ, కారముగును. ఇంతవరకు నిర్వివాదమే కనుక, ఆగ్రయన, అను సంస్కృతపదము గ్రీకుభాషలో ఆగ్రయన, అగును. అయితే గ, కారమెట్లుని పించును? శబ్దాదియందు గ, కారములోపించునని వ్యాకరణవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. కాని, శబ్దమధ్యమందు-ర, కారమునకు పూర్వమందు-గ, వర్ణములోపించునా లోపించదాయనునదే చర్చనీయాంశము. తదితరభాషలలో లోపించుననుట కనేక నిదర్శనములు గలవుగాని సంస్కృతగ్రీకుభాషలమధ్య లోపించునని ఖండితముగ చెప్పుటకు తగినసంతసామర్థ్యము నావద్దలేదు. గ, వర్ణముయ, వర్ణమైలోపించినను లోపించవచ్చును. అయినచు, దీనిని శబ్దశాస్త్రవేత్తలే నిర్ణయింతురుగాక ఇట్లు గ, వర్ణములోపించినచో ఆగ్రయన, నుండి ఓరయన్ అను పదములభించును.

మన ప్రధానసిద్ధాంతమంతయు కేవలము శబ్దసాదృశ్యము మీదనే ఆధారపడియుండలేదుగనుక, దీనివిషయమై మన మంతగ చర్చింపననుసరములేదు. ఇంకకంటె మనకు బలవత్తు

రమణ ప్రమాణములేగలవు. వాని నెల్లవైన వివరించియే యుంటిమి. వానికే తోడుగ యీశబ్దముల వ్యుత్పత్తికూడ సరి పోవునేమో చూడవలసినదని సూచించుచున్నాను. ఈపనిని శబ్దశాస్త్రవేత్తలు నెరవేర్చినచో మనసిద్ధాంతమునకు మరింత బలముకలుగును.

కనుక, పూర్వముకప్పుడు ఘల్గుణపోర్ణమినాడు హిమ సంక్రమణమువద్ద సంవత్సరము ప్రారంభమయ్యెనని చెప్పు తే॥ సం॥ వాక్యమును బలపరుచుచు సమస్త ఆర్యసంతతివారి ప్రాచీనగాధలును నిర్దుష్టమైన సాక్ష్యమునిచ్చుచున్నవి. ఇన్ని పురాణగాధలమీదను, పూర్వాచారములమీదను ఆధార పడియున్న సిద్ధాంతముయెల్లరకును అంగీకారమై యుండవలెను. ఈగాధలనన్నిటిని యింతకంటె యెక్కువ సరళము గను, సులభముగను, సమంజసముగను సమన్వయింపగల మిరియొక సిద్ధాంతము బయలు వెడలువరకు మనసిద్ధాంతమే నిలిచియుండవలెను.

కృత్తికలు ప్రథమనక్షత్రములని చెప్పువాక్యములు అతి ప్రాచీనములగు వేదములం దెచ్చటను గానరావని మాక్సి ముల్లరు పండితుడు ఆక్షేపించెను. నిజమే; మృగశీర్షానక్షత్ర ముప్రథమత్రమైయున్న కాలములో వెలువడిన ప్రాచీనవేదము లందు “కృత్తికానక్షత్రము ప్రథమనక్షత్రమ” ను “కృత్తిక మెట్లుగన్నట్లుగలదు? మాక్సిముల్లరుపండితుడు కృత్తికలతో డినేనిలువక, యింకను పైకిపోయి చూచియుండినచో యిట్టి

యాక్షేపణ చేసిడివాడుకాడు. “శ్వాసము” (కుక్క) సంవత్సరాంతమందు ఋభువులను మేల్కొల్పివెను” అను వాక్యమునకు అర్థము చెప్పుటలోకూడ మాక్కిముల్లరు మొదలగు వండితులు ఉక్కిరిబిక్కిరి కావలసిన అవుసరము లేకపోయెడిది.

మృగ శీర్షిక

వ డ వ అ ధ్యాయము

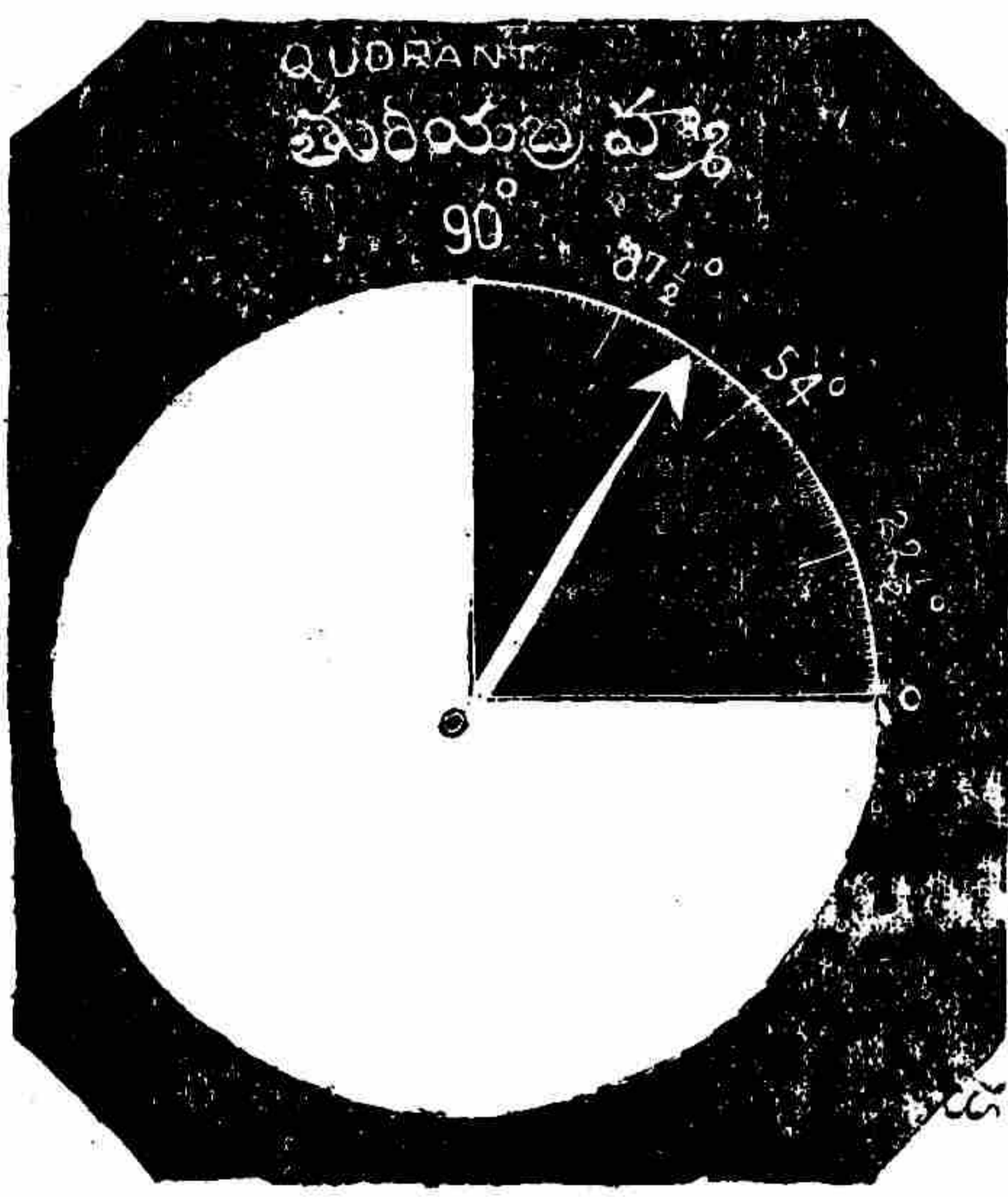
—♦ ఋభువులు: వృషాకపి ♦—

మనప్రాచీనపుటాద్యుల కెంతమాత్రమును ఖగోళశాస్త్రజ్ఞానము లేదని కొందరాక్షేపించుచున్నారు. ఇప్పుడున్నన్నియంత్రములు పూర్వము లేవన్నమాట నిజమే. కాని అంతమాత్రముచేత మనయాద్యులకు సూర్యచంద్రాదులును ఉష్ణస్పృశులు తప్ప యింకనేమియు తెలియనే తెలియవనుట గొప్ప పొరబాటు. నక్షత్రములు, అయనములు, మాసములు, సంవత్సరములు మొదలగుఖగోళశాస్త్రాంశములు తెలియనే తెలియవనుట అతిసాహసము. ఋగ్వేదమునందుకావలసినన్ని నక్షత్రముల పేర్లున్నవి. సూర్యచంద్రాదుల గమనముచేత ఋతువులు గలుగుచున్నవని ఋగ్వేదమందుగలదు. „సంవత్సర,, మను కాలమాసమును, దానియందలి దినముల సంఖ్యయు ఋగ్వేదమునాటికే మనయాద్యులు గుర్తించిరి. అయనములుకూడ అప్పటికే గలవు. విషువనులవద్ద ప్రారంభమగు దేవపితృయానములను గూర్చిన ప్రశంస ఋగ్వేదమందు గలదని యిదివరకే వివరించియుంటిమి. ఋI, 25, 8 లో „అధికమాసము,, కూడ గలదు. సూర్యుడు ప్రయాణముచేయుటకై వసుణదేవుడు వెడలుపైనబాట నొకదాని

నేర్పరచెనని ఋI, 24,8 లో గలదు. ఈ బాటలోనే ౨౨ నక్షత్రములు గలవు. ఈ ౨౨ నక్షత్రములును సూర్యుని బాటలోని 'మైలురాళ్లు', ని నూక్కిముల్లరు పండితుడు వర్ణించియున్నాడు. ఈ బాటనే మన మిప్పుడు 'రాశిచక్ర' మనుచున్నాము. ఋ I, 41,4 లో వర్ణింపబడిన 'ఋత,' యను బాటకూడ యీ రాశి చక్రమునే సూచించుచున్నది. ఖగోళమందు ప్రధానముగ గన్పట్టు జ్యోతిర్మార్గులన్నియు సాధారణముగ యీ బాటను తప్పిపోకుండ, యీ బాటవెంటనే ప్రయాణము చేయుచుండుటచే యీ బాటకు 'ఋత,' మనుపేరు సార్థకమయ్యెను. అన్ని జ్యోతిర్మార్గులకును యిదియే క్రమమైన (ఋత) మార్గము. ఇదిగాక, యీ రాశిచక్రము ఖగోళమధ్య రేఖతోడను, భూగోళముయొక్క యిరుసుతోడను సమముగ చుండక కొంచెము వంగియున్నదను నంశము గూడ ఋగ్వేదమునాటి యూర్యులెరుంగుదురని ఋI, 110,2—వలనను, ఋX, 86,—4 వలనను తెలియుచున్నది. ఇదిగాక, 'సప్తఋషు,' లన బరగు నక్షత్రకూటముకూడ వారికి తెలియును. ఋI, 24,9 లో— నుదహరింపబడిన 'శత—భిషక్', అనుపదమునుబట్టి శతభిషక్ లేక శతతార యను నక్షత్రగణముకూడ వారి కెరుకయేయని తెలియుచున్నది.

ఋగ్వేదము గి వ మండలము ౪౦ వ ఋక్కులో అత్రమహర్షి మొదట సూర్యగ్రహణమును చూచెనని వర్ణింపబడియున్నది. ఈ సూర్యగ్రహణమును గూర్చియే సాంఖ్యా

యనము 24-3 లోను, తండ్యబ్రాహ్మణము IV, 5, 2, 6, 14 లోను కూడ వర్ణన గలదు. ఈ సూర్యగ్రహణము శరద్విషువక్కు 31 దినములు క్రింది గవచ్చెనట. ఈ గ్రహణము పూర్వగ్రహణముల సూర్యుడు పూర్తి కప్పబడి పోవుటచే పగలే నక్షత్రములు కూడ గన్పట్టెనట. ఈ కారణముచేత నిది లోకము నకంతను మహావిచిత్రముగ గన్పట్టియుండును. అతిమహర్షి యీ గ్రహణమును „తురీయబ్రహ్మ,, చే తెలిసికొనెనని ౩వ శ్లోకములో గలదు. „తురీయబ్రహ్మ,, యనన్ధమేమి? అనగ, „తురీయ,, యను యంత్రసాధనముచే అతిమహర్షి దీవిని తెలిసికొనెనని అర్థముచేయవచ్చును, „తురీయ,, యనగ „వలయుములో నాల్గవభాగముగ నున్న యంత్రసాధనము,,

అని యిటీవలి జ్యోతిష్యగ్రంథములలో సిద్ధాంత శిరోమణి XI, 15లో - గలదు. „బ్రహ్మ” యనగ „సాధనము” అను అర్థమును శాయనులవారే ఋ I, 2, 7 లో చేసి యుండిరి. కనుక „తురీయబ్రహ్మ” - యనగ „తురీయ యను యంత్ర

ముయొక్క సహాయముతో—అని అర్థము చెప్పవచ్చును. దీనిని బట్టి యిప్పుడున్న క్వాడ్రెంటు (Quadrant) అను యంత్రము అప్పుడును గలదని అర్థముకాదు. కేవల మిదే కాకపోయినను యిట్టిమాదిరిదే బహుసులభమైన యొకానొక సాధనము అప్పుడుకూడ నుండియుండవచ్చును.

వేదకాలమునాటి ఋషులు గ్రహములను గుర్తించలేదని కొందఱాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణను జూచినచో యెట్టివానికైనను నవ్వురాకమానదు. ఖగోళమందు నక్షత్రములను, వానిగమనములనే గుర్తించిన ఋషులు వీనియన్నిటికంటె మిక్కిలి ప్రకాశమానముగ వెలుగుచుండు శుక్రుడు, బృహస్పతి, శని, మొదలగు గ్రహములను గుర్తించలేదన్నచో నెంత హాస్యాస్పదముగ నుండును? ఒకప్పుడు సాయంకాలమందు పశ్చిమమునను, మరియొకప్పుడు ప్రాతఃకాలమందు తూర్పునను గాన్పించుచు మిక్కిలి ప్రకాశమానముగ వెలుగొందు శుక్రగ్రహమును యెట్టివారైనను గుర్తింపకమానదు. బ్రాహ్మణములకాలములో గ్రహములు గుర్తింపబడిన వచుట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు. తై|| బ్రా|| III, 1,1,5 లో—“బృహస్పతి మొట్టమొదట తిష్యానక్షత్రమువద్దపుట్టె” నని యున్నది. [బృహస్పతిః ప్రథమం జాయమానః తిష్యం నక్షత్రం ప్రాచుర్భూవ] అ-గాక, ఋVI, 50,4లో కూడ యిట్టివచనమే గలదు. [బృహస్పతిః ప్రథమం జాయమానో మహోజ్యోతిషః పరమేవ్యోషక] ఇప్పటికిని బృహస్పతి

చెప్పబడిన గ్రహమును, గ్రీకులలో 'వీనస్', అని చెప్పబడిన గ్రహమును ఒక్కటే. ఈ రెండు పేర్లును శుక్ర గ్రహమునే సూచించుచున్నవి. శుక్ర గ్రహమునకు 'వీనస్', లేక 'వేన', యను పేరు ఆర్యసంఘములందఱును వేర్వేరు తెగలుగ చీలిపోకమునుపు పెట్టిన పేరై యుండవలెను. ఈ పేరే— యీ యర్థముతోడనే— ప్రేమస్వరూపిణియగు గ్రహమును నర్థముతోడనే యిప్పటికిని గ్రీకుభాషలో నిలిచియున్నది. కాని, సంస్కృత భాషలో యీ పేరును, దానిననుసరించి యీ యర్థమును— చాలవరకు స్మృతిపథమునుండి తప్పిపోయెను. కాని, ఋగ్వేదములో యీ ఒక్క ప్రదేశములో మాత్రము (X, 123) యెట్లొ నిలచి యున్నది. ఈ 'వేన', శబ్దము శుక్ర గ్రహమునే సూచించుచున్నదనుట కింకొక ప్రబల నిదర్శనముగలదు. యజ్ఞములో యీ 'వేన', మాత్రమును చదువుచు యాజ్ఞకుడు శుక్ర పాత్రను చేతిలో యెత్తి పట్టుకొనును. ఈ క్రియ 'వేన', శబ్దము యొక్క నిజార్థమును దెలుపుచున్నది. అయితే, యీ శుక్ర గ్రహమును హిందూవులు పురుషునిగను గ్రీకులు స్త్రీనిగను భావించుచున్నారు. ఈ లింగ భేదము నెట్లు సమర్థింపవచ్చును? దీనినంతగ మనము పాటింపనక్కరలేదు. ఇట్టి లింగ భేదములు తరుచుగ సరిభవించుచునేయున్నవి. ఉదాహరణ:— చంద్రుని మనము పురుషునిగ భావించుచున్నాము; కాని, వాశ్చాత్య దేశస్థులు స్త్రీగ భావించుచున్నారు. కనుక, లింగ భేదమునంత పాటింపదగినది కాదు.

దీనిని బలపరచుట కంకను కొన్ని ప్రమాణములు గలవు. 'వీనస్', నకు 'క్యూప్రిస్', అను నామాంతరము గ్రీకుభాషలో గలదు. ఈ 'క్యూప్రిస్', శబ్దము 'శుక్ర', యను సంస్కృతశబ్దము నుండియే వచ్చినదని చెప్పవచ్చును. 'శుక్ర', శబ్దములో మొదటనున్న 'శ', వర్ణము కొన్ని సూత్రముల ననుసరించి గ్రీకుభాషలో 'క' వర్ణముగ మారును. మరియు శబ్దమందున్న 'క్ర', యనునది 'ప్ర', గ మారును. ఈ ప్రకారము సంస్కృత 'శుక్ర', గ్రీకు 'క్యూప్రిస్', గ మారును. (ఈమార్పు శబ్దశాస్త్రవేత్తలకు సువిదితమే.) ఈరీతిగ 'వీన', శబ్దమునుండి 'వీనస్', శబ్దమును; 'శుక్ర', శబ్దమునుండి 'క్యూప్రిస్', శబ్దమును పుట్టినవి. ఇవన్నియు శుక్ర గ్రహమునకు పేర్లు.

వేద కాలమునాటి ఋషులకు ఖగోళ శాస్త్రములోని యంశము చాలవరకు తెలియుననియే సిద్ధించుచున్నది. (౧) నక్షత్రములు (౨) సూర్యచంద్రాదుల గమనము చేగఱగిన ఋతుభేదములు (౩) సంవత్సరము; అదలడినముల సంఖ్య; (౪) అయనములు; (౫) విషువములు; (౬) సౌరచంద్రమానములు-అధికమాసము (౭) "ఋత" యని చెప్పబడిన రాశిచక్రము (౮) రాశిచక్రము మొక్కవంపు (౯) సప్తర్షిమండలము; శతబిషక్ తారలు (౧౦) సూర్యచంద్రగ్రహణములు (౧౧) ఖగోళాంశమును గుర్తించుటకు కావలసిన యంత్ర సాధనములు (౧౨) గ్రహములు—ఇత్యాదిజ్యోతి

షాంశములు ప్రాచీన వేద కాలమునాటి యాచార్యులకు తెలియననుటలో సందేహమేమియులేదు. సంవత్సరములయొక్కయు, మాసములయొక్కయు ప్రారంభములను వారు నక్షత్రములచే గుర్తుంచుకొనెడివారు. ఏనెల ఏనక్షత్రముతో ప్రారంభమగునో, యేఋతువు ఎప్పుడు ప్రారంభమగునో— యే అయనము యే విషువక్త ఎప్పుడు ప్రారంభమగునో యివన్నియు వారు గుర్తుంచుకొని యేయుండిరనుటలో సందేహమెంతమాత్రమునులేదు. ఈ విషయమునింతటితో ముగించి యిక్క—

ము I, 161, 13 ఋక్కునుగూర్చి యిప్పుడు విచారించుము. ' సంవత్సరమందు శ్వానము (కుక్క) వచ్చి ఋభువులను మేల్కొల్పెను. ' దీనిభావమేమి? ఋభువులనగ ఎవరు? యాస్కాచార్యులవారు తమనిరుక్తము 11, 15, 16 లో-ఋభు-విభృక్-వజ-యను ముప్పురు ఋభువులుగల రని చెప్పిరి. వీరు ముప్పురును సుధన్వుని కుమారులట. వీరు దేవతల కత్యంతప్రీతికరమైన కార్యములొనర్చుటచే, దేవతలు చాలమెచ్చి వీరికి అమర్త్యత్వమును, యజ్ఞములలో హవిర్భాగములను యిచ్చి చాల గౌరవించిరట. వీరుచేసిన మహాత్కార్యములను వర్ణించు ఋక్కులనేకము ఋగ్వేదమందు గలవు, ' ఋభువులు ' ' సంవత్సరము ' తో కలిసి మెలిసి పనిచేయునట్లు వర్ణింపబడినవి. వీరు సంవత్సరమందు తములను ప్రారంభించి, సంవత్సరము పొడవునను గోవు

లను (అనగా సూర్యకిరణములను) కాపాడుచుండురట, ఋభు
 వులు సంవత్సరము పొడవునను పనిచేసినసంవత్సరాంతమందు
 ౧౨ దినములు సూర్యుని (అగోహ్య) యింటిలో విశ్రమిం
 తురని ఋ IV, ౩౩-7 చెప్పుచున్నది. ఋభువులు సూర్యు
 నకు 'అంతేవాసు' లని (అనగ శిష్యులు-లేక-యింటిప్ర
 క్క-వారని) ఐత గేయ బ్రాహ్మణము II, 30 లో వర్ణింప
 బడియున్నది. ఋభువులు చేయవలసిన పనిని ఉపసేచేయు
 చున్నదని ఋ IV, 51, 6 లో గలదు. దీనినిబట్టి ఋభువు
 లనగ సూర్యకిరణములని యాస్క, శాయనాచార్యులరువు
 రును తలంచుచున్నారు, అట్లయినచో, ఋభువులు ముగ్గుర
 న్నదమ్ములను దానికర్థమేమి? కనుక మొత్తముపై ఋభు
 వులనగ సూర్యకిరణములనియేగాక, మూడు ఋతువులని
 కూడ పాశ్చాత్యపండితులు తలంచుచున్నారు. ఋభువులు
 ఋతువులతోకూడ యానందించుచున్నారుని ఋ IV, 34,
 2 లో గలదు. ఇవి పాశ్చాత్య పండితుల యాహాను బల
 పరుచుచున్నది. మూడు ఋతువులననుకరించు ముగ్గురు
 ఋభువులును సంవత్సరము పొడవునను దేవకార్యములదీ
 స్తుచు సంవత్సరాంతమందు ౧౨ దినములు సూర్యుని గృ
 హములో విశ్రమించుచున్నారు. "వీరిచ్చట ౧౨ దినము
 లు బహు ఆనందముతో కాలముగడిపెదరు. అటుపిమ్మట
 వారుమరల తమపనికి ఉపక్రమింతురు. మరల భూమి క్రొత్త
 ఫలములనీనును; మరల ప్రవాహములు నూతన జలములతో
 ప్రవహించును; ఆకాశమందు మరల గ్రహములు పుట్టును.

అధోలోకమందు జలము లుద్భవించును.] అటుపిమ్మట—
 ఋ L, 161, 13—ఋక్కు వచ్చుచున్నది, [సుషుప్తాంసఋ
 భవస్తుదప్తచ్చతాగోహ్యకయిదంనో అబూబుధత్ | శ్వానం
 బస్తాబోధయితార మభ్రవీత్సంనత్సర యిదమద్యావ్యఖ్యత॥

౧౨ దినముల విశ్రాంతియు, నిద్రయునైన పిమ్మట ఋ
 భువులు మేల్కొలుపబడినవై సూర్యుని యిట్లు ప్రశ్నించు
 చున్నవి:— “ఓ అశోక్ష్వా! (సూర్యా!) మమ్ముల నెవరు
 మేల్కొప్పిరి.,, “మిమ్ములను శ్వానము (కుక్క) మేల్కొల్పి
 నద,, నిసూర్యుడు(మేక)ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. (ఋభువులు
 విశ్రమించు యీ ౧౨ దినములును సౌరచంద్రమానములకు
 గల భేదమని గుర్తుంచుకొనవలెను.)

ఈశ్వాన మననేమి? శ్వానమనగ గాలి, యని శాయ
 నులవారు తలంచుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పుట కాధార మొచ్చ
 టను కానరాదు. ఋభువులు ఋతువుల కధిష్ఠాన దేవతలని
 వైన నిరూపించితిమి. వీరు సూర్యునితో బాటు సంవత్సరము
 పొడవునను కష్టపడి పనిచేసిరి. కాసి. సౌరచంద్రమానము
 లకు ౧౨ దినములు భేదముగలదు. ఈ ౧౨ దినములును
 అధికదినములు—ఇవి క్రొత్త సంవత్సరమునకును చెందవు.
 ప్రాతసంవత్సరమునకును చెందవు. కనుక, తటస్థముగ మ
 ధ్యమన్న యీ ౧౨ దినములలో ఋభువులు (ఋతుదేవ
 తలు) కూడ తమపనిని విరమించి సూర్యుని యింటిలో హా
 యిగ విశ్రాంతి కైకొనుచున్నారనుట యెంతయు సహజ

ముగచున్నది. ఈ గాధకీర్తి సరళమైన భావార్థముకుదురుచు
 న్నప్పుడు, యీఋభువులను మేల్కొల్పిన కుక్క ఆకాశ
 మందొక నక్షత్రమైయుండవలెననుట కెంతమాత్రమును సా
 దేహములేదు. ఈనక్షత్రము క్రిందటి యధ్యాయములో
 వర్ణింపబడిన “కుక్క-నక్షత్రము” (శ్వాననక్షత్రము) గాక
 మరియేదికాగలదు? సంవత్సరాంతమందు- అనగ ఋతువులు
 పూర్తియైన పిమ్మట-అనగ విషువక్తో ప్రారంభమైన
 సంవత్సరాంతమందు-అని ఇచ్చట అర్థము. వసం
 తర్తువుయొక్క ప్రారంభమందు గాన్పించు ‘కుక్క’ యీ
 శ్వాననక్షత్రమే. కనుక, ఋభువులను గూర్చిన యీ గాధ
 పుట్టినప్పుడు వసంతవిషువక్ మృగశీర్షలోనుండి తీరవలెను,
 అనగ, హిమసంక్రమణము ఫాల్గుణ పౌర్ణమినాడు వచ్చితీర
 వలెను; మృగశీర్ష ప్రథమ నక్షత్రమైయుండితీరవలెను-అని
 సిద్ధించుచున్నది. తైత్తిరీయసంహితా బ్రాహ్మణములలోని
 వాక్యములకిదియే నిజమైన అర్థము.

ఇదిగాక, ఋగ్వేదము పదియవ మండలములోనున్న
 ‘వృషాకపి’ సూక్తమునకెవరును యింతనరకు సరియైన భా
 వార్థమును చెప్పియుండలేదు. వృషాకపియనగ సూర్యుడని
 వ్యాఖ్యాతలందరును చెప్పిరి. కాని యెట్టి సూర్యుడు? శర
 ద్విషువక్ వద్దనున్న సూర్యుడని యర్థము చెప్పినచో యీ
 కథకు చక్కని భావార్థమేర్పడుచున్నది. ఈ కథయేమనగ:
 వసువు వర్ణముగల సూర్యుడు కనుపింపగానే యజ్ఞములన్ని

యు నిలిపివేయబడినవి. యజ్ఞములు నిలిచిపోవుటచే యింద్రాణికికోపమువచ్చెను. యజ్ఞములునిలిచిపోవుటకు కారణమైన యీమృగముయొక్క తలను నరికివేసెదననియు, యీమృగము వెంట వేటకుక్కను ఉసుగొలిపెదననియు యింద్రాణి భయపెట్టెను. కాని, యీమృగము యింద్రునకు ప్రేమాస్పదమగుటచే యింద్రుడు చల్లని వాక్యములచే ఇంద్రాణియొక్క కోపమును శాంతింపజేసెను. అంతట యింద్రాణి ప్రసన్నురాలై తానీమృగమునుచంపలేదనియు యింద్రాణికి మృగమును చంపితి ననియు సమాధానము చెప్పెను.

అంతట సూర్యుడు (వృషాకపి) అధోలోకమందున్న తన నివాసమునకు పోవుచుండగ యింద్రుడువచ్చి వీడ్కొలిపెను. 'నీవు మరల తిరిగి నాయొంటికి రావలసినదనియు, నీవు రాగనే యజ్ఞములను మరల ప్రారంభింపవచ్చుననియు' యింద్రుడు వృషాకపిని వేడుకొనెను. వృషాకపి మరల తిరిగి పైనున్న యింద్రుని యొంటికి వచ్చినప్పుడు యింతవరకు యజ్ఞములను పాడుచేసిన ఆ దుష్టమృగము అదృశ్యమయ్యెను! యేమి చిత్రము? - అంతట యింద్రుడును యింద్రాణియు, వృషాకపియు, (సూర్యుడును) - అందరును హాయిగ యింద్రుని యొంటిలో కలిసికొందురు.

సూర్యుడు శరద్విషువక వద్దనుండగ ప్రాచీనకాలమందు ఉత్తరాయణము (దేవయానము) పూర్తియగుచుండెను. దేవయానము పూర్తికాగనే యజ్ఞములుకూడ నిలిచిపోయెడివి. మరల సూర్యుడు తిరిగి వసంతవిషువక లోనికివచ్చు

పర్యంతము యజ్ఞములు నిలిచిపోయెడివి. మృగము గాన్నిం పగనే యజ్ఞములు నిలిచిపోయెననగ అర్థమేమి? వసంతవిషు వక్ మృగశీర్షలోనున్న యుగమందు సూర్యుడు శరద్విషు వక్ వద్దనున్న చోసూర్యాస్తమానకాలమందుతూర్పునమృగ శీర్షగాన్నించుచు. అనగ, సూర్యాస్తమానమందు తూర్పున మృగశీర్షగాన్నింపగనే దేవయానము పూర్తియైనదనియు యిక యజ్ఞముల నిలుపవచ్చుననియుగుర్తు. కనుక మృగము గాన్నింపగనే యజ్ఞములు నిలిచినవ'ను మాటకు భావార్థ మిది. ఈ కారణముచే యింద్రానికి కోపమురాగా, మృగ ము తల నరికెదననియు, కుక్కలను ఉసుళాలిపెదననియు బెదరించెను. ఈ మృగము తలయే మృగశీర్షానక్షత్రము. కుక్కయనునదే శ్వాననక్షత్రము. సూర్యుడుతిరిగి యింద్రుని యింటికి (వసంత విషువక్ లోనికి) వచ్చినప్పుడు మృగము గాన్నింపలేదు. అనగ సూర్యుడు మరల మృగశీర్షలో నికి వచ్చుటచే మృగము సూర్యుని కాంతిలో ముణిగిపో యెను. వసంతవిషువక్ లో దేవయానము. ప్రారంభమగు టచే మరల యజ్ఞములు చేయుటకు వీలుగలిగెను. * ఈకథ కూడ మనసిద్ధాంతమును బలపరుచుచున్నది.

* [వరా:— ఈకథలో నాకొక చిన్న అసంధర్భము గాన్నించుచు న్నది. శరద్విషువక్ వద్దనున్న ఒక్కసూర్యునికేగాక, వైవర్షిత మైన మృగమునకుకూడ “వృషాకపి, యను పేరే యున్నది. దీనిని శమన్వయించుటెట్లో నాకు తెలియకున్నది. తిలక్ గారుకూడ దీనిని శమన్వయింపలేదు. కారణమేమో తెలియదు—మాసికొండ సత్యనా రాయణ కాష్ట్రీ—అనువాదకుఁడు]

కాని, ఈకథ కింతవరకును పాశ్చాత్య, పౌరస్త్వవ్యాఖ్యాత
 లెవరును చక్కనిసమన్వయమును గుదర్పలేకపోయిరి. అయి
 నను, మనమృగశీర్షసిద్ధాంతమువలన యీకథను చాలవరకు
 సమన్వయింపవచ్చును. ఇంతకంటె సహజమగు భావార్థ
 మును మరియొక రెవరైనను చెప్పువరకు యీయర్థమునే
 స్వీకరింపక తప్పదు.

మృగశీర్ష

ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

—◆ ఉపసంహారము. ◆—

చారిత్రకయుగమును దాటిపోయిన పిమ్మట, కాలనిర్ణయముజేయుటకై మనకు విశేషమైన ఆధారములేమియు గానరావు. కాని మనకు కేవలమితిహాససూపమైన గడియారములు లేకపోయినను సర్వేశ్వరుడొసంగిన బ్రహ్మాండగోళమును నీపెద్దగడియారము మాత్రము మనకుగలదు. ఈగడియారమును మానవమాత్రులెవరును నశింపజేయలేరు. ఖగోళమందలి జ్యోతిర్మూర్తులన్నియు కర్మసూత్రములచే గట్టువడినియమానుసారముగ తిరుగుచున్నవి. కనుక, వేదకాలనిర్ణయమొనర్చుటకై మనకీగడియారమెంతయో సాయమొనర్పగలదు. ఈగడియారమిచ్చు నిర్ణయమునకు తిరుగుండజాలదు.

ఆర్య సంశతులవారందరును కలిసియున్నప్పుడు తాము కండ్లారజూచిగాని, తమ పూర్వులనుండి విసిగాని, యున్న ఖగోళాంశములను వారు తమ ప్రాచీన గ్రంథములందు భద్రపరచియున్నారు. వీని యాధారముచే మన మీ. వేదకాలనిర్ణయమొనర్పబూనితిమి. గ్రీకు, పారశీక, జర్మను జాతులవారి పురాతనగాథల సహాయముతో, హింద్యాయులు తమ యప్రతిమానమేధా సంపత్తిచే భద్రపరచియుంచిన

కాలసూచకములగు వాక్యముల నిజార్థమును మనమిప్పుడు లోకమునకు వెల్లడింపవచ్చును.

ఒకప్పుడు నూతన సంవత్సరము ఫాల్గుణ పౌర్ణమినాడు హిమసంక్రమణమువద్ద ప్రారంభమాయెనని తైత్తిరీయసంహితలో నుదహరింపబడిన పూర్వవృత్తాంతముయొక్క నిజార్థమును మనమింతవరకు సంతృప్తికరముగ స్థాపింపగలిగితిమి.

కాని, 'చైత్రపౌర్ణమికూడ సంవత్సరాదియే' యని ఆతైత్తిరీయ సంహితావాక్యములోనే చెప్పబడియున్నదిగద. దీని కర్థమేమి? ఇదికూడ పూర్వయుగపు వృత్తాంతమునే దెలుపుచున్నది. దీనివలన, మృగశీర్ష యుగమునకు పూర్వమొకప్పుడు హిమసంక్రమణమువద్ద చైత్ర పౌర్ణమినాడు నూతన సంవత్సర మారంభమయ్యెనని అర్థము. ఈ వాక్యముచే వేదకాలము మరి రెండువేల సంవత్సరములు వెచుకకు పోవుచున్నది. హిమసంక్రమణమువద్ద చైత్ర పౌర్ణమినాడు నూతన సంవత్సర మారంభమైనచో వసంతవిషువత్ పునర్వసు నక్షత్రములోనుండవలెను. అనగ, మృగశీర్షకంటె కూడ రెండు నక్షత్రములు వెచుకనుండియుండవలెను.

దీనికి ప్రమాణము లేమైనగలవేమో చూతము. ఈ వాక్యము మనలను అతిప్రాచీన కాలములోనికి గొంపోవుచున్నది. బహుశః అప్పుడప్పుడే 'సంవత్సరము' అను కాలమానము గుర్తింపబడుచుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈ కాలమును

గూర్చి వేదములందు బహుకొద్ది ప్రమాణములు మాత్రమే గలవు. అచ్చటచ్చట చెదురుగ బహుకొద్ది చిహ్నములు మాత్రము సలిచియున్నవి. గ్రీకు, పారశీక గ్రంథములందింత మాత్రముకూడ గానరాకున్నవి.

పునర్వసు ప్రథమ నక్షత్రమని చెప్పటకు వ్రత్యక్షవా క్యములేమియు వేదములందుగానరావు. ఇది ప్రథమ నక్షత్రమను అర్థమిచ్చు 'అగ్రయన' వంటి పర్యాయ పదములు కూడలేవు. కాని, అతిప్రాచీన వేదకాలమునాటి కర్మకాండను సరిశీలించి చూచినచో పునర్వసు నక్షత్రమొకప్పుడు ప్రథమ నక్షత్రమైయుండవలెనను సూచనలు గాన్పించుచున్నవి. 'పునర్వసు' వక్షత్రమునకు 'అదితి' అదిష్ఠానదేవత. 'యజ్ఞయాగాది క్రతువులన్నియు అదితితో ప్రారంభమై, అదితితోడనే సమాప్తి కావలయున'ని అదితి దేవత కొక వరముగలదట—దీనికి ఐత రే.య బ్రాహ్మణము I, 7; తై|| సం|| VI, 1, 5, 1—ప్రమాణములు.

దానిలోనున్న కథ యీరీతిగనున్నది:— ఒకానొకప్పుడు 'యజ్ఞము' దేవతలనుండి పారిపోయెను. ఆకారణముచే దేవతలు యేక్రతువుచేయుటకును శక్యముగాకపోయెను. ఈయజ్ఞ మొక్కడికి పారిపోయెనో యెవరికిని తెలియలేదు. దేవతలందఱీయవస్థలో పడియుండగ 'అదితి' వచ్చి సరియైన యజ్ఞోపక్రమణమును కనుగొనెనట. దీనిభావార్థమేమి? పూర్వము యజ్ఞములను యెవరియిష్టము వచ్చినప్పుడు వానిచేయుచుండెడివారనియు, పిమ్మట కొంతకాలమున కిది బ

గుండలేదని తలచి అదనును అదితి (పునర్వసు) తోడనే ప్రారంభింపవలయునని నిశ్చయించుకొనిరనియు తాత్పర్యము. కనుక అదితి (అనగ పునర్వసు) యజ్ఞోపక్రమణమునకు (సంవత్సరోపక్రమణమునకు) ప్రథమదశయని దీనివలన సిద్ధించుచున్నది. వాజసనేయసంహిత 4, 19లో అదితిని „ఉభయతఃశిరః” (రెండుతలలుగలది) అని వర్ణించిరి. అనగ యజ్ఞముయొక్క ఆద్యంతములు రెండును అదితిలో నున్నవని భావము. అనగ, యజ్ఞములును, వానితో బాటు సంవత్సరములును, అదితితో (అనగ పునర్వసుతో) ప్రారంభమై అదితితోనే సమాప్తమయ్యెనని భావము. ఈయర్థమే వ్యాఖ్యాతలకు కూడ మాన్యముగ నున్నది.

యీసిద్ధాంతమే యజ్ఞకర్మకాండలవలనకూడ స్థిరమగుచున్నది. యజ్ఞములో విషువక్ దినమునకు (అనగ మధ్యదినమునకు) పూర్వము వచ్చు నాలుగవదినమునకు „అభిజిత్” దినమని పేరు. యజ్ఞములు వసంతవిషువక్తో ప్రారంభమైనచో, యజ్ఞమధ్యదినము శరద్విషువక్లో వచ్చును. అనగ యజ్ఞమధ్యదినమునాడు సూర్యుడు శరద్విషువక్లో నుండును. తత్పూర్వము, నాలుగుదినములక్రిందట - సూర్యుడు శరద్విషువక్ కు రక్షిగ్రీల దూరములో నుండును. ఇట్లు సూర్యుడు శరద్విషువక్ కు పూర్వభాగమున రక్షిగ్రీలదూరములో నున్న దినమునకు అభిజిత్ దినమని పేరు „అభిజిత్” దినమునగ, సూర్యుడు, అభిజిత్ నక్షత్రములో నున్న దినమని అర్థము.

చెప్పుదము. కనుక, ఆకాలములో, 'అభిజిత్' నక్షత్రముశర ద్విషువక్కు పూర్వభాగమందు ర డిగ్రీలదూరములో నుండి యుండవలెను. వసంతవిషువక్ పునర్వసులోనున్నచో, శర ద్విషువక్ అభిజిత్ నక్షత్రమునకుముందు మూడు 5, 6 డిగ్రీ లలోనుండునని రాశిచక్రము జూచినచో స్పష్టముగాగలదు. ఈస్థితిలో శరద్విషువక్ కు యీ అభిజిత్ నక్షత్రమునకంటెదగ్గ రనున్న నక్షత్రమింకొకటిలేదు. ఆకారణముచేతనే యీ అభిజిత్ నక్షత్రము రాశిచక్రమునకు వెలుపలనున్నను దీనినే స్వీకరింపవలసిన అగత్యముగలిగినది. అందువలననే, యీ నక్షత్రమును ౨౨వ నక్షత్రముగ మనవారు పూర్వమొక పుడు అంగీకరించుటకు కారణమైనది. సూర్యుడీ అభిజిత్ నక్షత్రములోనికి వచ్చినప్పుడు విషువక్ దినమిక ౪, ౫ రోజు లలో నున్నదినుమా' యని యాజ్ఞకులు గ్రహించెడివారు. అనగ, విషువక్ దినమునుగ్రహించుటకిది యొకసాధనముగ (గుర్తుగ) నుండెడిది. కాని, పిమ్మట కొంతకాలమునకు శర ద్విషువక్ ముందునకు జరిగిపోవుటచే యీ అభిజిత్ నక్షత్ర ముయొక్క అవుసరముకూడ తప్పిపోయెను. అభిజిత్ నక్షత్రము యొక్క ప్రయోజనమిట్లు తప్పిపోవుటచేతను, యిది రాశి చక్రములోనుండక ప్రక్కగదూరములోనుండుటచేతనుదీనిని నక్షత్రవర్గములోనుండి తీసివేసిరి. కనుక మనకప్పుడు ౨౨ నక్షత్రములేయున్నవి. వసంతవిషువక్ మృగశిర్షలోనికి వచ్చి నప్పుడీమాపు గలిగియుండవచ్చునని మనమూహించ వచ్చును.

మూల, జ్యేష్ఠనక్షత్రముల యుత్పత్త్యర్థమునుగూర్చి బెంట్లీపండితుడుచేసిన యూహ మనయాశాను మరింత బలపరుచుచున్నది. కర్మకాండలోని అభిజిత్ దినముయొక్క స్థానమునుబట్టి అదితి (పునర్వసు) ఒకప్పుడుసంవత్సరారంభ దినముగ నుండియుండవలెనని సిద్ధమగుచున్నది. అదితి సరియైన యజ్ఞోపక్రమణ దినమును కనుగొనెనను పురాతన గాధ కినియే నిజమైనభావార్థము. అట్లయినచో, అదితి (పునర్వసు) దేవపితృయానముల సరిహద్దులోనుండెనని తాత్పర్యము. అందుచేతనే అదితిదేవి దేవతలకు తల్లియని ఋX.72, 5, లోగలదు. ఈ అదితినుండియే ఆదిత్యులు పుట్టిరని ఋX, 72, 8, శతపథబ్రాహ్మణము III, 1, 3, 2 లోగలదు. అనగ, యీ అదితినుండియే సూర్యుడు తన (సంవత్సర) ప్రయాణమును ప్రారంభించెనని అర్థము.

ఇంకొక ప్రమాణము. కాలస్వరూపుడైన బ్రహ్మకు మేషము తలయనియు, వృషభము ముఖమనియు.....యీరీతిగ బాదరాయణులవారు బ్రహ్మను వర్ణించిరి. [యోవైనక్షత్రీయం ప్రజాపతింవేద | ఉభయోరేనంలోకయోర్విదుః | హస్తయేవాస్యహస్తః|చిత్రాశిరః|నిష్టయాహృదయం|ఊహావిశాఖే|ప్రతిష్ఠాఽనురాధాః| ఏషువైనక్షత్రీయః ప్రజాపతిః—మేషఃశిరోఽధనదనం వృషభోవిధాతుః వక్షోభవేన్నమిధునం హృదయంకుశీరః| సింహస్తోదరమధోయవతిః కటిశ్వబస్తిస్తుల్లాభృడల్ మేహానమవ్యమఃస్యాత్ ||. ధన్వీచాస్యో

ర్యుగం మకరోజానుద్వయంభవతి జంఘాద్వితయంకుంభః
 పాదౌమత్స్యద్వయంచేతి||—

ప్రజాపతికి చిత్రనక్షత్రము తల; స్వాతి హృదయము; హస్త హస్తము; విశాఖ తొడలు; అనూరాధ పాదము. ఈ గ్రంథు వర్ణనలును ఒక పోలికగానేయున్నవి. రాసులలో నికెల్ల ప్రథమ రాశియైన మేషము బ్రహ్మకు తలగా నెట్లు వర్ణింపబడెనో—ఆరీతిగానే, చైత్ర పౌర్ణమితో సంవత్సరమారంభమైనప్పుడు, చిత్రనక్షత్రమును ప్రజాపతియొక్క— తలగా వర్ణించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది.? ఈవర్ణనకూడ మనసిద్ధాంతమునకు కొంత చేయూత నొసంగుచున్నది.

ఈప్రమాణములచే చైత్ర పౌర్ణమినాడు హిమసంక్రమణమువద్ద సంవత్సరమారంభమయ్యెనను తైత్తిరీయసంహితా వాక్యమునకు మిక్కిలిబలము చేకూరుచున్నది. ఈప్రమాణములు మృగశీర్షనక్షత్రమునుగూర్చి చెప్పిన ప్రమాణములంత బలకరమైనవిగా గాన్పింపకపోయినను, పాశ్చాత్యపండితులుచూపిన ప్రమాణములకంటె వెయ్యిమడుంగు లెక్కువ బలకరమైనవని చెప్పుట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు.

దీనిసబ్బటి అతిప్రాచీనకాలమునాటి ఖగోళ జ్ఞానమంతయు కేవలము కర్మకాండాత్మకమై యున్నదనుట నిర్వివాదాంశము. వసంతవిషువత్ అదితిలో (పునర్వసులో) నుండగా అప్పటియాద్యులు యజ్ఞియాగాది వత్సరక్రతువులను, ఛాని

తోబాటు నూతనవత్సరమును ప్రారంభించెడివారు. చంద్రునివృద్ధిక్షయములు, ఋతుభేదములు, ఆయనములు— మొదలగు ప్రకృతిలీలల తోడ్పాటుచే వారు తమకర్మకాండకు కావలసిన ముహూర్తకాలాది నిర్ణయముల జేసికొనెడివారు. సూర్యుడు అభిజిన్నక్షత్రములోనికి రాగనే విషువత్ దినము (యజ్ఞమధ్యదినము) సమీపించుచున్నదని వారు గ్రహించెడివారు. అటుపిమ్మట కొంతకాలమునకు—విషువత్ యొక్కను మృగశీర్షలోనికి రాకపూర్వమే—చంద్రమానమును, తిథులును బయలుదేరెను. కొంచె మించుమించుగ పంచాంగమంతయు మాక్కుజెందెను. నూతనసంవత్సరము చైత్రపౌర్ణమినాడు హిమసంక్రమణమువద్ద ప్రారంభింపబడెను. కాని, కర్మకాండలో మాత్రము విశేషముమాన్యులు జరిగినట్లు గాన్పింపవు. అప్పటినుండి కర్మకాండయు, పంచాంగమును వేర్వేరుగానే యున్నట్లు గాన్పించుచున్నది. ఈస్థితి కొద్దిమాన్యులతో యిప్పటికిని నిలిచియున్నది.

మనకిప్పుడు లిఖితరూపముగ వేదములయందు బొందుపడుపబడిన ఖగోళాంశ సాధనములచే కాలగర్భములోనికి జొరబడగలిగినంతవరకును జొచ్చిచూచెదముగాక! ఆర్యసభ్యతయందు ప్రథమయుగమునకు “అదితియుగ”మని కాని, ‘పునర్వసుయుగ’ మనికాని పేరెడుదము. ఈయుగముయొక్క వ్యాప్తికీ! పూ॥ ౬ వేలుమొదలు ౪ వేల వరకు నని నిశ్చయింపబడినది. ఈకాలమందు ఆర్యసంతతులన్నియు కలిసి యున్నవి. అప్పటికింకను సర్వాంగ పరిపూర్ణమైనసూక్తములు

బయలుదేరలేదనియు, గద్య పద్యాత్మకముగనున్న వాక్యములును. వానియందు దేవతలుచేసిన మహాత్మ్యప్రకార్యములగూర్చిన వర్ణనలుమాత్రమే గలవనియు తెలియుచున్నది. గ్రీకుపారశీకగ్రంథములందు యీ యుగమును గూర్చిన చిహ్నములేమియు గానరావు. బహుశః తదనంతరయుగమందు వారుచీలిపోయినప్పుడు, వారు అప్పటికాలపు పంచాంగమునే తమవెంట గొనిపోయిరేగాని, తత్పూర్వయుగపు పంచాంగమును గొనిపోలేదని దీనివలన నూహింపవలసివచ్చుచున్నది. కాని, హింద్యాయుగమాత్రము యీ యతిప్రాచీనకాలమునాటి పంచాంగచిహ్నములను విడిచిపెట్టక మిక్కిలి భక్తితోడను, పట్టుదలతోడను, అవిచ్ఛిన్నముగ తమవాక్యేటికలందు భద్రపరచి యుంచిరి.

ఆర్య సభ్యతయందు ద్వితీయయుగమునకు 'మృగశీర్షాయుగ' మని పేరి డుదము. ఈ యుగవ్యాప్తి క్రీ॥ పూ॥ ౪ వేలు మొదలు ౨౫౦౦ వరకు. ఇది చాల సుప్రసిద్ధమైనయుగము. ఋగ్వేదమునందున్న సూక్తములు చాలవరకు యీయుగమందే బయలువెడలెను. ఈ యుగమందే అనేక గాధలు బయలువెడలెను. తత్పూర్వమును గాధలు మరింత విస్తరింపజేయబడెను. ఈ గాధలను చాల భాగము గ్రీకులు పారశీకులు కూడ భద్రపరచియుంచిరి. కనుక వీరి మృగశీర్ష యుగముయొక్క చివర భాగమందు [క్రీ॥ పూ॥ 3౫౦౦-3౦౦౦] చీలిపోయియుండవలెను. ఆ కారణముచేతనే, తదనంతరము రాబోవు కృత్తికా యుగము

యొక్క చిహ్నములు ప్రాచీన వేదముగు ఋగ్వేదమందు గాని, గ్రీకు పాఠశీక గ్రంథములందుగాని గానరాకున్నవి. దీనిని కొంచెమించుమించుగ సూక్తయుగమని చెప్పవచ్చును.

ఆర్య సభ్యతయందు తృతీయ యుగమునకు 'కృత్తికా యుగ' మని పేరిడుదుము. దీనివ్యాప్తి క్రీ. పూ. ౨౫౦౦ మొదలు ౧౮౦౦ వరకు. ఈయుగమందే శైత్తిరీయ సంహిత యు, పెక్కు బ్రాహ్మణములును బయలువెడలినవి. ఇప్పటి కప్పుడే ఋగ్వేదసూక్తములు పురాతనములును అగ్రాహ్యములును నైపోయెను. ఆకారణముచే, ఋగ్వేద సూక్తముల యొక్కయు, అందున్న గాధలయొక్కయు నిజార్థమును గ్రహింపలేక అప్పటికే బ్రహ్మవాదులు వీనికి తమతమ యిష్టము నచ్చినట్లు అర్థములుచెప్ప మొదలిడిరి. బహుశః యీకాలమందే సంహితలన్నిటిని ఒక విధమగు క్రమములోనికి దెచ్చిరని యూహింపవచ్చును. పురాతన సూక్తములకు నిజార్థమును కనుగొనుటకిప్పుడే యత్నములు జరిగియుండవచ్చును. బహుశః యీకాలమందే భారతీయులకును చీనావారికిని సంయోగముగలిగియుండును. ఈకాలమందే చీనావారు మన హిందువుల నక్షత్ర పద్ధతిని నేర్చుకొనిరి.

ఆర్యసభ్యతయందు చతుర్థయుగమునకు "ప్రాచీనసంస్కృతయుగ" మని పేరిడుదుము. దీనివ్యాప్తి క్రీ. పూ. ౧౮౦౦ మొదలు ౫౦౦ వరకు. (అనగ, బౌద్ధయుగమువరకు) ఈయుగమందే సూత్రములును, వేదాంతసిద్ధాంతములును బయలుదేరెను.

[ఈయుగముల వ్యాప్తి విషయమై ఖండితమైన అంకెల నిచ్చుటకు వీలులేదు. వైనచెప్పిన అంకెలు షుమారు 3, ర వందల సంవత్సరములు అటునిటుగ నుండును. వేలకొలది సంవత్సరములకు గూర్చి మాట్లాడుచున్నప్పుడు యీవందల నొకలెక్కగ పరిగణింపబనిలేదు.]

మనమిప్పుడు క్రీ॥ పూ॥ ౬ వేల సంవత్సరములవరకు పోతిమి. ఆకాలమందున్న పంచాంగలక్షణములను మాత్రమే గుర్తించితిమి. ఈలక్షణములు ఆకస్మికముగ ఒక్కనాడే పుట్టియుండవు. ఇందలి జ్ఞానమంతయు కలిగి, యిట్టిపంచాంగచిహ్నములు బయలువెడలుటకు యెన్ని సంవత్సరములు పట్టునో చెప్పజాలము. కనుక నిజమాలోచించినచో, ఆర్యసభ్యుల యింకను పురాతనమైనదేయని చెప్పవలెను. కాని, గాలిలో మేడలుగట్టిన ప్రయోజనములేదు, ఊహాప్రపంచమును వదలి, వేదములయందు మనకు గాన్పించుచున్న బలవత్తరమైన ప్రమాణములమీదనే మనసిద్ధాంతమును నిలువబెట్టుదుము. యీరీతిని విచారించినచో, హిందూపాఠశాల గ్రీకు గ్రంథములలో నుదాహరింపబడిన గాథలన్నియు మృగశీర్షయుగములో ఋగ్వేదమునందు సూక్తములరూపమున బొందుపరుపబడినవని తెలియుచున్నది. ఈయుగవ్యాప్తి క్రీ॥ పూ॥ ౪౦౦౦—౨౫౦౦॥ శబ్దసాదృశములనుబట్టి చూచినచు హిందూపాఠశాల గ్రీకుగ్రంథములలోని దేవతల పేర్లకును వారికృత్యములకును, అత్యంతమైన పోలికగన్నట్లు చున్నది. కనుక యీసూక్తములు ఆయుగములోనే— ఆర్య

సంతతులన్నియు కలిసియున్నప్పుడే—బయలు వెడలియుండవలెను. అయినను మనసిద్ధాంతము కేవలము శబ్దసాదృశములపైగాక, వేదములందు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించు కాలనూచకములగు ప్రమాణవాక్యములపై ఆధారపడియున్నది. కనుక, యీ పద్ధతి మాక్సిముల్లరు మొదలగు శబ్దశాస్త్రవేత్తలవలంబించిన పద్ధతికంటె వేయిమడుంగులు బలవత్తరమైనదనుట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు. మనచరిత్రలు తప్పినను జ్యోతిర్గోళములు తమగతులను తప్పజాలవు.

ఋతువులు వెనుకబడుటకు కారణము విషువకొయొక్క చలనమేయని పైనవివరించితిమి. ఈ చలనము బహుసూక్ష్మముగుటచే ఆదియందు మనయాద్యులు దీనినిగుర్తింపనిమాట నిజమే కాని, కొంతకాలమునకు ఋతువులు వెనుకబడుచున్నవని ప్రత్యక్షముగ కండ్లకు కాన్పింపగనే వారు గ్రహించిరి. కనుక వారు తమసంవత్సరాదిని అప్పుడప్పుడు మార్పుకొనవలసివచ్చెను. వారీరీతిగ తమ సంవత్సరాదిని పలుమారు మార్పుకొన్నట్లును, తమ పంచాంగములను కూడ తదనుగుణముగ పలుమారు సంస్కరించు కొన్నట్లును నిదర్శనములు గలవు. వానినిప్పుడే పరిశీలించెదముగాక. వారిట్లు తమపంచాంగమును సంస్కరించు కొనుటయేగాక, విషువకొయొక్క గతినికూడ సరిగ కనుగొనిరి. దీని గతి సంవత్సరమునకు ౫౪ శేకండులు (దూరము) అనిహిందూ జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు కనిపెట్టిరి; ౩౬ శేకండులని గ్రీకులు చె

ప్పిరి. ఈకాలపు శాస్త్రవేత్తలు యంత్రసహాయముచే దీనిగతి సంవత్సరమునకు గి శెకండులని చెప్పిరి. ప్రాచీనజాతుల లోనికెల్ల మనభారతీయులే యీసూక్ష్మగతిని యెక్కువ సరిగ కనిపెట్టగలిగిరి! ఇంతటిసూక్ష్మగతిని భారతీయులు, గ్రీకు లకంటెకూడ, యెక్కువసరిగ యెట్లుకనిపెట్టగలిగిరో యని విట్టిపండితుడు ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు! “అదృష్టవశాత్తు వీరుచేసిన యూహ కాక తాళన్యాయముగ సరిపోయి యుం డవచ్చున”ని యీతడు తనమనస్సును సమాధాన పరుచు కొనుచున్నాడు! భారతీయులకు నిజమైన తెలివితేటలున్నవని యొప్పుకొన్నచో తమపాశ్చాత్య ప్రతిభకు తమ సభ్యత యొక్క ఆధిక్యతకు—భంగమువచ్చు నేమోయను దురా గ్రహముచే యీతడిట్లు పలుకుచున్నాడు.

విషువక్రయొక్క చలనమున కనుగుణముగ మనవారెట్లు పంచాంగమును సంస్కరించుకొనుచువచ్చిరో విచారితము.

I [మృగశీర్షనుండి—రోహిణికి] కాలాధిష్ఠాన దేవతయైన రోహిణివైపునకు జరుగుటచే రుద్రుడు ప్రజాపతిని చంపెను. ప్రజాపతియొక్క యీచర్య అసాధారణమైనదని (అకృత) తై. బ్రా. III, 33 లో గలదు. కనుక, యీచర్య దేవత లందరిచేతను తీవ్రముగ ఖండింపదగియున్నదట. దీనిభావార్థమేమి? అనగ, విషువక్ర మృగశీర్షలోనుండి క్రమక్రమముగ —మొల్లగ— రోహిణిలోనికి జరుగుచుండెనని తాత్పర్యము. ఈచలనమును వాగిది వరకెన్నడును గుర్తించలేదు, విషువక్ర

యొక్క చలనమును ఆద్యులు గుర్తించుటకిదియే ప్రథమ పర్యాయము. కనుక, వారి కిది యెంతయో ఆశ్చర్యమును కలుగజేసిననుటలో సందేహములేదు. ఆకారణముచేతనే ప్రజాపతియొక్క యీచర్య అసాధారణమైనదని (అకృత) ఐతరేయ బ్రాహ్మణము వర్ణించినది. అదిగాక సూర్యుడు క్రమక్రమమున రోహిణిమీనికి యెక్కివచ్చుచుండుటచే ఆ నక్షత్రమునకు „రోహిణి“ (యొక్కబడుచున్న) అను పేరు వచ్చినదని చెప్పవచ్చును. కనుక, యీ గాధ మృగశీర్షయుగములో విషువత్ మృగశీర్షనక్షత్రమునుదాటి రోహిణివైపునకు వచ్చుచుండగ పుట్టియుండవలెను. ఈయుగములో పాల్గుణ పౌర్ణమిసంవత్సరాదిగ నుండెను.

II [రోహిణినుండి—కృత్తికకు] విషువత్ కృత్తికలోనికి రాగనే ఋతువులు సరిగ ఒక్కమాసము వెనుకబడుటచే అప్పటివారు తమ సంవత్సరాదిని ఫాల్గుణ పౌర్ణమినుండి మాఖ పౌర్ణమికి మార్చిరి. నక్షత్రములనుగూడ తదనుసారముగ మృగశీర్ష (అగ్రయన) నుండి లెక్కించుట మాసివేసి కృత్తికలనుండి లెక్కింప మొదలిడిరి.

III [కృత్తికనుండి—భరణికి] ఇక్కడనుండి మూడవమెట్టు వేదాంగ జ్యోతిషకాలము. (అనగ ధనిష్ఠా నక్షత్రము హిమసంక్రమణము వద్దనున్నప్పుడు) ఇప్పుడు ఋతువులు ఒక పక్షము (౧౫ రోజులు) వెనుకబడెను. కనుక సంవత్సరాదిని మాఖ పౌర్ణమినుండి మాఖ శుద్ధ పాడ్యమికి మార్చు

కొనిరి. [బహుశః ప్రతినెలయు శుద్ధ పాడ్యమినుండి ప్రారంభమగుటకీదియే కారణమైయుండును.]

IV [భరణినుండి—అశ్వనికి] ఇక్కడనుండి మనకు లిఖిత పూర్వకముగనున్న మార్పు ఒక్కటేగలదు. అనగ, విషువక్ కృత్తికలలోనుండి అశ్వినీలోనికి వచ్చినప్పుడు, ఒకప్పుడు ఋతువులు ౧౫ దినములు వెనుకబడుటచే ఒక సిద్ధాంతి పంచాంగమును తదనుసారముగ సంస్కరింపదలచెను. కాని, ఆ ప్రయత్నము వ్యర్థమయ్యెను. ఈ ప్రయత్నమును నూచించు కథయొకటి భరతఖండమందు గలదు. [మహా భారతము: ఆదిపర్వము; 71, ౩4:—చకారాన్యంచలోకం వైకృద్ధో నక్షత్రసంపదా | ప్రతిశ్రవణపూర్వాణి నక్షత్రాణిచకారసః॥]—

అశ్వమేధపర్వము: 44: 2:—అహఃపూర్వం తతో రాత్రిః మాసాః శుక్లాదయః స్మృతాః | శ్రవణాదీని ఋతౌణి ఋతవః శిశిరాదయః॥]

“విశ్వామిత్రుడు క్రొత్తప్రపంచమును సృష్టింపదలంచెను; నక్షత్రములను ధనిష్ఠకు బదులు శ్రవణనక్షత్రముతో ప్రారంభింపదలంచెన”ట ఇట్టికథయే అశ్వమేధపర్వములోను, పురాణములలోను గలదు. కాని, యీయత్నము సాగలేదు. కనుక, వేదాంగజ్యోతిషకాలమునాటిపద్ధతి అశ్వినీకాలమునాటి వరకట్లే నిల్చియుండెను.

V. వ రాహమిహినుని సంస్కరణము; ఇక యిప్పుడు చేయవలసినమాంబు. పిమ్మట క్రీస్తు శకానంతరము గి. వ శతాబ్దములో వ రాహమిహిరుడువచ్చి యీ అశ్వసీపద్ధతిని నెలకొల్పెను. సంవత్సరాదిని మరల హిమసంక్రమణమునుండిమార్చి ఆదిస్థానమైన విసంతవిషువక్ వద్దకుచేర్చెను. యీ పద్ధతి యీరోజువరకు అమలులోనున్నది. ఈ పద్ధతిపుట్టి యిప్పటికి షుమారు ౧౫౦౦ సంవత్సరముల వైగాలయినది. యిప్పుడు విషువక్ రేవతినికూడ దాటిపోయినది.*

ఈప్రకారము, అవిచ్ఛిన్నముగ ప్రాచీనకాలమునుండి నేటివరకు పంచాంగములు విషువక్ చలనమున కనుగుణముగ అప్పుడప్పుడు సంస్కరింపబడుచు వచ్చినవని చెప్పుటకు ప్రబలమైన ప్రమాణములుగలవు.

ఆర్య సంతతులుకలిసి యున్నప్పుడే వేదములుపుట్టినవని వాళ్ళాత్మ్యలు ఒప్పుకొనియున్నారు. కాని, విషువక్ మృగశ్శీలోనున్నప్పుడే ఆర్యసంతతులుకలిసి యుండిరను సంగతిని మాత్రము వాడుగుర్తించలేదు. ఈయంశమునువారు గుర్తించి యుండినచో వారువేదకాలము క్రీ. పూ. ౨౪౦౦ సంవత్సరములేయని చెప్పియుండరు. మనలెక్క ప్రకారము వే

* కనుక, మనయిప్పటిపంచాంగములను సంస్కరింపవలసిన అవసరమెంతేనిగలదు. మనసంవత్సరాదిని షుమారు ౨౦ రోజులు వెనుకకు నెట్లవలెను. దీనిని మనసిద్ధాంతము గమనింతురుగాక — మానికోండ సత్యనారాయణకాశ్రీ, అనువాదకుడు]

ద కాలము యెంతతక్కువగ జూచినను క్రీ॥ పూ॥ ౪౦౦౦ సం
వత్సరములపై మాటయేగాని తక్కువగాదని తేలుచున్నది.

ఇక మన భారతీయులలో చాలమంది పండితులు వేద
కాలము అనాది, యని తలంచుచున్నారు. అనగ, వీనికి 'ఆది'
యేలేదనియు, ప్రపంచము పుట్టుకతోడనే యివి పుట్టినవని
యు మనవారు తలంచుచున్నారు. భగవంతుని ముఖము
నుండి వచ్చిన మాటలు "అనాది,, గ యుండనక్కరలేదు.
భగవంతుడు యేదోయొక కాలమున యీ వేదములను ప్రవ
తీకంప జేసియుండవచ్చును. కనుక వీనికి 'ఆది, యుండవచ్చు
ను. ఉదాహరణము:—కైస్తువుల బైబిలును, మహమ్మదీ
యుల కొరానును భగవద్వాక్యములే. ఇవి ఒకానొక కాల
మున భగవంతుని ముఖమునుండి యుద్భవిల్లినవని ఆ మత
ములవారు తలంచుచున్నారు. కనుక, వీనికి 'ఆది, గలదు.
ఈ రీతిగనే, వేదములకుకూడ 'ఆది, యుండుటలో ఆశ్చర్య
ములేదు—అసంభవముకాదు. వేదములు భగవంతుని ముఖ
మునుండివచ్చిన వన్నంతమాత్రముచేత, వానికి 'ఆది, యుం
డదని సిద్ధింపజాలదు.* వేదముల యుత్పత్తికాలము బహు
ప్రాచీనమగుటచే—యిప్పటికి షుమారు 7, 8 వేల సంవత్సర

* ఈ అభిప్రాయములలో కొలది రుపలను తిలక్ గారు చేసియు
న్నారు. వీరు రచించిన "ఆర్యుల ఉత్తర ధృవవివాసము" ను గ్రంథము
యొక్క చివరి అధ్యాయమును చూడదగును.

మా. స. నా. శాస్త్రి—అనువాదకుడు.

ములగుటచే—వేదములను అనాది, యని అలుకారమాత్రముగ చెప్పిన చెప్పవచ్చును. వేదములు అతివిరివిగ ప్రబలిన కాలము యిప్పటికి ఆరువేల సంవత్సరములకు తక్కువగాదని యీ గ్రంథమందు నిరూపించితిమి.

వేద కాలమునింకిను కాలగర్భములోనికి గొనిపోవుటకు నిదర్శనములున్నవి. కాని, అప్పటికాలస్థితి మనకు అగమ్యమగుటచే, వేదములకు అది, యేలేదను నభిప్రాయము మనలో ప్రబలినది. కనుక, వేదకాలమును క్రీ॥ పూ॥ ౪౦౦౦ సంవత్సరములకు తక్కువగాదని చెప్పినచో వాశ్చాత్య పౌరస్వ్య పండితుల యభిప్రాయములకు కొంతవరకు సరిపోవుచున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈ రీతిని, కర్మ సూత్రానుసారముగ నియమితపథమందు తిరుగుచున్న జ్యోతిర్గోళముల చలనముల ఆధారముచే వేదకాలమును నిర్ణయించుటకు మనము కొంత పరిశోధనచేసితిమి. పండితులొకమీ పరిశోధనను మరింత యెక్కువగ జేసి, ప్రపంచవిజ్ఞానాభివృద్ధికి తోడ్పడుదురుగాక. —

ఓం శాంతిః, శాంతిః, శాంతిః.

ఓం తత్ సత్ బ్రహ్మర్పణమస్తు.

సంపూర్ణము.

అనుబంధము

ఋగ్వేదము: పదవ మండలము.

వృషాకపిసూక్తము.

విహిసోతో రస్సృక్షతనేంద్రం దేవమమంసత | యత్రామ
దద్భృషాకపిరర్యః పుష్టేషుమత్సఖావిశ్వస్మాదింద్రఉత్తరః||౧
పరాహేంద్రధావసి వృషాకపేరతివ్యధిః | నోఅహప్రవిం
దస్యన్యత్రసోమపీతయేవిశ్వం||౨

కిమయంత్యాం వృషాకపిశ్చ కారహరితోమృగః | యస్మా
ఇరస్య సీదున్వయోనాపుష్టిమద్వసువిశ్వం||౩

యమిమంత్యంవృషాకపిం ప్రీయమింద్రాభిరక్షసి | శ్వాన్వా
స్యజంభిషదపికణ్ణేవరాహాయుర్విశ్వం||౪

ప్రీచూతష్టాని మేకపిశ్చక్రావ్యదూమషత్ | శిరోన్వస్య
రావిషంససుగందుమ్కృతేభువంవిశ్వం||౫

నమత్ప్రీసుభసత్తరానసుయాశుతి రాభువత్ | నమత్పుతిచ్య
వీయసీనసక్థ్యద్యమీయసీవిశ్వం||౬

ఉవేఅంబములాభి కేయథేవాంగభవిష్యతి | భసన్మేఅంబసక్థి
మేశిరోమే వీనహృష్యతివిశ్వం||౭

కింసుబాహో స్వంగురేపృథుష్టోపృథుజాఘనేకింశూరప
త్ని నస్త్యమభ్యమీషి వృషాకపింవిశ్వం||౮

అవీరామివమామయం శరాయారభిమన్యతే | ఉతాహమ
స్మి వీరిణేంద్రపత్నీమరుత్సఖావిశ్వం||౯

సంహోత్రంస్మ పురానాసీసమనంవావగచ్ఛతి | వేధాఋ
తస్యవీరిణేంద్రపత్నీమహీయతేవిశ్వం||౧౦

ఇంద్రాణీమాసువారిషుసుభగామహమశ్రవం | నహ్యస్యా
అపరంచనజరసామరతేపతిర్విశ్వం||౧౧

నాహమింద్రాణి రారణసఖ్యుర్వృషాకపేరుతే | యస్యే
దోనుష్యంహవిఃప్రియందేవేషుగచ్ఛతివిశ్వం||౧౨

వృషాక పాయి రేవతిసుపుత్ర ఆదుసున్ను షే. | ఘన త్త ఇంద్ర ఉక్షణః ప్రియం కాచిత్కరం హవిర్విశ్వం || ౧౩

ఉత్త్రో హి మే పంచదశ సాకంపచన్తి వింశతిం | ఉతాహవ ర్షిపీవ ఇదు భాకుక్షీ పృణాంతి మే విశ్వం || ౧౪

వృషభో నతిగ్న శృంగోస్తయ్యూ ధేషు రోదూవత్ | మం ధస్త ఇంద్ర శం హృదేయం తే సునోతిభావ యుర్విశ్వం || ౧౫

న సేషే యశ్యరంబతేంతరా సక్థ్యా కృత్ | నేదీశే యశ్యరోమశం నిషేదజో విజృంభతే విశ్వం || ౧౬

న సేషే యశ్యరోమశం నేషేదజో విజృంభతే | నేదీశే యశ్యరం బతేంతరా సక్థ్యాక పృద్విశ్వం || ౧౭

అయమింద్ర వృషాకపిః పరస్వంతం హతం విడత్ | అసి నూనం నవంచరూమా దేధస్యాస ఆచితం విశ్వం || ౧౮

అయమేమి విచాకశద్వి చిన్వన్దాసమార్యం | పిబామివాక సుత్వనోభి ధీరమచాకశం విశ్వం || ౧౯

ధన్వచయత్కృంతత్రం చకతిస్విత్తావియోజనా | నేదీయ సోవృషాక పేస్తమే హిగృహాఉపవిశ్వం || ౨౦

పునరోహి వృషాక పేసువితా కల్పయావహై | యవషః స్వప్ననంశనోస్తమేషి పథాపునర్విశ్వం || ౨౧

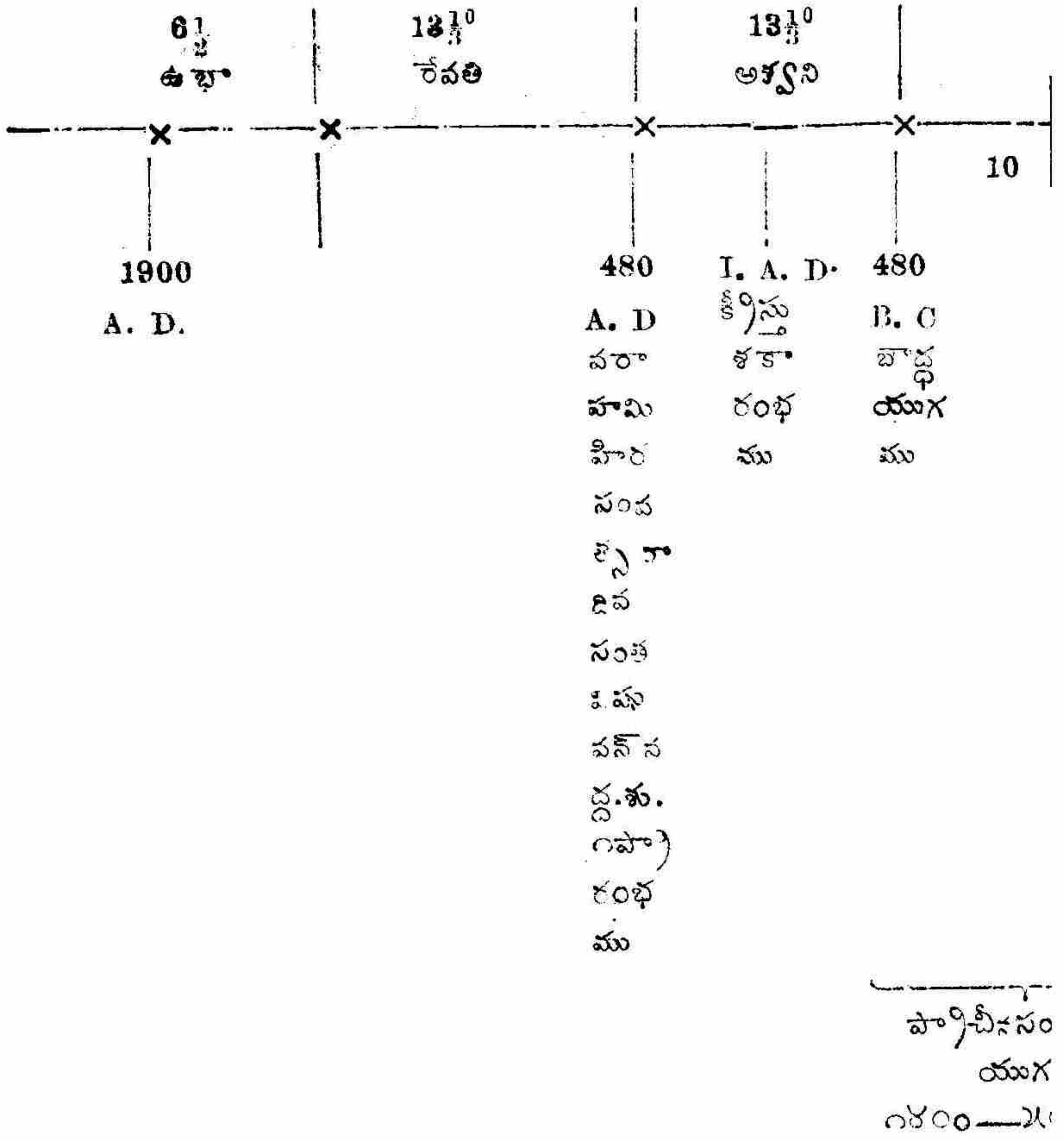
యదుదంచో వృషాకపే నృహమింద్రా జగంతన | క్వాస్య పుల్వఘో మృగః కిమరజ్భనయోపనోవిశ్వం || ౨౨

పర్శ్వానామమానవీ సాంకససూవవింశతిం | భద్రంభల త్యస్యా ఆభూద్యస్య ఉదరమామయద్విశ్వం || ౨౩

స వ ర ణ.

122. పేజీ, చివరపంక్తి: 'సూర్యడు' అనుటకు బదులు 'మృగము' అని చదువుకొనవలెను.

188. పేజీ: 15వ. పంక్తి: 'దేవతయైన రోహిణి వైపునకు' అనుటకు బదులు 'దేవతయైన బ్రహ్మపతి రోహిణి వైపునకు.' అని చదువుకొనవలెను

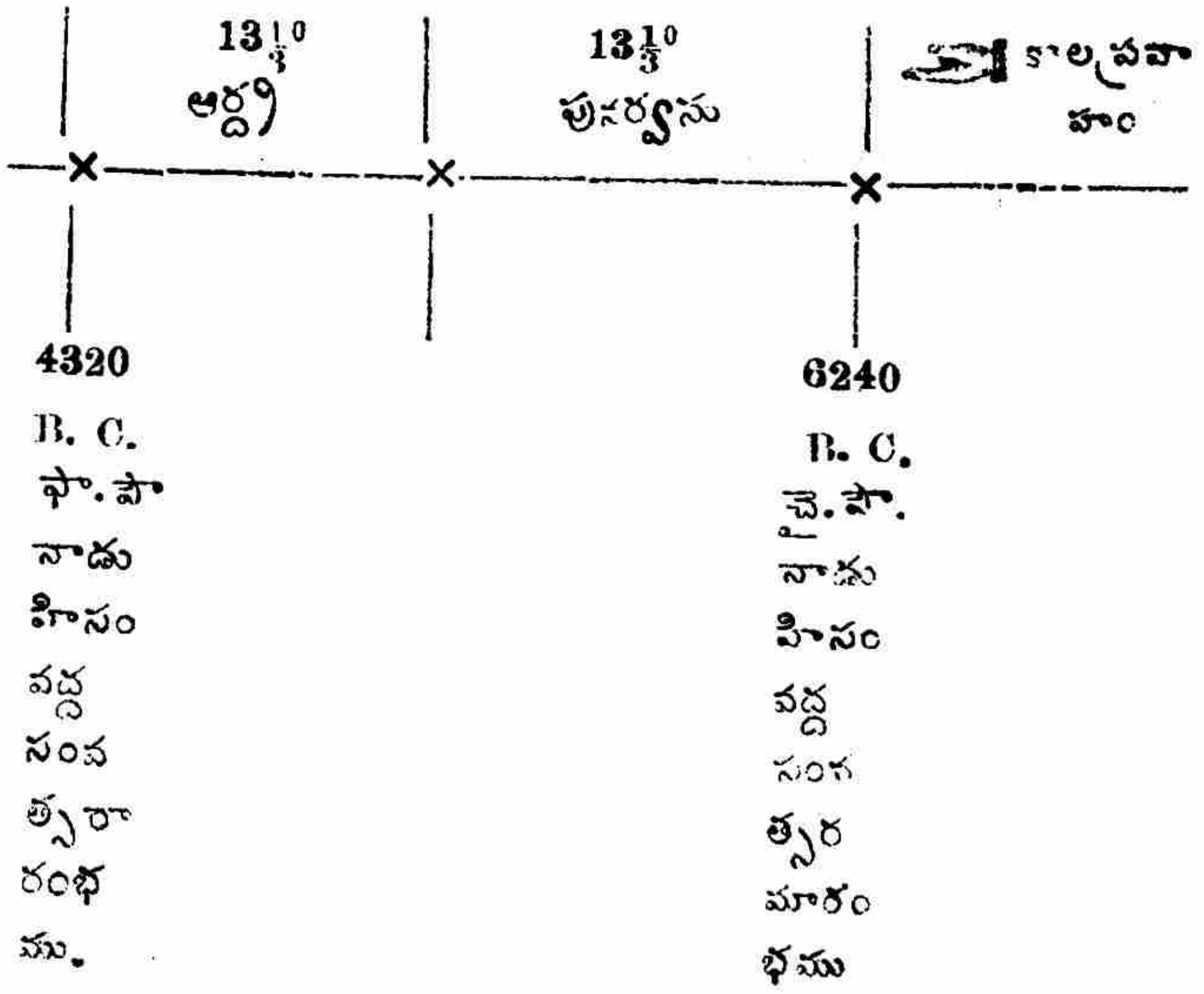
[పిఠువక చలనము 72 సంవత్సరముల కొకడిగి) చొ॥ యనుకొన్న

అనుబంధము (మృగశీర్ష)

$13\frac{1}{3}^0$ భరణి	$13\frac{1}{3}^0$ కృత్తిక	$13\frac{1}{3}^0$ రోహిణి	$13\frac{1}{3}^0$ మృగశీర్ష
$3\frac{1}{3}$	7	4	2
1200	1957	2232	
.B. C-	B. C.	B. C.	
వేదాం	భార	తే.సం	
గజ్యో	తయు	మాఖ	
తష	వము	శుద్ధ	
మ.మా	మాఖ	ంగ	
ఖిశు.	శుద్ధ	శాసం	
ద్.ం.	ంగశా.	వద్ద	
శాసం.	సంస	సంస	
పద్ద	వ్దసం	త్సం	
సంప	వత్స	మాగం	
త్సర	రాది	భము	
మారం			
భము			

శ్లోత సు	కృత్తికాయుగము ౨౧౦౦—౧౪౦౦	మృగశీర్షాయుగము ౪౦౦౦—౨౧౦౦
B. C.	B. C.	B. C.

గోపై నసూచించిన కాలనిర్ణయము సిద్ధించుచున్నది. గ్రంథములో చెప్పిన కాలములకును

అదితియుగము
 ౬౦౦౦—౪౦౦౦
 B. C

1, వీనికిని విశేష భేదము లేమి గుర్తింపకగను. |

